T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

BÂSRET DERGÂHI, POSTNİŞÎNLERİ VE KOLLARI

İzzettin GÜNERİ

Diyarbakır 2016

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

BÂSRET DERGÂHI, POSTNİŞÎNLERİ VE KOLLARI

İzzettin GÜNERİ

Danışman

Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Bâsret Dergâhı, Postnişînleri ve Kolları" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

□ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

□ Tezimin …yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

/ /2016

İzzettin GÜNERİ

KABUL VE ONAY

İzzettin Güneri tarafından hazırlanan "Bâsret Dergâhı, Postnişînleri ve Kolları" adındaki çalışma, 29/07/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı, TASAVVUF Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

_____

_____

_____

ÖNSÖZ

Hicrî ikinci asırdan bu yana Tarîkatlar, İslâm dînînin yayılıp gelişmesine katkı sağlayan en önemli kurumlardan biri olmuştur. İslâmî ibadetlerde, zâhirden çok mânâ üzerine yoğunlaşan tarîkatlar, kalp, ruh, edep gibi kavramlar üzerinde durmuşlardır. Kendi içinde bir sistem ve disipline sahip olan bu Tarîkatlar, zaman zaman ciddi zorluk ve baskılara maruz kalmalarına rağmen, asırlar boyunca kendi ilkelerine sıkıca sarılarak, varlıklarını günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Etki ve izleri İslâm düyasında, özellikle ülkemizde devam eden bu Tarîkatlardan bir tanesi de Nakşibendî-Hâlidî Tarîkatı'dır.

Hâlidiyye Tarîkatı'nın kurucusu olan Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî, birçok kimseye tarîkat hilafeti vererek, dünyanın farklı yerlerinde görevlendirmiştir. Bu halifelerden bir taneside Bâsret Dergâhı'nın kurucusu, Cizre'li Şeyh Hâlid-i Cezerî'dir. Bâsret Dergâhı'nın kurucusu ve postnişîni olan Şeyh Hâlid-i Cezerî dönemi ve kendisinden sonra dergâhın başına geçen diğer şeyhler dönemlerinde, Bâsret Dergâhı'nın adı ve hizmetleri gün geçtikçe yayılmış ve bu dergâh bölgede çok ciddi hizmetler gerçekleştirilmesine vesile olmuştur.

Bâsret Dergâhı, Postnişînleri ve Kolları isimli tezimiz dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, ilk olarak dergâha adını veren Bâsret Köyü'nden bahsedilmiş, ardından Bâsret Dergâhı'nın tarihî gelişim süreci ve dergâhın gelişimine etki eden faktörler çalışılmıştır.

İkinci bölümde Bâsret Dergâhı'nda postnişînlik yapan şeyhlerin, bölge halkı üzerindeki sosyal ve siyasal etkileri çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Şeyh Hâlid-i Cezerî'den başlayarak, Bâsret Dergâhı'ında postnişînlik yapan şeyhlerin hayatları, dergâh ile tanışmaları ve bazı kerametleri çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Bâsret Dergâhı'ndan yayılıp günümüze kadar ulaşan kollar ve bu kolların kurucu şeyhlerinin hayatları çalışılmış, ayrıca bu dergâhlarda günümüze kadar görev yapan diğer şeyhlerin hayatları incelenmiştir.

Son olarak araştırmamızda başından beri beni yönlendirerek daha sağlıklı çalışmalar ortaya koymamı sağlayan çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ'a, saha araştırması noktasındaki birikimini benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ'a, tezimi okuyup, özellikle metin düzeltmelerinde kıymetli vakitlerini ayıran Arş. Gör. Yasemin İPEK'e, Arş. Gör. Büşra ARSLAN MEÇİN'e, değerli dostum Arş. Gör. Mahsum ASLAN'a ve son olarak bu sıkıntılı çalışma dönemimde manevi desteğini eksik etmeyen, tezimi defalarca okuyarak tavsiye ve eleştirilerde bulunan sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Nakşibendî-Hâlidîliğin, Türkiye başta olmak üzere Ortadoğu'nun birçok ülkesinde etkili olan Bâsret kolu, XIX. yüzyılda Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından, Şırnak il sınırları içinde bulunan Cizre'nin Bâsret (İnceler) köyünde kurulmuştur. Şeyh Hâlid-i Cezerî mânevî eğitimini tamamladıktan sonra, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarafından kendi memleketi olan Cizre'de görevlendirilmiştir. Cizre'de bir süre irşâd faaliyetlerini sürdüren Şeyh Hâlid-i Cezerî, ardından Bâsret köyüne geçerek burada Bâsret Dergâhı'nı kurmuş ve faaliyetlerine burada devam etmiştir. Bâsret Dergâhı'nın bölgedeki hizmetleri, Şeyh Hâlidî Cezerî'den sonra dergâhın başına geçen diğer postnişînler döneminde de artarak devam etmiş ve Bâsret Dergâh'ı kısa süre içinde bölgenin en önemli ilim-irfan merkezlerinden biri olmuştur. Ayrıca bu dergâhta yetişen halifeler vasıtasıyla Bâsret Dergâhı yurtiçinde Şırnak, Siirt, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Bitlis, Batman gibi illere, yurtdışında da Irak ve Suriye gibi ülkelere yayılarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Bâsret Dergâhı'nda vefatına kadar görev yapan son postnişîn, Şeyh Hüseyin Bâsretî'dir. Kendisinden sonra dergâhın başına geçen oğlu Şeyh Celaleddin Bâsretî, dergâhın fiili olarak kapatılmasıyla birlikte, 1926 yılında dergâhın merkezini Hâlidiyye köyüne, ardından Siirt merkeze taşımıştır. Şeyh Celaleddin Bâsretî'den sonra dergâhın başına oğlu Şeyh Muhyiddin Bâsretî, ondan sonrada oğlu Şeyh Bahaddin Bâsretî geçmiştir.

Anahtar Sözcükler

Bâsret, Postnişîn, Cizre, Nakşibendî, Tarîkat, Dergâh

ABSTRACT

Basret is one of the Islamic lodge linked to Naqshbandi Tariqa. It was established in19th century by Sheikh Khalid-i Jazari. This lodge has been effective in many country of the Middle east, notably in Turkey. After completing his spiritual education, Sheikh Khalid-i Jazari was tasked with by Mevlana Khalid-i Baghdadi in Cizre. Sheikh Khalid-i Jazari moved to Basret village after completing his task in Cizre and established Basret lodge in there. The services of Basret lodge increasingly continued after Sheikh Khalid-i Jazari and in a short span of time, this lodge became one of the most important scholarship center in the province. Moreover, Basret lodge has spreaded to other provinces of region like Şırnak, Siirt, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Bitlis, Batman etc. Besides these, it has been efficient the other country like Iraq and Syria and this lodge has survived untid today. The last seikh of Basret lodge is Sheikh Hüseyin-i Basreti. After his death the center of lodge respectively moved to Halidiyye village and city center of Siirt in 1926 by his son, Sheikh Celaleddin Basreti. Following him, his descendants Sheikh Muhyiddin Basreti and Sheikh Bahaddin Basreti became his successor.

Key Words

Bâsret, Seikh, Cizre, Naqshbandi, Cult, Lodge

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ I

ÖZET III

ABSTRACT IV

İÇİNDEKİLER V

KISALTMALAR X

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 4

BÂSRET DERGÂHI VE TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ 4

1.1. BÂSRET DERGÂHI'NIN KURULUŞ SÜRECİ 4

1.1.1. Bâsret Köyü 4

1.1.2. Bâsret Dergâhı'nın Kuruluşu 4

1.2. BÂSRET DERGÂHI'NIN GELİŞİM SÜRECİ 6

1.2.1. Gelişip Yayılmasına Etki Eden Faktörler 6

1.2.1.1. Medrese ve Tekke Birlikteliği 6

1.2.1.2. Bâsret Şeyhlerinin İlmî ve Tasavvufî Yönden Yetkin Olması 7

1.2.1.3. Bâsret Şeyhlerinin Liderlik Yönü 8

1.2.1.4. Bâsret Şeyhleri'nin Birçok Bölgeye Halife Göndermesi 8

1.2.1.5. Menkıbe ve Kerâmetler 8
İKİNCİ BÖLÜM 10
BÂSRET DERGÂHI POSTNİŞÎNLERİNİN SOSYO-POLİTİK ETKİLERİ 10
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 15
BÂSRET DERGÂHINDA POSTNİŞîNLİK YAPAN ŞEYHLER 15
3.1. ŞEYH HÂLİD-İ CEZERİ 15
3.1.1. Halifeleri ve Talebeleri 21
3.1.1.1. Şeyh Sıbğatullah Arvâsî 21
3.2. ŞEYH SÂLİH-İ SİBKÎ 22
3.2.1. Halifeleri 26
3.2.1.1. Şeyh Muhmmed Firsâfî (Şeyh-i Hazîn) 26
3.3. ŞEYH E'SAD-İ HINÛKÎ 27
3.4. ŞEYH MUHAMMED-İ AYNÎ 29
3.5. ŞEYH HÂLİD-İ ZÎBÂRÎ 31
3.6. ŞEYH ÖMER EZ-ZENGÂNÎ 37
3.7. ŞEYH HÜSEYİN EL-BÂSRETÎ 44
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 52
BÂSRET DERGÂHINDAN YAYILAN KOLLAR 52
4.1. SURİYE KOLU (HİLVÂ DERGÂHI) 52
4.1.1. Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî 52
4.1.1.1. İlmî ve Tasavvufî İcazet Verdiği Bazı Kimseler 55
4.1.1.2. Hanımları ve Çocukları 57
4.1.1.3. Vefatı 58
4.1.2. Şeyh Muhammed Zeki Hakkı 58
4.1.3. Şeyh Elvan Hakkı 59

4.1.4. Şeyh Adnan Hakkı 60
4.2. SİİRT KOLU 62
4.2.1. Şeyh Celaleddîn Hüseynî ez-Zîbârî 62
4.2.2. Şeyh Muhyiddin Oran 63
4.3. SEYDÂÎ KOLU 65
4.3.1. Şeyh Abdulhakîm ed-Derşevî 65
4.3.1.1. Hilafet Alışı ve İrşad Faaliyetleri 66
4.3.2. Şeyh Muhyiddin el-Cezerî 67
4.3.3. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî 69
4.3.3.1. Halifeleri 71
4.3.3.3. Vefatı 73
4.3.4. Şeyh Muhammed Said el-Cezerî (Şeyh Seydâ) 74
4.3.4.1. Hayatı 74
4.3.4.2. Kerametleri 77
4.3.4.3. Eserleri 78
4.3.4.4. Halifeleri 80
4.3.4.5. Vefatı 81
4.3.5. Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ 82
4.3.5.1. Hayatı 82
4.3.5.2. Eserleri 83
4.3.5.3. Halifeleri ve İlim İcazeti Verdiği Bazı Kişiler 85
4.3.5.4.Vefatı 85
4.3.6. Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî 86
4.3.6.1. Hilafet ve İlmî İcazet Verdiği Bazı Kişiler 87
4.4. HAMİDÎLER (MARDİN KOLU) 88
4.4.1. Şeyh Hâmid-i Mârdînî (Şâhı Mardin) 88
4.4.1.1. Nesebi ve Hayatı 88
4.4.1.2. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin Halifeleri 91
4.4.1.3. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin Eserleri 93

4.4.2. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin Büyük Oğlu Şeyh İbrahim ve Ayınkaf Medresesi 93
4.4.2.1. Şeyh İbrahim'in Halifeleri 95
4.4.2.2. Şeyh İbrahim'in Eserleri 95
4.4.2.3. Şeyh İbrahim'in Evlatları 96
4.4.3. Şeyh Hâmid'in İkinci Oğlu Şeyh Abdullah ve Dara Medresesi .. 98
4.4.3.1. Şeyh Abdullah'ın Evlatları 100
4.4.4. Şeyh Hâmid'in Üçüncü Oğlu Şeyh Muhammed Alaeddin ve Başkavak (Ahmediyye) Medresesi 103
4.4.4.1. Şeyh Muhammed Alaedin'in Evlatları 104
4.4.5. Şeyh Hâmid'in Dördüncü Oğlu Şeyh Abdulhâlim ve Tınat Medresesi 105
4.4.5.1. Şeyh Abdulhâlim'in Evlatları 106
4.4.6. Şeyh Hâmid'in En Küçük Oğlu Şeyh Abdurrahman Zihni 107
4.4.6.1. Şeyh Abdurrahmanın Evlatları 109
4.5. GAZİANTEP KOLU 109
4.5.1. Şeyh Ahmed Mûnis (Derşevî) 109
4.5.1.1. Hilafet Alışı 111
4.5.1.2. Ailesi 111
4.6. DİYARBAKIR KOLU 112
4.6.1. Şeyh Hasan Nûrânî 112
4.6.1.1. Halifeleri 114
4.6.2. Şeyh Abdurrahman-i Aktepî 115
4.6.2.1. Eserleri 117
4.6.2.2. Halifeleri 118
4.7. HINÛK (GÜLEÇLER) KOLU 119
4.7.1. Şeyh Abdullah b. Şeyh E'sad-ı Evvel 120
4.7.2. Şeyh E'sad-i Hınûkî (Şeyh E'sad-i Sani) 121

4.7.3. Şeyh Müşerref Hınûkî 122
4.7.3.1. Eserleri 124
SONUÇ 125
KAYNAKÇA 128
EKLER 131

KISALTMALAR

A.g.e.	**Adı Geçen Eser**
A.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
b.	Baskı
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İşleri Başkanlığı Ansiklopedisi
TDVY	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Dü.	Düzenleyen
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
vb.,vs.	Ve benzeri, Vesaire
Yay.	Yayınları
y.y.	Yayınevi yok

GİRİŞ

Nakşibendiyye Tarîkatı, kuruluşundan bu yana sürekli olarak gelişerek yayılmış ve birçok kola ayrılarak dünyanın farklı coğrafyalarında hizmetlerini sürdüregelmiştir. Nakşîbendiyye Tarîkatı'nın en önemli kollarından biri de Hâlidiyye Tarîkatı'dır. XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin, Nakşîbendiyye Tarîkatı'nı Hindistan'dan Irak bölgesine taşımasıyla beraber, Hâlidiyye Tarîkatı teşekkül sürecine girmiştir. Nakşibendî-Hâlidî Tarîkatı'nın kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, yanında yetişen birçok âlime hilafet vererek, dünyanın farklı coğrafyalarına göndermiş, bu sayede Hâlidiyye Tarîkatı kısa süre içerisinde kendi sınırlarını aşarak dünyaya yayılmıştır. Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî vefat ettikten sonra, halifeleri bulundukları bölgelerde Hâlidîliği yaymaya devam etmiş ve Hâlidîlik'ten yeni kollar oluşmaya başlamıştır. Bu kollardan bir tanesi de, tezimizin ana konusunu oluşturan, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin kurmuş olduğu Bâsret Dergâhı'dır.

Nakşîbendiyye Tarîkatı üzerine ülkemizde ve yurt dışında birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Nakşîbendiyye Tarîkatı'nı konu edinen ve en temel eser olarak kabul edilen çalışma, Necdet Tosun'un *Tasavvufta Hâcegân Ekolü* adlı çalışmasıdır. Eserde Nakşîbendiyye Tarîkatı Müceddidiyye dönemine kadar ele alınmıştır.

Nakşibendî-Hâlidî kolu üzerine de birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi Abdurrahman Memiş'in, *Hâlid-i Bağdâdî, Hayatı, Eserleri, Halifeleri ve*

Anadolu'da Halidîlik adlı eseridir. Bu çalışmada Hâlid-i Bağdâdî'nin hayatı ve eserlerinin yanısıra, halifelerine ve bazı kollarına değinilmiştir. Bu kollardan Bâsret kolundan da bahsedilmiş ancak çok kısa olarak değinilmiştir.

Hâlidiyye Tarîkatı'nın kolları üzerine de bazı husûsî çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi, Kutbeddin Akyüz'ün, *Ahmed el-Haznevî ve Hazneviyye Tarîkatı* adlı çalışmasıdır. Çalışmada, Hazneviyye Tarîkatı'nın kurucusu Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin hayatı ve Hazneviyye Tarîkatı'nın âdâp ve esasları konusu ele alınmış, ayrıca Haznevî dergâhında şeyhlik yapan zatların hayatlarına değinilmiştir. Hâlidiyye Tarîkatı'nın kolları üzerine yapılan bir başka çalışma ise, Mehmet Saki Çakır'ın *Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu* adlı çalışmasıdır. Eserde Hâlidiyye Tarîkatı'nın Nehrî kolu hakkında bilgiler verilmiş ve kolun yayılış ve etkileri çalışılmıştır. Bunun yanında kolun tasavvufî anlayışı ele alınmış, kısa da olsa Hâlidîliğin diğer bazı kollarına değinilmiş ve Bâsret Dergâhı üzerine çok az çalışma yapıldığı ve bu alanda bir boşluk olduğu belirtilmiştir.

Yaptığımız araştırmalarda, tezimize içerik olarak en yakın çalışma İbrahim Baz'ın kaleme aldığı, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı* isimli makaledir. Çalışmamızda bizim için önemli bir kaynak olan makale de, Bâsret Dergâhı'nın kurucusu Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı'nda Postnişînlik yapan şeyhler ele alınmış, bunun yanında Bâsret Dergâhı'ndan yayılan kollar ve kurucularına çok kısa ve yüzeysel bir şekilde değinilmiştir. Bu sebeple çalışma, Bâsret Dergâhı'nı tanıtmada yetersiz kalmıştır.

Tezimizi yazarken sık sık başvurduğumuz en önemli kaynakların başında şüphesiz, Muhammed Şefik Zîbârî'nin 1935 senesinde Arapça olarak kaleme aldığı *el-Ehvâlu'd-Durriyye ve'l-Ahbâru'l-Miskiyye fi's-Silsileti'z-Zîbâriyye* isimli eser olmuştur. Eserde, Bâsret Dergâhı'nın kuruluş sürecine, burada görev yapan şeyhlere ve bazı hususiyyetlerine ve kerametlerine değinilmiştir. Ayrıca Bâsret Köyü çevresinde bulunan bazı aşiretlerden ve bölgenin sosyal yapısından bahsetmiştir. Bunun yanında Bâsret Dergâhı ve medresesinde eğitim gören bazı âlimler konu edilmiştir.

Tezimizin bazı konuları ile alakalı olan, Muhammed Baki Seydâ el-Cezerî'nin yazmış olduğu *Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişînler* isimli eserinden, tezimizin Seydaî Kolu ile ilgili bölüm hakkında azamî derecede istifade ettik. Bunun yanında Şeyh Abdulhâlim bin Şeyh Mûsa el-Mârdînî'nin Arapça olarak kaleme aldığı *eş-Şeceretu'd-Durriyye fî Menâkibi's-Sâdâti'l-Hâmidiyye* isimli eseri, tezimizin Hâmidîler Kolu bölümünü yazmamıza yardımcı olmuştur.

Tez çalışmamız esnasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) taranmış ve konumuzla ilgili bazı belgelere ulaşılmıştır. Bu belgeler tercüme edilerek gerekli yerlere yerleştirilmiş ve orjinallerinin fotoğrafları tezin arka kısmına konulmuştur. Bunun yanında Bâsret Dergâhı'nda görev yapan şeyhlerin yaşayan akrabalarından birçok kişeyle yüzyüze görüşülürek bilgiler alınmıştır. Ayrıca Cizre'ye gidilerek burada bulunan ve Bâsret Dergâhı hakkında bilgi sahibi olan birçok kimseyle konuşulmuştur. Tez yazım aşamasında bölgede vukû bulan bazı siyasi olaylar sebebiyle Bâsret Dergâh'ına gitme imkânı bulamadık ancak daha önce Bâsret Köyü'ne gitmiş hocalarımızdan özellikle İbrahim Baz Hoca'dan Bâsret Köyü hakkında bilgiler almaya çalıştık.

Tezimizde ilk olarak Bâsret Dergâhı'nın bulunduğu yer olması hasebiyle, Bâsret köyünden bahsettik. Ardından Bâsret Dergâhı'nın kuruluşuna ve yayılmasına etki eden eden faktörleri maddeler halinde zikrederek, Dergâh'ın bölgedeki Sosyo-Politik etkilerini ele aldık. Bir sonraki bölümde Bâsret Dergâhında postnişînlik yapan şeyhleri kronolojik sırasına göre inceledik. Ardından Bâsret Dergâhı'ndan yayılan yedi kolu, kurucularını ve şimdiye kadar bu dergâhlarda görev yapan şeyhlerin hayatlarına kısaca değindik.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÂSRET DERGÂHI VE TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

1.1. BÂSRET DERGÂHI'NIN KURULUŞ SÜRECİ

1.1.1. Bâsret Köyü

Bâsret köyü, Şırnak il sınırları içinde bulunan Cizre'nin kuzeyinde, Gâbâr Dağı'nın üzerinde ve batı yakasındadır. Köyün bir kısım toprağı Botân'ın Hâcıliyâ Aşîreti'nin diğer bır kısmı da Botân'ın başka bir aşireti olan Dêrşev Aşireti'nin topraklarında bulunur. Bâsret Dergâhı'nın postnişînlerinden Şeyh Hüseyin Bâsretî, köyün yerleşim alanında bir değişiklik yapmış böylece köyün içinden geçen küçük çayın Hacıaliye Aşireti'nde kalan kısım Eski Bâsret, Derşev Aşireti kısmında kalan alan yeni yerleşim alanı ise önceleri Yeni Bâsret daha sonraları ise sedece Bâsret olarak adlandırılır. Günümüzde köyün ismi "İnceler" olarak değiştirilmiş olup, bölgede yaşanan sosyal olaylar nedeniyle köy, 1994 yılında boşaltılmış ve halen iskâna kapalı durumdadır.[1]

1.1.2. Bâsret Dergâhı'nın Kuruluşu

Bâsret Dergâhı, Nakşîbendiyye Tarîkatı'nın Hâlidiyye kolunun kurucusu olan Şeyh Hâlid-i Bağdâdî'nin en önemli halifelerinden bir tanesi olan, Şeyh Hâlid-i

[1] İbrahim Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı", **İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 32, 2013, s. 148

Cezerî tarafından, Cizre'nin Bâsret köyünde kurulmuştur. O dönemde Şeyh Hâlidi Bağdâdî Hindistan ve Irak bölgelerinde irşâd faaliyetlerini yürütürken Cizre'ye uğrar, burada Cizre ehlinden olan Şeyh Hâlid-i Cezerî ile karşılaşır ve kendisini çok sever[2]

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Cizre'de Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye intisab ederek, onunla birlikte Şam'a gider ve burada Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yanında manevi eğitimine başlar. Manevî eğitimini bitirdikten sonra, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarafından kendisine hilafet verilerek, bölge halkını irşâd etmesi için Cizre'ye gönderir.[3]

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Cizre'de bir müddet kalır (süresi net olarak bilinmemektedir), Cizre halkının tam olarak irşâd olduğuna kanaat getirdikten sonra, Botân bölgesinde bulunan Kêrhver (Demirboğaz) köyüne geçer. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Cizre'nin kuzeyi, Gâbâr Dağı'nın üzerinde bulunan Bâsret köyüne geçer.[4]

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Bâsret köyüne geçtikten hemen sonra, burada bir mescid ve buna bağlı bir medrese ve dergâh inşasına başlar. Bâsret köyündeki inşa faaliyeti bittikten sonra, bir taraftan yoğun bir irşâd faaliyetine girişen Şeyh Hâlid-i Cezerî, diğer taraftan Bâsret'de ilim talebelesi yetiştirmeye başlar. Bölgede kısa süre içinde adı duyulmaya başlayan Bâsret Dergâh'ına, talebeler, ilim tahsili için âlimler ise manevi eğitim görmek için, akın etmeye başlar.[5]

Bâsret Dergâhı'nın inşasına başlanmadan hemen önce vukuu bulan ve dergâhın kuruluşuna zemin hazırlayan en önemli etkenlerden bir tanesini oluşturan şöyle bir olay nakledilmektedir:

O dönem Botân bölgesinde bulunan ve iki büyük aşiret olan Dêrşev ve Hâcıâliyâ aşiretleri arasında süregelen arazi anlaşmazlığı vardı. Bu iki aşiretin her

[2] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 141
[3] Baz, "**a.g.m.**", s. 141
[4] Baz, "**a.g.m.**", s. 142
[5] Muhammed Şefik Zîbârî, **el-Ahvâlu'd-Durriyye ve'l-Ahbâru'l-Miskiyye fi's-Silsilti'z-Zîbâriyye**, y.y., Musûl 1935, s. 27

biri Bâsret köyünün arazilerinin kendilerine ait olduğunu iddia ediyor ve aralarındaki ihtilafı bir türlü çözüme kavuşturamıyorlardı. Son olarak, konuyu Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye taşıyıp, onun vereceği hükme uyma noktasında anlaşan aşiretler, konuyu Şeyh Hâlid-i Cezerî ye taşırlar. Şeyh Hâlid-i Cezerî, iki aşireti de dinledikten sonra, ne hüküm verirse versin aşiretlerden birinin buna razı olmayacağını görünce, arazinin kendisine verilmesini ve orada bir medrese ve dergâh kurması fikrini teklif eder ve iki aşiret de buna razı olur. Böylece Şeyh Hâlid-i Cezerî Bâsret köyünde büyük bir mescid ve buna bağlı bir medrese ve dergâh inşa eder.[6]

Mescid, dergâh ve medrese inşa edilen Bâsret köyünün içinden bir dere geçmekteydi. Bu derenin bir tarafı Hâcıâliyâ aşireti tarafında kalırken, diğer tarafıda Dêrşev aşireti tarafında kalıyordu. Şeyh Hâlid-i Cezerî, mescid, dergâh ve medreseyi, Hâcıâliyâ aşireti tarafında kalan kısma inşa etti. Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vefatından uzun yıllar sonra Bâsret Dergâhı'nın başına geçen Şeyh Hüseyin Bâsretî, dergâhın yerleşim yerinde bir değişikliğe giderek, dergâhı derenin Dêrşev Aşireti kısmında kalan bölgeye nakleder. Böylece derenin Hâcıâliyâ tarafında kalan kısmı Eski Bâsret, Dêrşev aşireti tarafında kalan kısmı da önceleri Yeni Bâsret daha sonraları ise sadece Bâsret olarak anılmaya başlanır.[7]

1.2. BÂSRET DERGÂHI'NIN GELİŞİM SÜRECİ

1.2.1. Gelişip Yayılmasına Etki Eden Faktörler

1.2.1.1. Medrese ve Tekke Birlikteliği

Bâsret Dergâhında postnişînlik yapan şeyhlerin, Hâlidîliğin en temel özelliklerinden bir tanesi olan medrese ve tekke birlikteliği özelliğini muhafaza etmeleri, Tarîkatın yaygınlaşıp gelişmesine ve kurumsallaşmasına büyük etkide bulunmuştur. Şöyle ki Bâsret Dergâhı'nın kurucusu olan Şeyh Hâlid-i Cezerî, Bâsret dergâhını ilk kurduğunda, dergâhla birlikte bir de medrese kurmuş, dergâh ve medrese faaliyetlerini birlikte yürütmüştür. Şeyh Hâlid-i Cezerî'den sonra Bâsret

[6] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 27
[7] Muhammed Bâkî Seydâ el-Cezerî, **el-Mecmau'l-Munaddad el-Kamer'î fî Tercemeti Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî,** İbrahim Öztürk (Çev.), Mega Yayınevi, İnegöl 2008, s. 5.

dergâhında postnişînlik yapan şeyhler de bu hususa büyük önem göstererek, tekke ile birlikte mutlaka bir medresenin olmasına özen göstermişlerdir.[8]

Bâsret köyünün yanından geçen derenin kenarında küçük bir mağara vardı. Mağaranın giriş kapısının hemen önünden bir nehir geçerdi. Etrafı ağaçlarla dolu olan mağara ve çevresi daima gölgeydi. Bu mağaraya "İbrahim bin Edhem'in mağarası" adı verilmişti. Bâsret Dergâh'ında seyr-u sülûk yapan talebe ve hocalar, şeyhlerinin emriyle zaman zaman bu mağaraya gidip zikir ve ibadetle meşgul olurlardı.[9]

Bâsret dergâhında medrese ve tekke faaliyetlerinin birlikte yürütülmesi, burada birçok âlim sufi yetişmesine vesile olmuştur. Bâsret'te yetişip hilafet alan âlimler, bölgenin dört bir tarafına yayılarak irşâd hizmetlerinde bulunmuşlardır. Halk nezdinde büyük saygı duyulan ve itibar gören bu âlimler, insanların Bâsret Dergâh'ına akın etmelerine vesile olarak, dergâhın bölgede tanınıp gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

1.2.1.2. Bâsret Şeyhlerinin İlmî ve Tasavvufî Yönden Yetkin Olması

Basret Dergâhı'nda postnişînlik yapan şeyhler, ilk olarak zahiri ilimlerini tamamlayıp ilmi icazet almışlardır. Ardından tasavvufi eğitime yönelerek mânevî eğitimlerini tamamlamışlardır. Dolayısıyla hem zâhirî hemde bâtinî ilimlerde yetkin olan Basret şeyhleri, halkın onlara güven duyup bağlanmalarında etkili olmuştur. Özellikle bölgede bulunan diğer âlimlerde, şeyhlerin bu özelliklerinden dolayı kendilerine intisab etmekten çekinmemiş ve dergâhın yayılıp gelişmesine etkide bulunmuşlardır.

[8] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 27.
[9] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 30

1.2.1.3. Bâsret Şeyhlerinin Liderlik Yönü

Bâsret dergâhı şeyhleri, bölgede yaşanan toplumsal olaylara kayıtsız kalmamış ve birçok konuda halka önderlik etmişlerdir. İleride de zikredeceğimiz, özellikle bölgede bulunan aşiretlerin, gerek kendi içlerinde çıkan liderlik anlaşmazlıkarı, gerekse aşiretler arası ihtilaflarda arabulucu olmuş, büyük sulhlara imza atarak kan akmasına engel olmuşlardır. Şeyhlerin bu yönleri, halk nezdinde güven ve itibarlarının artmasını sağlamış ve dergâhın duyulup yayılmasına vesile olmuştur.[10]

1.2.1.4. Bâsret Şeyhleri'nin Birçok Bölgeye Halife Göndermesi

Bâsret Dergâh'ında yetişen âlimler bölge ve bölge dışındaki yerlere gönderilmiş ve burada irşâd faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İrşâd bölgelerinde Bâsret Dergâhı ile iletişimlerini sürdüren halifeler, bulundukları bölgelerde halkın güvenini kazanmış, basret dergâhından ve şeyhlerinden bahsederek, tarîkatın birçok bölgede tanınıp gelişmesini sağlamıştır.

1.2.1.5. Menkıbe ve Kerâmetler

Menkıbe ve kerametler, tasavvuf ve tarîkat kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Sûfiler, kerameti Allah'ın velî kullarına bir ikrâmı ve lütfu olarak görürler. Allah (c.c.) kendisine yaklaşmak isteyen ve bu yolda kendisine itâat eden kişilere bu ihsanda bulunur. Sûfî, keramet halinin kendisinde zuhûr etmesiyle Allahın lütfuna nâil olduğunu düşünür ve ona şükreder.[11]

Kerâmet, tasavvuf ve tarîkatlarda heyecan ve coşku veren bir dînî yaşantının kaynağı olması bakımından çok önemlidir. Tarîkat mensuplarının şeyhlerine karşı sarsılmaz bir îmân ve çok güçlü bir itikat ile bağlanmalarının ve birçok meşakkate katlanmalarının sebebidir. Tarîkatın sohbet halkalarında çoğu sefer önceki velilerin keramet ve menkıbeleri anlatılır. Kerametlerin hayatta olan mürşidden sudur etmesi ve bunun fiilî olarak müridler tarafından müşahede edilmesi daha çok ilgi görür.[12]

---

[10] Zîbârî, **a.g.e** s. 13, 14, 27
[11] Süleyman Uludağ, "Kerâmet", **DİA,** TDVY, Ankara 2002, C. 25, 265-268.
[12] Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Kültüründe Keramet Anlayışı", **Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları,** s. 15. Yıl yok

Bâsret Dergâhı'nın, bulunduğu bölgede kısa sürede yayılıp kabul görmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi de, Bâsret Dergâh'ında postnişînlik yapmış şeyhlerde birtakım kerametlerin görülmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

BÂSRET DERGÂHI POSTNİŞÎNLERİNİN SOSYO-POLİTİK ETKİLERİ

Bâsret Dergâh'ında postnişînlik yapan şeyhlerin, hem bulundukları bölge halkı üzerinde, hem de devlet ricali üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Halk, aralarında çıkan ihtilafları çözemedikleri durumlarda, Bâsret Dergâhı şeyhlerine başvurmuş ve şeyhin verdiği hükümlere razı olmuşlardır. Arazi anlaşmazlıkları, aşiretler arasında süregelen kan davaları, aşiretlerlerin kendi aralarında çıkan riyaset seçimi anlaşmazlıkları gibi ihtilaflarda devreye giren Bâsret Şeyhleri, birçok anlaşmazlığı bitirmiş ve uzun yıllar süregelen kan davalarını sonlandırmışlardır.[13]

Özellikle Şeyh Hâlid-i Zîbârî, Bâsret Dergâh'ına postnişîn olduğu dönemde, hem halk, hem de devlet yetkilileri üzerinde çok ciddi nüfuza sahipti. Aşiretler arasında birçok anlaşmazlığı ve riyaset tartışmalarını sonlandıran Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin, çok büyük sulhlara imza attığı nakledilmektedir. Bunlardan bir tanesi, Şırnak'da bulunan ve çok büyük bir aşiret olan, Şırnak Aşireti mensupları arasında çıkan riyaset anlaşmazlığıdır. Ahvâlü'd-Durriyye kitabında zikredildiğine göre;

Şırnak Aşireti mensupları, aşiret reislerinin kim olacağı noktasında ihtilafa düşmüş, aşiretin bir kısmı bir şahsın, diğer bir kısmı ise başka bir şahsın lider

[13] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 66

olmasını istemiştir. Aralarındaki bu ihtilaf büyüyünce, konuyu Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye götürmeye ve onun vereceği hükme razı olma noktasında anlaşırlar. O sıralar, irşâd faaliyetleri için Cizre'de bulunan Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye gelen aşiret mensupları, durumu anlatırlar. Şeyh Hâlid-i Zîbârî, iki tarafıda dinledikten sonra, aşiret mensupları içinde bulunan 12 yaşlarında küçük bir çocuğu işaret ederek, "Aşiretin reisi bu çocuk olsun." der. Şeyh Halid'in işaret ettiği çocuk, aşiret reisi olmak isteyenlerden bir tanesinin amcaoğluydu ve babası vefat etmişti.

Aşiret mensupları, Şeyh Halid'in bu kararını garipsemiş, ancak itiraz etmeksizin kabul etmişler. Böylece Şeyh Halid sayesinde, aşiret içindeki ihtilaf kan dökülmeden çözülmüştür. Bu karardan sonra aşiretin başına geçen Mustafa adındaki bu çocuk, Şırnak Aşiretinin birliği sağlamış, aşiret'in bölgedeki nüfuzunu arttırmış ve diğer birçok köy'ün Şırnak aşiretinin himayesine girmesini sağlamıştır.[14]

Şeyh Sâlih-i Sibkî, Bâsret Dergâhı'nda postnişîn olduğu dönemde, Cizre emir'i, meşhur Bedirhân Bey idi. Bedirhân Bey, Cizre emiri olduktan sonra Botân bölgesinde, toplumsal ve ekonomik alanda çok büyük reformlar yapıp vergilerin birçoğunu hafifleterek, bütün köylülere toprak dağıtır. Bölgede asayişi çok güzel bir şekilde sağlar. Öyle ki diğer bölgelerden insanlar dahi Bedirhân Bey'in yönetimindeki topraklara yerleşmeye başlar. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu bölgesinde bulunan tüm aşiretleri barıştırarak meşhur "Kutsal Anlaşma" yı sağlar. Uzun bir süre Cizre emirliğinde kalan Bedirhân Bey, yaşanan bazı siyasi olaylar sebebiyle Merkezî Hükûmet tarafından, görevinden alınarak Girit Adasına sürgün edilir.[15]

Bedirhân Bey, Cizre emiri olduğu ilk dönemlerde, bölgede bulunan âlim ve Şeyhlere çok mesafeliydi. Hatta Tarîkat ve şeyhleri sevmez, onları inkâr ederdi. Ta ki Şeyh Sâlih-i Sibkî ile aralarında vuku bulan bir olaya kadar. Şöyle ki:

Bedirhân Bey'in, henüz küçük yaşta olan bir oğlu vefat eder. Ayrı bir muhabbet beslediği oğlunun vefatına çok üzülen Bedirhân Bey'i, bölgenin dört bir yanından aşiret reisleri, devlet büyükleri ve birçok insan ziyaret ederek taziyelerini bildirirler. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin müridlerinden

[14] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 67
[15] Abdullah Yaşın, **Tarih Kültür ve Cizre,** Kent Yayınevi, İstanbul 2007, s. 468.

bazıları, Şey Salih'e, herkesin Bedirhân Bey'in taziyesine gittiğini, kendilerinin ne zaman gideceğini sorması üzerine, Şeyh Sâlih-i Sibkî, "Evet, taziye sünnettir" diyerek, âlim ve müridlerden oluşan bir gurup ile birlikte taziye için yola çıkar.[16]

Şeyh Sâlih-i Sibkî, yolda iken, yanındaki âlimlere dönerek "Taziyede Bedirhân Bey'e ne diyelim, taziyesini nasıl yapâlim?" diye sorar. Âlimler, Şeyh Salih'in bu soruyu, taziyenin nasıl yapılacağını bilmediğinden sorduğunu zannederek, taziyelerde klasik olarak söylenen sözleri zikrederek bunları söylemesini isterler. Aradan bir müddet geçtikten sonra Şeyh Sâlih-i Sibkî tekrar aynı soruyu sorar ve âlimler aynı cevabı verirler. Bir süre sonra Şeyh Salih aynı soruyu sorunca âlimler, ey Şeyh Salih, sen bir âlim olarak nasıl olurda taziye yapmayı bilmezsin derler. Şeyh Salih cevap vermez ve yola devam ederler.[17]

Şeyh Salih ve beraberindekiler Bedirhân Bey'in köyü olan Dêrgul köyüne varınca, Bedirhân Bey kendilerini kapıda karşılayarak içeri buyreder. Şeyh Salih taziye evinde oturur, devlet büyüklerinin ve aşiret reislerinin bulunduğu ortamda Bedirhân Bey'e dönerek "Ey emir, Allah ecrini arttırsın, oğlunun vefatını duyduğum zaman çok sevindim. Umarım Allah diğer evlatlarını da büyümeden alır. Çünkü eğer diğer evlatların da büyürse, belki senin gibi zâlim ve günahkâr olurlar. Allah iyi ki bu evladını da küçük yaşta, masum iken yanına aldı da senin gibi zâlim ve günahkâr olmadı." der. Bu hitap üzerine çok sinirlenen emir, tepki göstermeyerek başını öne eğer.[18]

Şeyh Sâlih-i Sibkî, bir gece burada misafir olduktan sonra, Bedirhân Bey, Şeyh Salih ile birlikte dışarıya kadar gelir ve Şeyh Salih'in elini öperek kendisini yolcu eder. Bâsret'e doğru yola çıkan Şeyh Salih, yoldayken yanındaki âlimlere dönerek, "Ben size nasıl taziye yapâlim diye sorarken, taziyenin nasıl yapıldığını bilmediğimden değil, sizin edep ve teslimiyetinizi sınamak için sordum." diyerek, mürşide teslimiyyetin ehemmiyetine dair nasihetlerde bulunur. Âlimlerin neden bu kadar sert bir taziyede bulunduğunu sorması üzerine Şeyh Saih, "Biz insanlara hakkı söylemekle mükellefiz. Ben içimden geçenleri eksiksiz bir şekilde söyledim. Eğer

[16] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 34
[17] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 34, 35
[18] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 35

ona, oğlunun vefatı dolayısıyla üzüldüğümü söyleseydim yalan söylemiş olacaktım. Umulur ki hakkı söylemek onun hidayetine vesile olur." der.[19]

Bir müddet sonra Emir Bedirhân, bir adamına kendi helal parasından kırk mecidiye verir ve arasına bir miktar haram para yerleştirerek Şeyh Sâlih-i Sibkî'ye gönderir. Emir Bedirhân, eğer Şeyh Sâlih-i Sibkî bu paraların hepsini alırsa onu şiddetli bir şekilde cezalandıracağını, eğer almassa gerçekten veli bir kul olduğuna kanaat getirip ona tabi olacağını düşünür.[20]

Emirin adamı paraları alıp Bâsret Dergâh'ına gider ve Şeyh Sâlih-i Sibkî'ye vererek emirin gönderdiğini söyler. Şeyh Sâlih-i Sibkî paraların içinden bir kısmını çıkarıp, bunlar helal para değildir. Al bunları emire geri götür der. Emirin adamı gelip durumu anlatınca emir Bedirhân Şeyh Sâlih-i Sibkînin veli bir zat olduğuna kanaat getirir ve huzuruna gidip elini öper. Bundan sonra emir Bedirhân kimseye zulmetmez ve Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin sadık müridlerinden olur.[21]

Bu olaydan sonra Bedirhân Bey, adalet ve şeriatla hükmeder. Devlet işlerinde helal ve haramı gözetmeye başlayarak, birçok konuda İslâm âlimlerine danışmaya başlar. İlim talebelerine maddi ve manevi yönden destek olur ve Bâsret Dergâh'ına sık sık uğramaya başlar.[22]

Bedirhân Bey'in Cizre emiri olduğu dönemde, Cizre bölgesi Diyarbakır'a bağlı idi. O denem Musûl valisi olan Mehmet Paşa'nın istek ve ısrarı üzerine, Cizre Musûl'a bağlanır. Eskiden beri Musûl valisi ile arası iyi olmayan Mir Bedirhân, merkezî hükumete mektup yazarak, Cizre'nin tekrar Diyarbakır'a bağlanmasını taleb eder. Ancak bu talep Hükûmet tarafından, müsbet karşılanmaz ve Cizre Musûl'a bağlı kalmaya devam eder. Bu karardan hoşnut olmayan Mir Bedirhân'ın merkezî

[19] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 36
[20] Heyet, "Sâlih Sibkî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 10, s. 179.
[21] Heyet, "Sâlih Sibkî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 10, s. 179.
[22] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 38, 39, 40

hükumetle arası açılır. Mir Bedirhân, bu ve başka birtakım sebeplerden ötürü, Cizre ve çevresinde bağımsızlığını ilan eder.[23]

Hükumet bu duruma fiili olarak müdahale etmeden önce, Cizre'de bulunan ve Mir Bedirhân'ın müntesip olduğu ve Bâsret köyünde bulunan Hâlidî Şeyhlerine bir mektup yazarak, Mir Bedirhân'a bağımsızlık ilanından vazgeçmesi noktasında nasihatte bulunmasını rica eder ve eğer bağımsızlık ilanından vazgeçmezse, kendisinden yüz çevirmelerini ister. Bunun üzerine Halidî Şeyhleri Mir Bedirhân'a nasihatte bulunarak, bağımsızlık ilanından vazgeçmesini söylerler. Bu nasihatler, kısmen etkili olur ve nasihatlerin fayda verdiğine dair bir mektup kaleme alınarak Diyarbakır valisine gönderilir. Mektup'un orijinal metni şöyledir:

Diyarbekir Valisine

Cizre mütesalihi Bedirhân Beyin cemiyet-i hazıra-i bagiyânesinin tefrik ve yakınlarıyla kendisi hal-i bâis ve füturda bırakılmak ümidiyle münakid ve mutemedi olan meşâyih-i Hâlidiyeye ne sulh ve pendi havi taraf-ı vâlâlarından ne veçhile tahrirat gönderilmiş bir merkum müteşebbis ve emn-i afv ve imale olmaz ise kendileriyle müridânı olan ahalinin yüz çevirecekleri için şeyh-i merkume taraflarından cevab-ı kat'î verilmiş olduğu ve mezkûr tahrirât suretiyle tercümesinin gönderildiği ifadesine dair tevarüd eden tahrirat binlerle meal vermez ise rehin-i itlâ'-ı senâveri olmuş ve iş'âr-ı vâlâlarıyla vuku bulan sair iş'ârât-ı istihbârâta nazaran bu aralık mersumla avanesi beyninde bütün bütün tefrik oluşmuş olduğundan ve bu dahi eser-i muvaffakiyet-i hazret-i padişahinin acilen zuhuruna delalet eylediğine binâen tahrirat-ı mezkuresiyle evrak-ı mezkure hâkipây-ı hümayun hazret-i mülukâneye bi't takdim meşmul nazar-ı şevket eser-i cenab-ı tâcdâri buyurulmuş olduğu dirayet ve memurin-i atufileri icabınca bundan böyle dahi iktizasına göre merkumun bu misillü teferruka-i cemiyetine badi keyfiyetin icrasıyla kendüye dair ahz olunacak havadisin iş'ârı hususuna himmet buyurmaları şifre kalemine olacak.

[23] Yaşın, **a.g.e.,** s. 468.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÂSRET DERGÂHINDA POSTNİŞîNLİK YAPAN ŞEYHLER

3.1. ŞEYH HÂLİD-İ CEZERİ

Şeyh Hâlid-i Cezerî, adından da anlaşılacağı üzere Cizre'lidir[24] ve Cizre'de doğmuştur[25]. Ancak doğum tarihine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Cizre'nin köklü ailelerinden biri sayılan Hacı Zuraf ailesinden gelen Şeyh Hâlid-i Cezerî, Hacı Zuraf'ın amcasıdır. Günümüzde Cizre'de Özkan, Oktaykaan ve Emek soyadını taşıyanlar bu aileye mensuptur. [26]

Şeyh Hâlid-i Cezerî, İlk eğitimini bölgenin en meşhur medreselerinden olan Kırmızı Medrese (Medreseyâ Sor) de görür[27]. Üstün zekâsı ve hızlı kavrama kabiliyetiyle dikkatleri üzerine çeken Şeyh Hâlid-i Cezerî, kısa sürede ilim tahsilinde oldukça iyi bir seviyeye gelir.

---

[24] . Cizre şehrine ortasıdan dicle nehrinin geçmesi ve şehre bir ada görünümü vermesi sebebiyle "Cezîre" denmiş, hz Ömer döneminde fethedilmiş olması sebebiylede ibni Ömer kelimesi eklenerek ceziretu ibni Ömer olarak anılmaya başlanmıştır. Şehir 16. yy. dan itibaren günümüzde olduğu gibi cizre olarak anılmaya başlanmıştır.

[25] Abdulkadir Bingöl, **Kulîlkên Baxê Botân,** Berdan yayınevi, Diyarbakır 2008, s. 179.

[26] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 140-141.

[27] Baz, "**a.g.m.**", s. 141.

Mevlana Hâlid-i Bağdâdî, Hindistan ve Irak tarafındaki irşâd faaliyetlerinden dönüşünde Cizre'ye uğrar ve burada irşâd faaliyetlerini sürdürürken Şeyh Hâlid-i Cezerî ile karşılaşır. Bu karşılaşmadan sonfra Şeyh Hâlid-i Cezerî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den ayrılmaz ve onunla beraber Dımaşk'e gider. Bir müddet Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yanında kalan Şeyh Hâlid-i Cezerî, tekrardan memleketi olan Cizre'ye döner. [28]

Kısa bir süre Cizre'de kalan Şeyh Hâlid-i Cezerî, şeyhine olan iştiyakının artması ve bir takım manevi işaretlerin zuhuru üzerine tekrardan Şam'a, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yanına döner. Bir süre mürşidi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yanında kalır ve orada manevi eğitimini tamamlar. Bunun üzerine Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye hilafet vererek onu; Cizre, Diyarbakır, Mardin ve Botân dağlarının Bitlis sınırına kadar olan kısmında irşâd için görevlendirir. [29]

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî son halifesi olan Şeyh Hâlid-i Cezerîyi Cizre'ye gönderirken ona "Cizre halkı irşâd olmadan Cizre'den ayrılma" der. Bu emir üzerine Şeyh Hâlid-i Cezerî mürşidinden ayrılarak Cizre'ye gelir ve halka İslâm hükümleri ile Nakşebendî Tarîkatının esaslarını anlatmaya koyulur.[30]

Cizre'de irşâd faaliyetlerine başlayan Şeyh Hâlid-i Cezerî ilk yıllar Cizre halkı tarafından önemsenmez ve bazı cahil kişiler tarafından eziyete ve zulme maruz kalır. Ancak sonraki yıllarda Cizre halkı onu sever ve Şeyh Hâlid-i Cezerî bölgede sözü dinlenen ve önde gelen âlimlerden birisi konumuna gelir.[31]

Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin Cizre'deki irşâd faaliyetlerinin kaç yıl sürdüğü tam olarak bilinmemekle beraber Cizre'den ayrılışıyla ilgili şöyle bir olay nakledilmektedir:

Bir gün Cizrenin kenarında akmakta olan Dicle Nehrini geçmek için kullanılan ve "Kelek" adı verilen tahta sallardan birinde yolcularca unutulan bir çanta uzun süre orada kalır. Nihayet, çantanın sahibi olmadığına inanılan bir kişi tarafından

[28] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 25.
[29] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 25, 26.
[30] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 142.
[31] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 26.

alınması üzerine Cizre halkı bu adamı dışlar ve Cizre'den kovar. Cizrelilerin, kendisine ait olmayan bir çantayı alan adama karşı sergiledikleri bu tutuma ve hassasiyete şahit olan Şeyh Hâlid-i Cezerî, Cizre halkının artık Kuran ahlakıyla ahlaklandıklarına ve İslâm hükümlerine olan bağlılıklarında ileri bir noktaya ulaşıp olgunlaştıklarına kanaat getirir ve irşâd faaliyetlerini sürdürmek için Botânın Kêrhver (Demirboğaz) köyüne yerleşir.[32]

Kısa bir süre Demirboğaz köyünde kalan Şeyh Hâlid-i Cezerî, burada da irşâd faaliyetlerini sürdürüp, bölgedeki ilmi ve tasavvufi otoritesini devam ettirir. Şeyh Hâlid-i Cezerî, sadece ilmi ve tasavvufi alandan değil aynı zamanda bölgede vuku bulan sosyal ihtilafları çözme noktasındada kendisine başvurulan bir şahsiyyetti. Nitekim Bâsret Dergâhı'nın kuruluşuna da zemin hazırlamış olan, Dêrşev ve Hâcıâliyâ Aşiretleri arasında vukuu bulan arazi anlaşmazlığı konusunda Şeyh Hâlid-i Cezerî hakem tayin edilmiştir. Şeyh Hâlid-i Cezerî ihtilaf konusu olan arazinin kendisine verilmesini ve orada bir camii ve medrese inşa edeceğini söylemiş ve iki taraf'da bunu kabul etmiştir.[33]

Bu olaydan hemen sora Şeyh Hâlid-i Cezerî ihtilaf konusu olan, Bâsret köyü arazisinde, Eski Bâsret olarak bilinen bölgeye büyük bir mescid ve buna bağlı bir medrese ve dergâh inşa eder. Böylece Bâsret Dergâhı'nın bölgede bir ilim ve irfan merkezi olma yolundaki ilk temeli atılmış olur.[34]

Bâsret Dergâhı'nın faaliyete girmesinin ardından öncelikle Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye irşâd faaliyetleri ve diğer konularda yardım edecek kimse yoktu. Kısa süre içerisinde bölgenin dört bir yanından âlimler, talebeler ve aşiret mensupları Bâsret köyüne akın etmeye başlar.[35] Özellikle Dêrşev Aşireti üyelerinin büyük kısmı Bâsret Dergâh'ına gelerek manevi eğitim görür ve burada, Şeyh Muhammed Nûri ed-Derşevî ve Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî gibi büyük âlim ve arifler yetişir.[36] Böylece

[32] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 142.
[33] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 27.
[34] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 27
[35] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 29.
[36] Baz, "**a.g.m.**", s. 143

Şeyh Hâlid-i Cezerî yönetimindeki Bâsret Dergâhı bölgenin zâhirî ve manevi ilim merkezlerinden biri olmaya doğru hızla ilerler.

O dönemde bölgede büyük âlim ve ariflerinden biri olan Mollâ Halil es-Siirdî de sık sık Bâsret Dergâh'ına gelir, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vaaz ve sohbetlerini dinleyerek manevi seyr-u sülukten geçer.[37]

Manevi eğitim için Bâsret'e, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanına gelen âlimlerden bir tanesi de, Bitlis'in Hizan mıntıkasının Ğayda köyünden olan ve sonraları Gavsı Hizani diye iştihar edecek olan Seyyid Sibğetullah Hizani'dir.[38]

Seyyid Sibğetullah Hizani önceleri manevi eğitimi Mevlana Halidi Bağdadînîn, Hakkari'nin Nehr mıntıkasında buluna halifelerinden Seyyid Taha en-Nehri'nin yanında devam ettirmekteydi. Seyydi Taha en-Nehri, Seyyid Sibğetullah Hizani'yi yanına çağırarak "Ben senin manevi eğitimin için istihare ettim. Bundan sonra amel edip manevi eğitimini tamamlayacağın yer Bâsret Dergâhıdır. Bâsret Dergâhı'nında postnişîn olan Şeyh Hâlid-i Cezerîye git ve onun yanında manevi eğitimine devam et."demiştir.[39]

Bu emir üzerine Seyyid Sibğetullah Hizani Bâsret Dergâh'ına geçer ve Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin gözetiminde manevi eğitim almaya başlar.

Bu sırada, sonraları nâmı doğu bölgelerinde çokça işitilecek olan, Seyyid Hâmid-i Mârdînî (Şah-ı Mardin) de Bâsret Dergâhı'nda Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanında manevi eğitimini sürdürüyordu. Şeyh Hâlid-i Cezerî, Seyyid Sibğetullah Hizani ile Seyyid Hamidi Mardînî'yi seyru sülüke başlatmış, bu iki zatı da önceki mutasavvıflarda olduğu gibi manevi ruh terbiyesi eğitimlerinden geçirmiştir. Böylece Seyyid Sibğetullah Hizani dört yıl boyunca Bâsret Dergâh'ında, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin gözetiminde manevi eğitimini sürdürmüştür.[40]

Birgün Şeyh Hâlid-i Cezerî, Seyyid Sibğetullah Hizani'yi yanına çağırır. "Artık benim yanımdaki seyru sülükün bitti. Sen yine Hakkari'nin Nehr'deki

[37] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 29.
[38] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 5.
[39] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 5.
[40] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 5, 6.

postinişini olan Şeyh Seyyid Taha-i Nehri'ye git. Manevi eğitimini bizden aldın ancak halifeliğini Nehr'den alacaksın. İstiharelerim sonucunda halifeliğini Seyyid Taha-i Nehri'den alman kanaatindeyim." der. Seyyid Sibğetullah Hizani'nin gönlünde hep Bâsret Dergâh'ından icazet almak olsa'da, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin emrine itaat ederek Seyyid Taha-i Nehri'nin yanına döner ve ondan hilafet alır. [41]

Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vefatı üzerine Bâsret posnişini olan Şeyh Sâlih-i Sipki zamanında tekrar Bâsret'e gelen Şeyh Seyyid Sibğetullah Hizani, Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin yanında iki sene daha riyazet yapar ve teberrükende olsa Şeyh Salih'den icazet alma arzusunu beyan eder. Ancak Şeyh Sâlih-i Sipki buna izinli olmadığını ve böyle birşeyin edeben uygun düşmediğini söyler ve bunun üzerine Seyyid Sibğetullah Hîzânî tekrar memleketine döner. [42]

Şeyh Hâlid-i Cezerî çok yumuşak bir tabiata sahip olmakla beraber, takvalı ve veli bir zat idi. Yüzüne bakan kimseyi hayrette bırakacak kadar yakışıklı ve nurlu idi. Bu sebepledir ki Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Şeyh Hâlid-i Cezerî'yi kadınlar görüp de aralarında konuşmasınlar diye yüzünü örtmesini emretmiştir. Bunun üzerine Şeyh Hâlid-i Cezeri Taylansan adı verilen bir mendil ile yüzünü örtmüştür. Sonraları yüzü örtmek doğu ve güneydoğuda yaşayan meşayihler arasında yaygınlaşmış ve bir gelenek haline gelmiştir. [43]

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde irşâd faaliyetlerinde bulunan mutasavvıfların hemen hepsi yılın belli zamanlarında çevre illere giderek irşâd faaliyetlerinde bulunurlardı. Şeyh Hâlid-i Cezerî de bu çerçevede birçok defa irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.[44]

Ahvâlu'd-Durriyye kitabında zikredildiğine göre, Birgün Şeyh Hâlid-i Cezeri kafilesiyle beraber irşâd faaliyetlerini yürütmek için Cizre'den Diyarbakır'a doğru sefere çıkar ve Mardin'in Gercüş ilçesinden geçer. Gercüş'ün o zamanki ağası, Ehli ve ayanlarıyla beraber şehrin girişinde Şeyh Hâlid-i Cezerî ve kafilesinin yolunu

[41] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.
[42] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 5, 6.
[43] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 30.
[44] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 143.

keserek ısrarla bir geceliğine kendilerinde kalmalarını ister. Ağanın bu samimi ısrarı üzerine Şeyh Hâlid-i Cezerî hem onları kırmamak hem de orada kaldığı süre içerisinde Gercüş ehline vaaz ve nasihatte bulunup bazılarının hidayetine vesile olabileceği düşüncesiyle bu teklifi kabul eder ve o gece orada konaklar.

Şeyh Hâlid-i Cezeri ve kafilesi bir gece Gercüş'de kaldıktan sonra tekrardan yola koyulurlar. Gün boyu yollarına devam eden kafile akşamüstü Gercüş'ün Hisar köyüne varırlar. Bakarlar ki Hisar köyünün ağası ve maiyetindeki ehliyle beraber köyün girişinde Şeyh Hâlid-i Cezeri ve kafilesini karşılar. Ağa ısrarla Şeyh Hâlid-i Cezeri ve kafilesini gece konaklamak üzere misafir etmek ister. Bunun üzerine Şeyh Hâlid-i Cezeri ağanın bu davetini kabul edip bir gece de Hisar köyünde konaklar. Ertesi gün Hisar köyünden çıkıp Diyarbakır'a doğru giden Şeyh Hâlid-i Cezeri ve kafilesi Kasrı köyünden geçerler. Şeyh Hâlid-i Cezeri Kasrı köyünden geçerken köyün ağası Şeyh Hâlid-i Cezeri ve kafilesinin köyden geçmekte olduğunu görür ve ağa kendi konağının tepesinden bir hizmetçi göndererek Şeyh Hâlid-i Cezeri'nin o gece orada konaklamasını ister. Şeyh Hâlid-i Cezeri bu teklifi kabul etmez ve nazikçe teşekkür ederek yollarına devam ederler. Bunun üzerine Kasrı köyünün ağası, Şeyh Halid'in yanına gelmeden Kasrı'nın tepesinden Şeyh Halid'e seslenerek şöyle der: Ey Şeyh Halid benim neyim eksiktir ki Gercüş ve Hisar ağalarının davetini kabul ediyorsun da benimkini kabul etmiyorsun diyerek bir nevi serzenişte bulunur. Bunun üzerine Şeyh Hâlid-i Cezeri şöyle der: sizin onlardan bir eksiğiniz yok, aksine fazlalığınız var. Sizin kibriniz onlarınkinden fazladır çünkü siz tenezzül edip de konağınızdan inip, davette bulunmadınız. Bunun yerine hizmetçinizi gönderip formaliteden bir davette bulundunuz dolayısıyla sizin davetinizi samimi bulmuyorum diyerek yoluna devam eder. Böylece Kasrı ağasına kibrinden dolayı bir ders vermiş olur.[45]

Yaklaşık 20 yıl boyunca Bâsret Dergâhı'nın postnişînliğini yapan Şeyh Hâlid-i Cezerî 1839 yılında Bâsret köyünde vefat etmiş[46] ve uzun yıllar hizmet verdiği Bâsret köyüne defnedilmiştir. Kabrinin üzerine Mardinli ustalar tarafından

[45] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 8.
[46] Bingöl, **a.g.e.,** s. 180.

kubbeli bir türbe yapılmıştır. Vefatından sonra da bölge halkı tarafından çokça ziyaret edilen mekânlardan biri olmuştur.[47]

Şeyh Hâlid-i Cezerînin erkek çocuğu olmamıştır.[48] Üç kızından her birini bir halifesiyle evlendirmiştir. Bir tanesini Diyarbakır'ın Bahçe mıntıkasında olan halifesine, birini Şah-ı Mardin olarak bilinen Şeyh Hamid-i Mârdînî'nin oğluna, diğer kızını da halifesi Şeyh Sâlih-i Sibkî'ye vermiştir.[49]

3.1.1. Halifeleri ve Talebeleri

Şeyh Hâlid-i Cezerî, tanınmış birçok âlime hem ilmî hemde tasavvufî icazet vermiştir. Bunların en meşhurları Şeyh Sâlih-i Sibkî, Şeyh Hâmid-i Mârdînî ve Şeyh Sıbğatullah Arvâsî'dir. Bu halifelerden Şeyh Sâlih-i Sibkî ve Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin hayatına ilerideki safhalarda ayrı başlık açacağımızdan, burada sadece Şeyh Sibğatullah Arvâsî'den bahsedeceğiz.

3.1.1.1. Şeyh Sıbğatullah Arvâsî

Şeyh Sıbğatullah Arvâsî, 1194/1780 senesinde, Van'ın Bahçesaray ilçesine bağlı Arvâs köyünde dünyaya geldi. Babası'nın adı Lutfullah, annesinin ise Rihlete Hanım'dır.[50] Seyyid olan Şeyh Sıbğatullah Arvâsî'nin soyu, baba tarafından Hz. Fatıma'ya dayanmaktadır. Bitlis'in Hizan ilçesinde yaşadığı için, Gavs-ı Hizânî diye meşhur olmuştur.[51]

Şeyh Sıbğatullah Arvâsî, ilim tahsilinin büyük bir kısmını, doğduğu köy olan, Arvâs köyünde tamamlar. İlim tahsilini bitirdikten sonra tasavvufa yönelen Şeyh Sıbğatullah, ilk olarak gerek Van'da gerekse diğer illerde birçok tasavvuf erbabının yanında manevi eğitim görür. Ardından Cizre'nin Bâsret köyünde bulunan ve Mevlana Hâlid-i Bağdadî'nin halifelerinden olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanına gelir. Şeyh Hâlid-i Cezerî vefat edene kadar burada manevi eğitimini sürdüren Şeyh

[47] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 144.
[48] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 29.
[49] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.
[50] Şefik Korkusuz, **Nehri'den Hazne'ye Meşayihi Nakşîbendi,** Kilim Yayınevi, İstanbul 2010, s. 41.
[51] Bülent Akot, "Seyyid Sibğatullah Arvâsî ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı", **Ekev Akademi Dergisi,** S. 58, s. 253.

Sıbğatullah, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vefatından sonra Bâsret Dergâhı'nın başına geçen Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin yanında eğitimini sürdürür.[52]

Şeyh Sıbğatullah, Bâsret Dergâh'ında Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin gözetiminde manevi eğitimini sürdürdüğü sırada, Seyyid Tâhâ-i Nehrî, talebelerinden Mollâ Ömer el-Hoserî ile kendisine haber göndererek "Artık evine dönme zamanın geldi." diyerek, onu Nehrî'ye çağırır. Bunun üzerine Şeyh Sıbğetullah, Bâsret köyünden Nehrî'ye geçerek burada bulunan Şeyh Tâhâ-i Nehrî'nin yanında manevi eğitimine devam eder ve kendisinin halifesi olur.[53]

Şeyh Sıbğatullah Arvâsî, hocası Seyyid Tâhâ-i Nehrî'nin vefatından sonra yerine geçen kardeşi Şeyh Salih'in yanındada bir müddet kalır. Ardından birçok bölgede irşâd hizmetlerini sürdüren Şeyh Sıbğatullah, en son Bitlis'in Hizân ilçesine bağlı Ğayda köyüne yerleşerek, burada, tekke, medrese ve camii inşa ederek irşâd hizmetlerine devam eder. [54]

Şeyh Sıbğatullah Arvâsî, 1287/1870 senesinde vefat eder. Türbesi Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Ğayda köyündedir.[55]

3.2. ŞEYH SÂLİH-İ SİBKÎ

Şeyh Sâlih-i Sibkî, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin iki halifesinden biri, Bâsret Dergâhı'nın ikinci postnişîni, aynı zamanda Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin damadıdır[56]. Bitlis'in büyük aşiretlerinden Sibka Aşiretine mensup olan Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir.[57] Şeyh Sâlih-i Sibkî ilk eğitimini oldukça genç yaşta dönemin meşhur âlimlerinden amcası Mollâ Resul-i Sibkî'nin yanında almıştır. Amcasıyla arasında çıkan bir ihtilaftan dolayı medreseyi terketmiş ve kimseye haber vermeden ilim tahsili için Botân mıntıkasına gitmiştir. İlim

[52] Korkusuz, **Nehri'den Hazne'ye Meşayihi Nakşîbendi,** s. 44, 45.
[53] Korkusuz, **Nehri'den Hazne'ye Meşayihi Nakşîbendi,** s. 45.
[54] Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, **Minah,** Semerkand Yayınevi, İstanbul 2015, s. 20.
[55] Mehmet Saki Çakır, **Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi 2016, s. 104, 105.
[56] Muhammed Bâkî Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.
[57] Heyet, "Sâlih Sibkî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 10, s. 179.

çalışmalarının çoğunu Botân'ın meşhur tanzih medresesinde tamamlamıştır.[58] Şeyh Sâlih-i Sibkî zâhirî ilminin önemli bir kısmını tamamladıktan sonra, Doğu ve Güneydoğu'da adı çokça zikredilen âlim ve mutasavvıf Şeyh Hâlid-i Cezeri'nin yanına, Bâsret Dergâh'ına gider.

Şeyh Hâlid-i Cezeri'den el alıp Tarîkata giren Şeyh Sâlih-i Sibkî böylece manevi eğitimine başlamış olur. Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin eli altında seyr-ü sülûküne devam eden Şeyh Sâlih-i Sibkî aynı zamanda uzun bir süre Bâsret tekkesinin hizmetinde de çalışmıştır. Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin seyrü sülükte kemal derecesine ulaştığını gören Şeyh Hâlid-i Cezeri kendisine hilafet vermiş ve vefatından sonra Bâsret Dergâhı'nın posnişinliğini ona bırakmıştır. [59]

Şeyh Sâlih-i Sibkî Bâsret Dergâhı'nın posnişini olduktan sonra Bâsret Dergâh'ına olan rağbet günbegün artmış Tarîkatın namı bölge illere yayılmıştır. Şeyh Salih- Sibki zamanında çevre köylerde bulunan aşiretlerin çoğu Tarîkata girmiş ve birçok kişi Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin yanında seyrü sülüke başlamıştır. Özellikle Bâsret'e yakın olan Dêrşev Aşiretinin büyük bir kısmı Tarîkata girip seyrü sülük eğitimine başlamıştır. [60]

Halk tarafından birçok kerameti görülen Şeyh Sâlih-i Sibkînin, cinlerden de müridleri olduğu hatta yetmiş tane cin halifesi olduğu söylenmektedir.[61]

Bâsret Dergâhı'nın postnişîni olduktan sonra adı bölge illerde çokça duyulmaya başlanan Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin nâmı Bitlis ilinin Sibkâ mıntıkasına kadar ulaşır. O sıralar Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin amcası olan ve "Üstad-ı Âzam" olarak'da anılan Mollâ Resûl-i Sibkî, o sıralar Sibka'da bulunmaktaydı. Şeyh Sâlih-i Sibkî hakkında anlatılanlardan etkilenen Mollâ Resûl-i Sibkî, Şeyh Sâlih-i Sibkî'yi tanımak ve ziyaret etmek için, aralarında yürüyüş mesafesiyle yaklaşık bir gün olan Sibka'dan Bâsret'e gitmek için yola çıkar.[62]

---

[58] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.
[59] Zîbârî, **a.g.e.**, .s. 30.
[60] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 31.
[61] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 30.
[62] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.

Mollâ Resûl-i Sibkî, Bâsret'e giderken yolu üzerinde bulunan medrese ve tekkelere uğramış, bazı yerlerde gecede konaklamıştır. Uğradığı hemen heryerde, herkes Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin ilmi ve tasavvufi şöhretinden bahsetmiş, Mollâ Resûl-i Sibkîninde bu zatla tanışmaya olan iştiyakı iyice artmıştır.[63]

Bâsret Dergâhı civarına yaklaşan Mollâ Resûl-i Sibkî, köy civarında bulunan çobanlarla sohbet etmiş ve Şeyh Sâlih-i Sibkî hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Çobanlar Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin aslen Sibkâ Aşiretine mensup olduğunu ve daha küçük yaşta bu bölgeye geldiğini söylemişlerdir. Mollâ Resûl-i Sibkî, bu zatın yıllar önce yanından ayrılan yeğeni olup olmadığını düşünür. Çobanlara Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin şeklini şemalini sorar ve aldığı cevaplar üzerine şüphesi iyice artar. Ancak Mollâ Resul bu zatın yeğeni olacağına ihtimal vermez.[64]

Mollâ Resûl-i Sibkî Bâsret Dergâh'ına varınca binlerce insanın Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin arkasında namaza durduğunu görür ve oda namaza durur. Namazdan sonra zikir halkası kurulur ve ardından Şeyh Sâlih-i Sibkî yeni gelen müritlerle tanışmaya başlar. Sıra Mollâ Resûl-i Sibkî'ye gelince, Şeyh Sâlih-i Sibkî onu tanır ve amcasının elini öpmeye çalışır ancak Mollâ Resûl-i Sibkî buna izin vermez. Mola Resûl-i Sibkî'yi medrese bölümüne götürüp ağırlayan Şeyh Sâlih-i Sibkî, uzun yıllardır görmediği amcasıyla hasret giderir. Ancak Mollâ Resûl-i Sibkî, yeğeninin nâmının nasıl bu kadar yayıldığına ve âlim olduğuna anlam veremez ve halkı bir şekilde aldattığını düşünür. Şeyh Sâlih-i Sibkî amcasının bu düşüncelerini sanki okuyormuşçasına ona dönerek : "Amca hoş geldin sefalar getirdin. Ancak içindeki şüpheler geçmeden rahat edemeyeceksin. İstersen senle kozumuzu paylaşalım. Medrese ilimlerinden anlaşılması en zor olan kitaplardan, en zor olduğunu düşündüğün yerlerden bana sorular sor. Eğer sorduğun sorulardan bir tanesini bile bilemezsem sen bu kuşkularında haklısın" deyince, Mollâ Resûl bu teklife çok sevinir ve yanından ayırmadığı kitaplardan birini çıkararak Şeyh Sâlih-i Sibkî'ye bazı sorular yöneltir. Medresede okutulan en zor kitaplardan olan, meşhur âlim Zamahşerî'nin *Keşşâf* adlı tefsirinden üç soru sorar. Şeyh Sâlih-i Sibkî soruların her birini tek tek ve eksiksiz olarak cevaplar. Bu kadar zor ve çetrefilli olan soruları

[63] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.
[64] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6.

eksiksiz bir şekilde yanıtlamasıyla hayretler içinde kalan Mollâ Resûl-i Sibkî aynı zamanda yeğeninin bu kadar âlim oluşuna çok sevinir. Şeyh Sâlih-i Sibkî amcasına dönerek sorularını devam etmesini istemiş ancak Mollâ Resûl-i Sibkî kalbinin tatmin olduğunu söyleyerek buna gerek olmadığını belirtmiştir. Şeyh Sâlih-i Sibkî amcasına: "Amca verdiğim bu cevaplar senin bildiğin cevaplardı. Bu soruların her birinin ayrıca iki cevabı daha vardır." diyerek bunları da anlatmıştır. Şeyh Sâlih-i Sibkînin verdiği cevapları daha önce hiç duymayan Mollâ Resûl-i Sibkî çok şaşırmış ve yeğenine olan hayranlığı bir kat daha artmıştır.[65]

Bütün bu olayların sonucunda Mollâ Resûl-i Sibkî, yeğeninin gerçek bir âlim olduğuna kanaat getirmiş ve yeğeninin eline sarılarak kendisini bağışlamasını istemiştir. Mollâ Resûl-i Sibkî'de bu değişikliği gören Şeyh Sâlih-i Sibkî, bir zamanlar hocası olan, amcasını taltif eder. Bir süre Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin yanında kalıp derslerine iştirak eden Mollâ Resûl-i Sibkî, tekrardan Sibkâ'ya döner.[66]

Şeyh Sâlih-i Sibkî az konuşan ve çokça amel eden bir zat idi. Yüz rengi biraz solgundu. Yatsı namazından sonra yemek yemeyi seven Şeyh Sâlih-i Sibkî, yatsı namazından çıkıp eve gidince ailesi önüne, iyi pişmiş tavuk ve pirincin iyisinden getirirdi.

Şeyh Sâlih-i Sibkî, dînî İslâm'a ve Nakşebendi Tarîkatının adaplarına sıkı sıkıya bağlı idi. Bu sebepledir ki pervasızlığa ve tedbirsizliğe asla tahammül etmez, edebe muhalif fiillerde bululananları asla affetmezdi. Dolayısıyla vefatından sonra dahi kabrini ziyaret etmek isteyenler, edebe muhalif bir hareket yapabilecekleri korkusuyla, kubbeden içeri girmeden, dışarı taraftan Kur'an okurlardı.[67] Günümüzde dahi halk arasında Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin mezarında edebe muhalif hareket yapanların başına bir musibet geleceğine inanılır.[68]

Yahya adında tek bir oğlu olan Şeyh Sâlih-i Sibkî, 1852 yılında Bâsret köyünde vefat etmiş ve Şeyhi, Şeyh Hâlid-i Cezerî'ninde naaşının bulunduğu Bâsret

[65] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6, 7.
[66] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 6, 7.
[67] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 31.
[68] Heyet, "Sâlih Sibkî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 10, s. 179.

köyünde defnedilmiştir. Vefat etmeden önce kendisinden sonra yerine halifesi Şeyh Muhammed Aynî'nin geçmesini vasiyet etmiştir.[69]

3.2.1. Halifeleri

Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin dört büyük halifesi vardır. Bunlardan ilki Şeyh-i Hazîn lakabıyla bilinen Muhammed Firsâfî'dir. İkincisi Muhammed Ahtebî, üçüncüsü Şeyh Muhammed Aynî' dördüncüsü ise Şeyh E'sad-ı Hınûkî'dir.

3.2.1.1. Şeyh Muhammed Firsâfî (Şeyh-i Hazîn)

Şeyh Muhammed Firsâfî, 1233/1816 senesinde Siirt iline bağlı Firsâf köyünde doğmuştur. Babasının adı Şeyh Musa Efendi'dir. İlk tahsiline aile medresesinde başlayan Şeyh Muhammed Firsâfî, henüz sekiz yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberler. Ardından ilim tahsili için, Siirt'de bulunan ve meşhur Mollâ Halil-i Siirdî'nin baş müderrislik yaptığı Hamid Ağa Medresesine gider. Burada gerek Mollâ Halil-i Siirdî'den gerekse medresede bulunan diğer hocalardan dersler okuyan Şeyh Muhammed Firsâfî, 14 yıl bu medresede kaldıktan sonra, ilmî icazetini Mollâ Halil-i Siirdî'den alarak, Mardin merkezde bulunan meşhur Kâsımiyye Medresesine gitti ve burada da iki yıl okur.[70]

Şeyh Muhammed Firsâfî, ilim tahsilini bitirdikten sonra, mânevî eğitim almak için Bağdat'a gider. Bir müddet burada bulunan, Mahmud el-Behdînî, Haydar-i Sorânî ve Abbas el-Bağdâdî'nin yanında kalır, ardından tekrar Siirt'e döner. Ardından o dönem Cizre'nin Bâsret köyünde bulunan Şeyh Sâlih-i Sibkî'ye gider. Şeyh Sâlih-i Sibkî, yanında bir müddet mânevî eğitim gören Şeyh Muhammed Firsâfî'ye hilafet vererek[71], ona, Şırnak'ın Şemdinli İlçesine bağlı Nehrî (Bağlar) köyünde bulunan ve Şeyh Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden olan Şeyh Tâhâ el-Hakkarî'ye gitmesini tavsiye eder. Bu tavsiye üzerine Şeyh Muhammed Firsâfî, Nehrî'ye gider. Tâhâ el-Hakkarî, kendisiyle bir müddet görüştükten sonra ona, yine

[69] Bingöl, **a.g.e.,** s. 166, 167.
[70] İbrahim Baz, "Siirtli Âşık Bir Sûfî: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî", **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C. 6, s. 93.
[71] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 43,44.

Şeyh Hâlid-i Bağdadi'nin halifelerinden olan, Şeyh Osman Siraceddîn-i Tavîlî'ye gitmesini tavsiye eder.[72]

Bunun üzerine Şeyh Osman Siracüddîn Tavîlî'nin yanına giderek mânevî eğitimine başlayan Şeyh Muhammed Firsâfî, kısa süre içerisinden hocası tarafından kendisine hilafet verilerek, halkı irşâd etmesi için, memleketi Firsâf'a gönderilir.[73]

Siirt'in Firsâf köyüne döndükten sonra yoğun bir irşâd faaliyetine girişen Şeyh Muhammed Firsâfî, 1309/1892 senesinde Firsâf'da vefat eder ve vasiyeti üzerine Firsâf'da bulunan bir tepenin üzerine defnedilir.[74]

3.3. ŞEYH E'SAD-İ HINÛKÎ

Şeyh E'sad-i Hınûkî, Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı Güleçler (Hınûk) köyünde dünyaya gelmiştir. Anne-Babasının ismi ve doğum tarihi bilinmemektedir.[75]

Şeyh E'sad-i Hınûkî, Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin vefatından sonra Bâsret Dergâhı'nın başına geçmiş, kısa süre sonrada sağlığının el vermemesi üzerine, dergâhın idaresini Şeyh Muhammed Aynî'ye devrederek, memleketi Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı Güleçler (Hınûk) köyüne dönmüştür.[76]

Şeyh E'sad-i Hınûkî, henüz çok küçük yaşlarda iken babası tarafından ilim tahsil etmesi için Emir Hasan-ı Velî'nin medresesine götürülmüş, ancak medresenin müderrisi Şeyh E'sad'ın yaşının çok küçük olduğunu, bu yaşta ilim tahsil edemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine babası, Şeyh E'sadı, Arvâs köyünde bulunan medreseye götürmüş ve Şeyh E'sad burada ilim tahsiline başlamıştır.[77]

İlim tahsilini bitirdikten sonra bir müddet Emir Hemedân medresesinde müderrislik yapan Şeyh E'sad-i Hınûkî, ardından Bâsret köyüne giderek burada bulunan Şeyh Sâlih-i Sibkî'ye intisab etmiş, manevi eğitimini onun yanında

[72] Baz, "**Siirtli Âşık Bir Sûfî: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî**", s. 94.
[73] Baz, "**a.g.m.**", s. 94.
[74] Baz, "**a.g.m.**", s. 96.
[75] Muhamed Nâzım b. Şeyh Müşerref Hınûkî, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** 2012, s. 164.
[76] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 161.
[77] Muhamed Nâzım, **a.g.m.,** s. 164.

tamamlayarak halifesi olmuştur. Şeyh E'sad-i Hınûkî, Bâsret Dergâhı'nda manevi eğitimini sürdürdüğü sırada, Bâsret'e Seyyid Fehim Arvâsî (Şeyh-i Hazîn) de gelmiştir. Şeyh E'sad-i Hınûkî ve Seyyid Fehim Arvâsî, manevi eğitimlerine beraberce devam etmiş, aralarında büyük bir kardeşlik ve muhabbet oluşmuştur.[78]

Şeyh E'sad-i Hınûkî'nin müridlerinden olan Mollâ İsmail Hıshêrî'nin anlattığına göre Şeyh E'sad, vefat etmeden önce Mollâ İsmail'e "Ben vefat ettikten sonra Seyyid Fehim Arvâsî'ye git." der. Mollâ İsmail, Şeyh E'sad'ın vefatından sonra, râbıtada şeyhini hayal edemez olur. Bunun üzerine Gavs-i Hîzan'a gider, burada hatmede, teveühte ya da rabıtada iken, diken dolu bir el ile kafasına vurulduğunu hisseder, Mollâ İsmail çıldıracak derecede acı çeker. Bunun üzerine Mollâ İsmail Şeyh E'sad'ın vasiyetini hatırlayıp ve Şeyh-i Hazîn'e gider. Bir müddet Şeyh-i Hazîn'in yanında kalan Mollâ İsmail, daha önce rabıtada hayal edemediği şeyhini, artık hayal edebilmeye başlar.[79]

Yine bir gün Şeyh E'sad-i Hınûkî ile Mollâ İsmail, Şeyh Ahmed adındaki bir zatın türbesinin yanından geçerlerken, Şeyh E'sad, Mollâ İsmail'e dönüp Şeyh Ahmed'in kabrini göstererek "Bu zat üç yıl boyunca Kutbiyyet makamında kalmıştır?" demiştir. Mollâ İsmail bu sırada merkep üzerine bulunan Şeyh E'sad'ı kastederek "Acaba şu merkebin üzerinde kabrin yanından geçen zat kutbiyyet makamında kaç yıl kalmıştır" demiştir. Bu soruya çok sinirlenen Şeyh E'sad, Mollâ İsmail'e kızarak "Edepli ol" demiştir. Bunun üzerine Mollâ İsmail'in yüzüne inme inmiş ve yüzü felç olmuştur. Ardından şeyh E'sad, Mollâ İsmail'in yüzünü eli ile mesh etmiş ve yüzü eski haline dönmüştür.[80] Şeyh E'sad-i Hınûkî'nin cinler üzerindede hâkimiyetinin olduğu söylenmektedir.[81]

Şeyh E'sad'ın Abdullah adında bir erkek evladı olmuştur. Ayrıca kızları da vardır ancak, kaç tane kızı olduğu, isimleri ve Şeyh E'sad'ın vefatından önce mi yoksa sonra mı vefat ettikleri bilinmemektedir.[82]

---

[78] Muhamed Nâzım, **a.g.m.,** s. 164,165.
[79] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 165, 166.
[80] Muhammed Nâzım, **el-Eşi'etu'l-Bervâriyye fi'l-Bûdûri'l-Es'ediyye,** s. 9.
[81] Muhammed Nâzım, **el-Eşi'etu'l-Bervâriyye fi'l-Bûdûri'l-Es'ediyye,** s. 8.
[82] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 166.

Şeyh E'sad-i Hınûkî, tam olarak bilinmeyen bir tarihte, Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Güleçler (Hınûk) köyünde vefat etmiş ve bu köye defnedilmiştir. Mezarının üstüne büyük bir kubbe yapılmış ancak sonraları kubbe yıkılmıştır.[83]

3.4. ŞEYH MUHAMMED-İ AYNÎ

Şeyh Muhammed-i Ayni, Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı Bağğözü (Aynê) köyünde doğmuştur. [84] Doğum tarihi bilinmemektedir.[85] Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin son halifesi ve Bâsret Dergâhı'nın dördüncü posnişinidir.

İlim tahsiline doğduğu köy olan Ayne köyünde başlar ve burada alet ilimlerinden Şerh-i Şemsiye'ye kadar okur. Daha sonra bölgede adı çokça anılan ve dönemin ilim ve irfan merkezlerinden olan Bâsret köyüne geçerek Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin yanında ders okumaya devam eder. [86]

Şeyh Muhammed Aynî henüz küçük yaşlarda iken, ilim tahsili için Cizre'de bulunduğu sırada, Mevlana Hâlid-i Bağdadi'nin Cizre'ye son seferi esnasında, onu görür ve ziyaret eder. Küçük yaşına rağmen Şeyh Muhammed Aynî'yi seven Mevlana Hâlid-i Bağdadi ona dua edip uzun ömür diler. 100 seneden fazla uzun ve sıhhatli bir yaşam süren Şeyh Muhammed Aynî uzun yaşamasının sırrını aldığı bu duaya bağlamıştır.[87]

Şeyh Muhammed Aynî'nin mürşid olmaya istidat ve kabiliyetini gören Şeyh Sâlih-i Sibkî onu manevi seyrü sülüke başlatmış kısa süre sonra Şeyh Muhammed Aynî kemal derecesine ulaşmıştır. Şeyh Sâlih-i Sibkî, Şeyh Muhammed Aynî'yi müridleri irşâd için görevlendirmek istemişse de, Şeyh Muhammed Aynî kendisini buna layık görmediğini söylemiştir. Ancak sonraları, Şeyh Sâlih-i Sibkîninde ısrarıyla, bunu kabul etmiştir.[88] Böylece Şeyh Muhammed Aynî, henüz Şeyh Sâlih-i

---

[83] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 166.
[84] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 149.
[85] Heyet, "Şeyh Muhammed Aynî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 285.
[86] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 43.
[87] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 8.
[88] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 43.

Sibkî hayattayken, bir hafta kendi köyü olan Ayni köyünde bir haftada Bâsret köyünde irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür[89]

Şeyh Sâlih-i Sibkî nin vefatından sonra Bâsret Dergâhı'nın postnişîni olan Şeyh Muhammed Aynî, Aynî köyünde bulunan ailesini Bâsret Dergâh'ına getirmemiştir. Bir hafta Bâsret köyüne gelip talebe ve müridleri irşâd ettikten sonra tekrar Aynê köyüne geçen Şeyh Muhammed Aynî, vefatına kadar irşâd faaliyetlerini bu şekilde devam ettirmiştir. Şeyh Muhammed Aynî'nin ailesiyle beraber Bâsret köyüne neden yerleşmediği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Bâsret köyünün havasının ve suyunun kendisine ağır geldiğini ya da şeyhi olan Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin bu yönde bir emrinin olmaması sebebiyle buraya yerleşmediği söylenebilir.[90]

Şeyh Muhammed Aynî döneminde Bâsret Dergâhı, şeyhi Şeyh Sâlih-i Sibkî döneminde olduğu gibi, bölge insanları tarafından sık sık ziyaret edilen bir dergâh olma özelliğini devam ettirir. Avam halk, âlimler ve bölgede bulunan devlet ricalinden birçok kişi fırsat buldukça Bâsret Dergâh'ına gelip Şeyh Muhammed Aynî'nin derslerine katılıp kendisinden dua istemişlerdir.[91]

O dönem Siirt sancağının valisi olan Kenan Paşa, beraberindeki askerlerle Bâsret köyünden geçerken Şeyh Muhammed Aynî'yi ziyaret etmek istemiş ve maiyetindeki askerlerle beraber Bâsret Dergâh'ına uğramışlardır. Kenan Paşa dindar ve meşahiyi seven bir insan idi. Kenan Paşa Dergâh'a girmiş ve yerde bulunan ince hasırın üzerine oturmuştur. Müritlerden bazıları, Kenan Paşa'nın üzerinde oturması için, daha yumuşak bir şeyler getirmek istemiş ancak Şeyh Muhammed Aynî buna engel olarak hasırın Kenan Paşa'ya yeterli olduğunu söylemiştir. Ardından müridler Şeyh Muhammed Aynî'ye, Kenan Paşa'nın teberrüken Dergâh'ın yemeğinden yemek istediğini, onun için bişeyler hazırlayacaklarını söylerler. Şeyh Muhammed Aynî müritlere dergâhta hazır bulunan hangi yemekler olduğunu sorar. Müridler, bir miktar kuru ekmek birazda ekşi ayran olduğunu söylerler. Şeyh Muhammed Aynî, kuru ekmekle ekşi ayranın yeterli olduğunu söyler. Müridler Siirt valisi olan Kenan

[89] Heyet, "Şeyh Muhammed Aynî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 285.
[90] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 44,45.
[91] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 44.

Paşa'ya kuru ekmek ile ekşi ayran vermenin ayıp olacağını söyleseler de, Şeyh Muhammed Aynî ısrarla getirmelerini söyler. Önüne kuru ekmekle ekşi ayran gelen Kenan Paşa, büyük bir iştahla yemeğini yer ve Şeyh Muhammed Aynî'nin elini öperek kendisine, dünyası ve ahireti için dua etmesini ister. Şeyh Muhammed Aynî Kenan Paşa'ya nasihatte bulunup dua eder ve kendisine bir tesbih hediye ederek bol bol zikirle meşgul olmasını söyler.[92]

Kenan Paşa Şeyh Muhammed Aynî'yi ziyaret ettikten yoluna devam eder. Yol arkadaşlarından bazıları kendisine, Şeyh Muhammed Aynî'yi nasıl bulduğunu sorunca, Kenan Paşa; "Vallahi ben şeyhin böylesini ilk defa görüyorum. Hasırın üzerine oturdum ve kuru ekmekle ekşi ayran içtim ama aç olmamama rağmen hayatımda ilk defa bu kadar güzel bir yemek yedim." der.[93]

Şeyh Muhammed Aynî vefatı yaklaşınca evlatlarına ve talebelerine Aynî köyünün batısında bulunan tepeninin üzerine defnedilmek vasiyetinde bulunur. Ayrıca kabrinin üzerine kubbesiz bir türbe yapılmasını söyler. 7 yıl boyunca Bâsret Dergâhı'nın posnişinliğini yürüten Şeyh Muhammed Ayni 1859 yılıdında vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Aynî köyüne defnedilen Şeyh Muhammed Aynî'nin mezarına birde türbe yapılır. Ancak vasiyetinin aksine türbenin üzerine birde kubbe yapılır. Kubbenin yapıldığı günün gecesinde köy halkı büyük bir gürültüyle uyanır ve yaptıkları kubbebin yıkıldığını görürler. Tekrardan yeni ve daha sağlam bir kubbe yapılır ancak gece yapılan türbe yine büyük bir gürültüyle yıkılır. Bunun üzerine Şeyh Muhammed Aynî'nin vasiyetine uyularak kubbesiz bir türbe yaparlar.[94]

Vefat etmeden önce, halifesi Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin Bâsret Dergâhı'nın başına geçmesini vasiyet etmiştir.[95]

3.5. ŞEYH HÂLİD-İ ZÎBÂRÎ

1826 yılında doğan Şeyh Hâlid-i Zîbârî[96] , Şeyh Muhammed Aynî'nin halifesi, damadı aynı zamanda Bâsret Dergâhı'nın beşinci Posnişînidir.

---

[92] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 45,46.
[93] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 45,46.
[94] Heyet, "Şeyh Muhammed Aynî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 285.
[95] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 48.

İlk ilim tahsiline babası Şeyh Hüseyin Efendînîn yanında başlayan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, ilk olarak Kur'an-ı Kerim ve kıraat ilmini sonrada diğer ilimlerden bir kısmını okur. Sonraları Tanzeh Medresesi'ne geçen Şeyh Hâlid-i Zîbârî burada Şerh-i Remlî kitabını okuyup kendi eliyle bir nüshasını yazar. Sonra Siirt'in meşhur âlimlerinden olan Mollâ Halil Siirdî'nin yanına geçerek ilim tahsiline devam eder. Burada ilmini tamamlayan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, Mollâ Mustafa'dan icazet alır. Sonrada amcası Mollâ Abdusselam'ın yanına geçerek burada Bâsret Dergâhı'nın posnişini olan Şeyh Muhammed Aynî'nin kızı Fatıma Saliha ile evlenir. Kayınbabası olan Şeyh Muhammed Aynî'nin yanında tasavvufi eğitimine başlayıp, ondan feyz alan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, kısa süre sonra Bâsret Dergâhı'nda dersler vermeye başlamış ve Şeyh Muhammed Aynî'nin halifesi olmuştur.

Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin ilim ve irfanının kemale erdiğini gören Şeyh Muhammed Aynî, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye hilafet verip onu kendisinden sonra Bâsret Dergâhı'nın posnişini yapmak niyetindeydi. Şeyh Hâlid-i Zîbârî ise bu ağır yükün altından kalkamayacağını ve şeyhinin gözetimi altında seyrü sülüküne devam etmek istediğini ima ediyordu.

Birgün Şeyh Muhammed Aynî, Şeyh Hâlid-i Zîbârî ve müridandan birkaç kişi ile Bâsrete giderlerken yolda bir nehrin kenarında mola verip namaz kıldıktan sonra biraz dinlenmişlerdi. Bu sırada Şeyh Hâlid-i Zîbârî bir süre uyuya kalmış ve aniden uykudan uyanmıştır. Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yüzünden bir surur gören Şeyh Muhammed Aynî bunun sebebini sormuştur. Şeyh Hâlid-i Zîbârî de "Rüyamda yüzü çok güzel ve nurlu bir zat gördüm. Bu kişiye kim olduğunu sordum. O da ben Şeyh Hâlid-i Cezeri'yim dedi ve bana yaklaşarak sarığını başıma giydirdi". Bunun üzerine Şeyh Muhammed Aynî çok sevinmiş ve Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin alnından öperek Allah'a şükretmiştir.[97]

Şeyh Muhammed Aynî'nin vefatıyla beraber Bâsret Dergâhı'nın posnişini olan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, insanlara İslâmı ve Nakşibendiyye Tarîkatı'nın esaslarını anlatmaya koyulur, böylece posnişin olarak irşâd faaliyetlerine başlar. Kısa süre

[96] Heyet, "Şeyh Hâlid Zibârî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 253.
[97] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 47-48.

içinde namı bölgenin birçok vilayetinde duyulan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, herkes tarafından çok sevilir ve âlimlerin, aşiret liderlerinin hatta bölge meşayihlerinin dahi sözünü dinlediği ve itibar ettiği bir zat olur. [98]

Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin Bâsret Dergâh'ına postnişîn olduğu dönemde bölgede bulunan bulunan âlimlerin birçoğu Bâsret Dergâh'ına gelerek, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin sohbetlerinden ve ilminden istifade eder. Ancak o dönem bölgede ilmi ile nam salmış, zahiri ilimlerden, aklî ve naklî, bütün ilimlerde mutabahhir olmuş Mollâ Abdulgaffar adında bir zat vardır. Bu zat çok kibirli ve kendînî beğenen bir âlimdi. İlmiyle sürekli iftihar eder ve lisan-ı hâl ile ne kadar âlim olduğunu belli ederdi. Mollâ Abdulgaffar Şeyh Hâlid-i Zîbârî'yi sevmez, vaazlarına gitmez ve ona muhalefet ederdi. Bu âlimin öğrencilerinden birinin anlattığına göre birgün öğrenciler medresenin bahçesinde dut ağacından dut yerlerken birden Mollâ Abdulgaffarın, telaşlı bir şekilde başında sarığı olmadan sedece takkesiyle, medresenin kapısından çıktığını görür. Çorapsız bir şekilde ayakkabısını giyen Mollâ Abdulgaffar delirmişçesine medreseden çıkarak hızlıca bir yere doğru koşmaya başlar. Talebe merak ederek hocasının peşinden koşar. Hocasının köyün dışına doğru ilerlediğini gören talebe hocasına seslenir ama hocası cevap vermeden hızlıca yürümeye devam eder. Nihayet öğlen namazı vakti gelir ve Mollâ Abdulgaffar cübbesini yere sererek namaza durur. Talebe de ona yetişip arkasında namaza durur. Uzun süre namazda kalan Mollâ Abdulgaffar bir türlü Fatihayı okuyamaz. Sanki bildiği bütün duaları unutmuş gibi yarım yamalak bir namaz kılar ve cübbesini alarak tekrardan hızlıca yola koyulur. Talebe, hocasına ne olduğunu nereye gittiğini sorar, Mollâ Abdulgaffar sadece Bâsret Bâsret der. Uzun bir süre yola devam ettikten sonra gece bir köyde konaklarlar. Köy ehli talebeye Mollâ Abdulgaffar'ın neden bu durumda olduğunu sormuş, talebede bir şey bilmediğini, hocasının yoldayken sadece Bâsret dediğini söyler. Talebeler ve köylüler Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin Mollâ Abdulgaffar'ın, kibri sebebiyle, bütün ilimlerini ona unutturduğunu düşünürler.

Ertesi sabah köyden ayrılıp tekrar yola koyulan Mollâ Abdulgaffar ve talebesi, gece vakti Bâsret köyüne varırlar. Bâsret Dergâhında geceleyen Mollâ Abdulgaffar, sabah namazını kılıp mescitten çıkan Şeyh Hâlid-i Zîbârî'yi görünce

[98] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 61.

hemen elini öper, ağlayarak ayaklarına kapanarak "Ey üstadım yalnızca bu seferlik affet beni." diyerek af dilemeye başlar. Şeyh Hâlid-i Zîbârî Mollâ Abdulgaffar'ın bu haline tebessüm ederek "Allah seni affetsin, eğer başına kötü bir şey gelmişse nefsini büyük görmenden, ilminle büyüklenmen ve insanları hor görmendendir. Allah dilemeden hiçbir şey olmaz." Sonra Mollâ Abdulgaffar birkaç gün Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanında durup, tevbe eder ve unuttuğu ilmini tekrar hatırlar ve köyüne döner.[99]

Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin Bâsret Dergâh'ına posnişin olduğu dönem içerisinde Cizre, Botân ve Diyarbakır bölgelerinde bulunan aşiretlerin çoğu, Bâsret Dergâh'ına gelerek Şeyh Hâlid-i Zîbârî'den el alarak Tarîkata girmişlerdir. Bölge aşiretleri üzerinde etkili olan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, aşiretler arasında çıkan birçok ihtilafı da çözmüştür. Şöyle ki;

Botân bölgesinde bulunan ve büyük bir aşiret olan Dêrşev Aşireti, aralarındaki liderlik anlaşmazlığından dolayı birbirlerine girmişler. Bu ihtilaftan dolayı karşı karşıya gelen aşiret üyelerinden güçlü olan kısım zayıf olan tarafa saldırmış ve zayıf olan tarafın mensupları kaçarak, Bâsret'e, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanına sığınmışlar. Şeyh Hâlid-i Zîbârî'den kendilerini saklamasını isteyen aşiret mensuplarına Şeyh Hâlid-i Zîbârî "Allah sizi koruyacaksa heryerde korur" diyerek onları misafirlerin kaldığı odaya yerleştirir. Bir müddet sonra Dêrşev Aşiretinden yüz kişi civarında silahlı adamın Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye sığınan aşiret mensuplarını öldürmek için Bâsret'e doğru geldiği haberini alan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, köyün girişinde bu adamların önüne çıkarak aşiret mensuplarına, kendisine sığınan şahısları teslim etmeyeceğini söyler ve geri dönmeleri hususunda uyarıda bulunur. Dêrşev Aşiretinin birçoğu Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin sözünü dinleyerek oradan uzaklaşmış ancak 3 kişi Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye sığınan adamları öldürmeden oradan ayrılamayacaklarını söyler. Şeyh Hâlid-i Zîbârî adamların ellerindeki kılıcı alarak orada bulunan ağaçlık bölgeye fırlatır ve sinirlenerek geri dönmelerini söyler. Böylece Dêrşev Aşireti'nin hepsi geri döner.

[99] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 61,62.

Bâsret Dergâh'ına dönen Şeyh Hâlid-i Zîbârî, abdest alarak iki rekât şükür namazı kılar. Bunun üzerine rahat bir nefes alan aşiret mensupları Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye teşekkür ederek ondan el alır ve Tarîkata girerler.

Olayın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Dêrşev Aşireti'nden Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye saygısızlık yapan üç kişiden biri öldürülür. Öldürülme sebebi ise, bu şahıs bir işi için Dicle kıyısında bir köy olan Serkâr köyünde gider. Bu sırada o köye bir polis gelir ve polis atından inerken, omzuna asılı olan tüfeği yalnışlıkla patlar ve çıkan kurşun bu adama isabet eder. Bunun üzerine Dêrşevliler polise saldırmaya çalışsalar da köylüler, polisi devlet güçlerine teslim ederler. Bu sırada yaralı olan adam, polise karışmamalarını, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye yaptığı saygısızlıktan dolayı, kendisini asıl öldürenin Şeyh Hâlid-i Zibari olduğunu söyler. Aradan bir müddet geçtikten sonra, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye saygısızlık yapan diğer iki kişi de farklı sebeplerden dolayı öldürülürler.[100]

Şeyh Hâlid-i Zîbârî, o dönem bölge meşayihlerinin âdeti olduğu üzere, irşâd faaliyetleri için şehirleri dolaşırdı. İrşad için en çok gittiği yer Cizre idi. Cizre'ye her gidişinde 15-20 gün orada kalırdı. Cizre'de büyük arif Şeyh Ahmed el-Cezerî'nin kabrininde bulunduğu meşhur Kırmızı Medrese (Medreseya Sor)'ye gider, orada bulunan küçük bir kulübede kalırdı.[101] Cizre halkını çok seven Şeyh Hâlid-i Zîbârî, "Dêrşev Aşireti halkı sağ gözüm, cizre halkıda sol gözümdür" diyerek, hem Dêrşev Aşireti ehline hemde Cizre halkına olan muhabbetini dile getirirdi.[102]

Şeyh Hâlid-i Zîbârî, Cizre'ye her gidişinde, oradan Tûr-i Abidin'e gider, oradan da Nusaybin ve çevresine gider, sonra tekrar Cizre'ye dönerdi. Sonra Miks (Bahçesaray), Van ve Pervari taraflarına gidip irşâd faaliyetlerini tamamlayarak geri dönerdi.

Şeyh Hâlid-i Zîbârî irşâd yolculuğundayken, helal ve temiz olduğunu kesin bilmediği yemeklerden yemezdi. İrşada çıkarken genellikle yemeğini kendisiyle götürür, mümkün mertebe başka yerde yemek yemezdi. Günde, sabah ve akşam

[100] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 54,57,58,59.
[101] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 64.
[102] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 65.

olmak üzere, sedece iki öğün yemek yiyen Şeyh Hâlid-i Zîbârî, bu iki öğün arasında hiçbir şey yemezdi. Sabah dokuz akşam dokuz lokma yemek yerdi. Vefat edene kadar da bu şekilde devam etmiştir.

Birgün Şeyh Hâlid-i Zîbârî, irşâd için gittiği Siirt'in Pervari ilçesinden ayrılıp doğu tarafına giderken yolu üzerinde bulunan bir köye uğrar. Bu köyün reisi olan Ahmet Bey adındaki kişi, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanında bulunan müridanına beş yüz lira Osmanlı parası vererek, bu parayı Bâsret tekkesine hibe ettiğini söyler. Müridler parayla beraber Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanına gelerek durumu bildirirler. Şeyh Hâlid-i Zîbârî müridana, paranın hepsini reise geri vermelerini söyler. Müridanlar parayı reise geri götürünce reis "Vallahi ben parayı gönlümden gelerek veriyorum. Ne riya olsun diye ne de övünmek için vermiyorum. Sadece ve sadece Allah rızası için veriyorum ve bu paranın içinde haram para yoktur." der. Şeyh Hâlid-i Zîbârî, biz kimseden dünya malı kabul etmiyoruz diyerek parayı tekrar geri çevirir. Bunuda sırf şüpheli şeylerden korunmak için yapardı.[103]

Şeyh hâlid-i Zîbârî'nin bir takım özellikleri şöyle nakledilmektedir:

Cismen çok iri olan Şeyh Hâlid-i Zîbârî, çok güçlü, sesi gür, yüzü güzel ve çok heybetli bir zat idi. Gözleri iri ve siyahtı. Boynu uzun, sakalları siyah ve uzunluğu bir tutamı geçmezdi. İnsanlara vaaz ederken, heybetinden dolayı, kimse yüzüne bakmaya cesaret edemezdi. Namazı bitirip cemaate yöneldiği zaman, ona bakan herkesle göz göze gelirdi. Farklı taraflarda olan iki üç kişi aynı anda ona bakınca, hepsi onunla göz göze gelirdi. Dolayısıyla kimse bakışlarını ondan gizleyemezdi.

Hicri 1286 yılında Şeyh Hâlid-i Zîbârî irşâd faaliyetlerini sürdürürken Cizre'ye uğramış ve burada hastalanarak vefat etmiştir. Vefat etmeden önce oğlu Şeyh Hüseyin'i ve Bâsret Dergâhı'nın idaresini Şeyh Ömer Zengânî'ye bırakmıştır. Vefatından önce herkesin önünde Şeyh Ömer Zengânî'ye dönerek "Ey Şeyh Ömer! Oğlum Hüseyin büyüyünceye ve tüm ilmini okuyup bitirinceye kadarki sürede Bâsret Dergâh'ını sana emanet ediyorum." demiştir. Böylece Şeyh Hâlid-i Zîbârî,

[103] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 64,65.

Şeyh Ömer Zengânî'ye "Şeyh Ömer'' diye hitap ederek onun halifeliğini ve posnişinliğini tasdik etmiş olur.[104]

Şeyh Hâlid-i Zîbârî, Şeyhi Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin ve onun şeyhi Şeyh Hâlid-i Cezeri'ninde kabirlerinin bulunduğu Bâsret köyüne defnedilir.[105]

3.6. ŞEYH ÖMER EZ-ZENGÂNÎ

Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin halîfesi, Bâsret Dergâhı'nın 6.posnişinidir. Arebiya Aşireti'ne mensup olan Şeyh Ömer Zengânî, Kureyşa köyünde doğmuştur. Bu köy Mardin ili Kerboran (Dargeçit) ilçesine bağlı Ammara (temelli) köyü ile Zengân (Karabayır) köylerine üçgen olan ve Siti dağlarının eteğinde bulunan Kerben (Suçatı) köyünün mezrası olan Birkevan (Çınaraltı) köyünün sınırları içindedir.

Şeyh Ömer Zengânî'nin babasının adı Mustafa Efendidir. Çok salih bir zat olan Mustafa Efendi bir yaz mevsimi gecesi daha kundakta iken bir fırtına onu beşiğiyle damdan alır götürür. Babası Hamid Efendi, köy ahalisiyle birlikte onu aramaya çıkar. Küçük Mustafa'yı bir bahçenin içinde, beşiğinde uyur bulur. Bunun üzerine babası Hamid Efendi bu olayla büyük sırları da meydana getireceğine ve bu çocuktan büyük şeyler sadır olacağına kanaat getirir.

Mustafa Efendi çocuklarının ilim tahsil etmelerini çok istiyordu. Bu yüzden okuma çağına gelen çocuklarını okumaya gönderir ancak çocukları bir müddet okuduktan sonra vefat eder. Şeyh Ömer Zengânî okumaya çağına geldiğinde ise bu defa babası Mustafa Efendi vefat eder. Babasının vefatıyla beraber yetim kalan Şeyh Ömer Zengânî, annesinin başka biriyle evlenmesiyle birlikte yalnız kalır. Ailesinden kimsede kalmayan Şeyh Ömer Zengânî, bazı akrabaları tarafında Ğarza aşiretinin bir köyüne okumaya gönderilir. Bu köyde kısa bir süre okuyup doğduğu köy olan Birkevan(Çınaraltı)'a dönen Şeyh Ömer Zengânî köyde kolera hastalığının baş gösterdiğini, aile ve akrabalarının hepsinin vefat ettiğini görür. Çok küçük yaşta kimsesiz kalan Şeyh Ömer Zengânî, sonradan nispet edileceği, Zengân (Karabayır)

[104] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 15.
[105] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 15.

köyüne, Ayşe adındaki teyzesinin yanına gider. Teyzesi Şeyh Ömer Zengânî'yi bulundukları köyde olan medreseye bırakır, Şeyh Ömer Zengânî burada okumaya kaldığı yerden devam eder ve kısa bir süre sonra bu medreseden de ayrılır.

Şeyh Ömer Zengânî'nin bu medreseden ayrılmasıyla ilgili şöyle bir olay nakledilir: Eskiden ilim tahsili yapan talebeler Hücre (Medrese) denilen yerlerde kalırlardı. Kış mevsimlerinde kar yağınca hücrenin damı su akıtmasın diye damın üstündeki Bângêr (yuvarlak silindir taş) ile sıkıştırılıp temizlenirdi. Diğer talebeler medreseye yeni gelen ve yaşça küçük olan Şeyh Ömer Zengânî'ye damı temizleme görevini verirler. Bir müddet sonra damdan çok şiddetli sesler geldiğini duyan öğrenciler korkarak kendilerini medreseden dışarı atarlar. Şeyh Ömer Zengânî'nin dışarıda bir saçağın altında üşür şekilde titreyerek durduğunu görürler. Talebeler kendi aralarında "Madem Şeyh Ömer burada ozaman damdan gelen şiddetli sesler neydi?" diyerek merak içerisinde dama çıkarlar ve damın kardan temzilenmiş olduğunu görürler. Bu durum üzerine talebeler korkar ve Şeyh Ömer Zengânî'yi de yanlarına alarak hücreye geçerler. Sabaha kadar korkudan uyuyamayan talebeler sabah namazına gelen hocalarına durumu anlatırlar. Bunun üzerine hocası, Şeyh Ömer Zengânî'nin teyzesi Ayşe hanımla konuşarak onu, daha âlim birinin yanına göndermesi için ikna ederler. Böylece Şeyh Ömer Zengânî'yi Cizre'nin Bâsret köyünde bulunan ve o dönemde bölgede adı çokça zikredilen âlim ve muttakî bir zat olan Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanına gönderirler.[106]

Bâsret Dergâh'ına Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanına gelen Şeyh Ömer Zengânî; çalışkanlığı, zekiliği, çabuk anlama ve kavrama kabiliyeti ve ihlâsıyla Şey Hâlid-i Zibari'nin dikkatini çeker. Şey Hâlid-i Zibari bu öğrenciyle özellikle ilgilenir ve zâhirî ilimlerin yanında tasavvufî terbiyesiyle de yakından alakadar olur. [107]

Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'den henüz icazet almadan, sebebi ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, Bâsret Dergâhı'ndan Mardin'nin Savur ilçesine başka bir âlimin yanına ilim tahsili için gider. Ancak bu âlimin kendisi kadar bilgili olmadığını gören Şeyh Ömer Zengânî bu durumu hocasına hissettirmez ve

[106] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 3, 4.
[107] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 77,78.

saygısızlık olmasın diye o medresede kalmaya devam eder. Hocası, Şeyh Ömer Zengânî'ye hangi kitapları okuduğunu sorunca Şeyh Ömer Zengânî, yalnızca ilk okunan birkaç kitabı okuduğunu söyler. Böylece Şeyh Ömer Zengânî 6 ay boyunca bu medresede kalır.

Birgün Şeyh Ömer Zengânî'nin daha önce ders verdiği bir talebesinin bu medreseye gelmesiyle, aslında Şeyh Ömer Zengânî'nin okuduğu kitaplardan daha üst seviyedeki kitapları ders verebileceği ve çok âlim biri olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Şeyh Ömer Zengânî, bu medresede durmasının bir anlam ifade etmediğini düşünerek oradan ayrılır.

Şeyh Ömer Zengânî bu medreseden ayrıldıktan sonra Botân bölgesinde bulunan ve o dönem çok meşhur olan Tanzih medresesine geçer. Burada ilim tahsiline kaldığı yerden devam eden Şeyh Ömer Zengânî, genç yaşına rağmen hiçbir zaman gece namazını kaçırmazdı. Her gece ibriğini alıp Tanzih deresinin kenarına gider ve abdest alarak gece namazını kılardı. Şeyh Ömer Zengânî'nin ihlâsını ve takvasını kıskanan bazı talebeler, onun ibriğini bevlederler. Bunun üzerine Şeyh Ömer Zengânî bu medreseden de ayrılarak tekrar Bâsret Dergâh'ına, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin yanına gider. [108]

Bâsret Dergâhında tekrardan ilmî ve tasavvufî eğitimine başlayan Şeyh Ömer Zengânî, kısa süre sonra Şeyh Hâlid-i Zîbârî'den icazet alır. Şeyh Hâlid-i Zîbârî, Şeyh Ömer Zengânî'yi, müridanından olan Şeyh Reşid Ed-Dêrşevi'nin iki kızından büyüğü olan Hâlime Hatunla, oğlu Şeyh Hüseyini de küçüğü Safiye Hatunla evlendirir. Böylece Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin oğluyla bacanak olan Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'yle akraba olmuş olur.[109]

Aslen Botân bölgesinin Dêrşev köyünden olan ve Höser (Düzoba) köyünde imamlık yapan Şeyh Reşid Ed-Dêrşevi, hac farizasını yerine getirmek için gittiği

[108] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 11.
[109] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 11.

Mekke-i Mükerreme'de 1868 yılında vefat eder. Bunun üzerine Şeyh Hâlid-i Zîbârî, Şeyh Ömer Zengânî'yi, imamsız kalan Hoser köyüne gönderir.[110]

Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin emri üzerine Höser köyüne geçen Şeyh Ömer Zengânî, burada hem imamlık yapmış hem medrese talebeleri yetiştirmiş hem de insanlara İslâmı ve tasavvufu anlatmıştır. Şeyh Ömer Zengânî'nin Hoser köyüne gitmesiyle köye bir canlılık gelmiş ve bölgede adı çokça duyulmaya başlamıştır. [111]

Hicri 1286 yılında, Şeyh Hâlid-i Zîbârî irşâd faaliyetlerini sürdürürken Cizre'ye uğrar ve burada hastalanarak vefat eder. Şeyh Hâlid-i Zîbârî vefat etmeden hemen önce Bâsret Dergâhı'nın sorumluluğunu Şeyh Ömer Zengânî'ye bırakır ve oğlu Hüseyini de ona emanet eder. Şeyh Hâlid-i Zîbârî vefat ettiğinde oğlu Hüseyin 16 yaşındaydı. Aslında Şeyh Hâlid-i Zîbârî kendisinden sonra Bâsret Dergâhı'nın idaresini oğlu Şeyh Hüseyin'e bırakmak istemiş ancak Şeyh Hüseyin'in yaşının küçük olması sebebiyle Bâsret Dergâhı'nın idaresini geçici olarak Şeyh Ömer'e bırakır. Vefatından önce Şeyh Ömer Zengânî'ye oğlu Hüseyin'i okutup yetiştirmesini ve Bâsret Dergâhı'nı Şeyh Ömer'e bırakmasını vasiyet eder.[112]

Böylece Şeyh Ömer Zengânî, Bâsret Dergâhı'nın idaresini üstlenmiş ve irşâd faaliyetlerine başlamıştır. 6 yıl boyunca Bâsret Dergâhı'nın posnişinliğni yapan Şeyh Ömer Zengânî, bu süre zarfında Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin kendisine emanet ettiği oğlu Hüseyin ile yakından ilgilenmiş, hem zahiri hem tasavvufi anlamda çok iyi yetişmesini sağlamıştır. Şeyh Hüseyin'i çok sıkı bir eğitimden geçiren Şeyh Ömer Zengânî, bu genç talebede yorgunluk alameti görünce, kendisini daha iyi hissetsin diye bazen ''gel senle güreş tutalım'' dediği zamanlar olmuştur. [113]

Şeyh Ömer Zengânî, bütün ilimleri okuyup başarılı bir şekilde bitiren Şeyh Hüseyin'e icazet verdikten sonra, Bâsret Dergâhı'nın idaresini ve posnişinliğini Şeyh

[110] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** 13, 14.
[111] Bingöl, **a.g.e.,** s. 176.
[112] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 80.
[113] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 16.

Hüseyin'e bırakarak, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin vefatından önce görev yaptığı Hoser köyüne döner.[114]

Şeyh Ömer Zengânî'nin Hoser köyüne döndüğü gün Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin oğlu Şeyh Yahya, Şeyh Hüseyin'nin yaşının küçük olması sebebiyle Bâsret Dergâhı'nın posnişinliğine itiraz ederek Şeyh Ömer Zengânî'nin buna daha uygun olduğunu savunur. Bu söylentiyi duyan Şeyh Ömer Zengânî hemen Bâsret köyüne dönerek olaya el koyar. Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hüseyin'nin Bâsret Dergâhı'nın psonişinliğini yapabilecek kabiliyette olduğunu ve şeyhi olan Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin ona hilafet verdiğini ve ilmi icazetini de kendisinin verdiğini, dolayısıyla posnişin olmasında bir mahsur olmadığını söyleyerek olayı çözer ve tekrar Hoser köyüne döner.[115]

Buarada Şeyh Ömer Zengânî, müridanından bilge bir insan olan Mollâ Muhammed Zılfe adındaki kişiyi, Şeyh Hâlid-i Bağdadi'nin vefatından sonra Şam'da bulunan ve 5 kişiden müteşekkil istişare heyetine, bir mektupla yollar. Bu mektupta; Bâsret Dergâhı'nın posnişinliğini, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin vasiyeti üzerine Şeyh Hüseyin'e devrettiğini, Şeyh Hüseyin'in ilmi icazetini aldığını söyler ve Bâsret Dergâhı'nın durumuyla ilgili bir takım bilgilere yer verir.

Bu mektupla Şam beldesine varan Şeyh Muhammed Zılfe, uzun süren yolculuğun verdiği yorgunlukla Dergâhın bahçesinde oturup biraz soluklanırken yaşlı bir kadın ona yaklaşır ve "Sen Cizir'in Botân bölgesinde bulunan Bâsret köyünden gelen Mollâ Muhammed Zılfe misin?'' diye sorar. Mollâ Muhammed Zılfe Şam'da kimse ile tanışmamış ve adını kimseye söylememiş olmasından dolayı çok şaşırır ve bu kadına ''Evet ben Mollâ Muhammed Zılfe'yim'' der. Yaşlı kadın Mollâ Muhammed Zılfe'ye hoş geldin dedikten sonra eve doğru yürürler. Daha sonra 4 kişi daha Mollâ Muhammed Zılfe ile tanışır. Meğerse onu karşılayan yaşlı kadın Şeyh Hâlid-i Bağdadi'nin hanımı diğerleride Dergâh'ın heyet üyeleri olduğunu öğrenir.

Mollâ Muhammed Zılfe heyet üyelerine "Size Bâsret'den, Şeyh Ömer Zengânî'den bir mesaj getirdim" demiş, heyet üyeleri ''Bizde zaten seni

[114] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 17.
[115] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 86.

bekliyorduk'' demişlerdir. Mollâ Muhammed Zılfe, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin vefatından önce oğlu Şeyh Hüseyin ve Bâsret Dergâhı'yla ilgili bırakmış olduğu vasiyeti heyet üyelerine verir ve şifahi olarak da bazı izahatlarda bulunup dergâhın son durumunu anlatır.

Mollâ Muhammed Zılfe'nin getirdiği mektubu alıp, izahatını dinledikten sonra yaşlı hanım, "Şeyh Hâlid-i Bağdadi vefatından önce bize "Ben vefat ettikten sonra size Bâsret Dergâhından halifemizin posnişin elçisi olarak Mollâ Muhammed Zılfe adında bir zat gelecektir. O zata halifelik izniyle birlikte şu bohçayı teslim edin" demiştir. Daha sonra bohçayı getirip beraberce açarlar. Bohçanın içinde Şeyh Hâlid-i Bağdâdî'nin cübbesi, sarığı ve ortasında dört tane kırmızı mercan taşı bulunan yüsür ağacından yapılmış tesbihi bulunmaktaydı. Bohçayı ve hilafet iznini içeren mektubu, Şeyh Hüseyin Bâsretî ve Şeyh Ömer ez-Zengânî'ye ulaştırmak üzere yanına alan Mollâ Muhammed Zılfe, Bâsret Dergâh'ına geri döner. [116]

Mektubun orijinal metni şöyledir:[117]

BİSMİLLAHİRRAHMÂNİRRÂHÎM

Hamd Allah'a mahsustur ve o, bu hamd için yeterlidir.

Selam seçtiği kullarına olsun!

Zelil olan el-Canî Muhammed el-Hanî el-Hâlidî en-Nakşibendî'den

el-Âlim el-amil el-Fadıl el-Kamil el-Emcedi el-Evhadi Allah için kardeş Şeyh Hüseyin el-Halidî en-Nakşibendî'ye –Allah onu rızasına muvaffak kılsın ve işlerinde yardımcı olsun-

Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun!

İmdi; Şeyh Abdulkadir el-Hâlidî en-Nakşibendî ve Mollâ Ömer'in mührüyle mühürlenmiş, yüce mektubunuz ve ince hitabınız bize ulaştı. Son derece sevindik. Tekrar tekrar baktık ki bu sizin zat-ı âlilerinizin sıhhatte ve yaratılmışların en

[116] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 17, 18.
[117] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 20.

hayırlısı olanın muhafaza ve himayesindeki vaktinizin güzel ve hoşnut olduğunu bildirdi. Değerli vakitteki kıymetli dualarla sizlere mukabelede bulunduk. Kurtuluşa erdirici vakitlerde yapılan salih dualarınızda bizleri unutmamanızı sizden diliyoruz. Ehlince bilinen tertemiz olan üsluba göre yüce olan Halidî Tarîkatıyla iştigal etmenize, Hatme-i Hâceganiyyeleri yapmaya ve sabah-akşam kardeşleri toplamaya izin verdik. Salih seven ve kurtuluşa eren kişi olan Şeyh Ömer ez-Zengânîye de bunun gibi aynı izni verdik. Hazreti Mevlânâ'ya muhalefet etmemek şartıyla, sizlere ve ona, gizli ve açıktan Allah'tan korkmayı, Hakka yardım ve imkân nisbetinde şeriatı uygulamayı vasiyet ediyorum.

Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun!

el-Fakir el-Canî Muhammed el-Hanî el-Halidî

15 Safer 1288

Şeyh Hüseyin Bâsretî ve Şeyh Ömer Zengânî mektubu okumuş, ardından Şeyh Ömer ez-Zengânî, Bâsret Dergâhı'nın postnişînliğini Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye devrederek, gönül rahatlığıyla Hoser köyüne dönmüş, hem ilmi hem manevi çalışmalarına burada devam etmiştir.

Şeyh Ömer ez-Zengânî'nin Amine adında bir kızı, Muhyiddin, Siraceddin ve sonraları Şeyh Seydâ diye meşhur olan, Muhammed Said adında üç erkek evladı olmuştur.[118]

Şeyh Ömer Zengânî 1889 yılında hac farizasını ifa etmek için Mekke-i Mükerremeye gitmiş, yerine medreseye ve ailesine bakmak üzere, kısa süre önce hilafet verdiği, halifesi ve kayınbiraderi olan Şeyh Abdulhakim Ed-Dêrşevi'yi bırakmıştır. Hac dönüşünde Cidde'de hastalanan Şeyh Ömer Zengânî kısa bir süre sonra vefat etmiş ve burada bulunan Havva mezarlığına defnedilmiştir.[119]

[118] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 25.
[119] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 24.

3.7. ŞEYH HÜSEYİN EL-BÂSRETÎ

1857 yılında Bâsret köyünde doğan Şeyh Hüseyin Bâsretî, Bâsret Dergâhı'nın yedinci postnişînidir. Babası, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'dir. Annesi Bâsret Dergâhında postnişînlik yapmış olan meşhur âlim Şeyh Muhammed Aynî'nin kızı Fatıma Hanım'dır.

Babası Şeyh Hâlid-i Zîbârî vefat ettiğinde Şeyh Hüseyin Bâsretî henüz altı yaşındaydı ve sarf ilimlerinden İzzi kitabını okumaktaydı. Babası vefat etmeden Şeyh Hüseyin Bâsretî'yi, halifelerinden Şeyh Ömer Zengânî ye emanet etmiş ve onu her konuda yetiştirmesi için vasiyette bulunmuştur. Bu vasiyet üzerine Şeyh Ömer Zengânî, şeyhinin vasiyeti ve emaneti olan Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin üzerine titremiş, her konuda çok iyi yetişmesi için büyük çaba sarfetmiştir. Bu bağlamda Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye, o dönemde okutulan sarf, nahiv, fıkıh, tefsir, mantık, beyan gibi bütün kitapları okutmuş, onbeş sene süren tedrisatın neticesinde Şeyh Hüseyin Bâsretî son derece seçkin bir âlim olmuştur.[120]

Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hüseyin Bâsretî ye teorik ilimlerin yanında pratik ilimleri de öğrenmesi noktasında eğitimler vermiştir. Kendisine sorulan dînî soruları cevaplarken Şeyh Hüseyin Bâsretî'yi de yanında tutmuş, sorulara nasıl cevap verileceğini ve insanlarla olan münasebeti konusunda tecrübe kazanmasını sağlamıştır.

Şeyh Hüseyin Bâsretî üstün zekâlı ve en müşkil meseleleri dahi çok çabuk kavrayabilen bir talebe olmasının yanısıra, derslerine çokça ihtimam gösteren, bunun yanında ihlâs ve takvasındanda ödün vermeyen bir zat idi. Gece ibadetlerini çok önemseyen Şeyh Hüseyin Bâsretî, kendisine ait odasının tavanına bir ip asar zikirlerine devam ederken ipin diğer ucunu'da boynuna geçirirdi. Uyukladığında ip boğazını sıkar böylece uyanıp tekrar ibadet ve zikirlerine devam ederdi.[121]

Şeyh Ömer Zengânî, şeyhinin oğlu olan Şeyh Hüseyin Bâsretî nin karşısında diz çökerek ve başını saygıyla eğerek otururdu. Müridlerine de, "Şeyhimizin oğlu

[120] Heyet, "Şeyh Hüseyin Basretî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 259.
[121] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 84.

yaşça küçük olsada o, koca bir dağ gibidir" der ve yaşça küçük olan nice insanlardan, çok büyük ve hayırlı işlerin sadır olduğunu belirtirdi.[122]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, ilmini bitirip icazet alma vakti geldiğinde, hocası Şeyh Ömer Zengânî'ye, icazetini o dönem meşhur olan başka bir âlimden almak istediğini belirtmiş, hocası da onu kırmayarak bunu kabul etmiştir. Dilediği hocadan icazet alması için Şeyh Hüseyin Bâsretî ve hocası beraberce yola çıkarlar. Bir süre yola devam ettikten sonra namaz kılıp biraz dinlenmek için bir derenin kenarında mola verirler. Namaz kıldıktan sonra Şeyh Hüseyin Bâsretî bir müddet uyumak ister. Rüyasında babası Şeyh Hâlid-i Zîbârî yi görür ve babası ona: "Ey oğul! Şeyh Ömer ile nereye gidiyorsunuz" diye sorar, Şeyh Hüseyin de: "İlmimi bitirdim. İlim icazetimi almak için falan yerdeki falan âlime gidiyoruz" der. Bunun üzerine babası: "Size vasi olarak Şeyh Ömer'i bıraktım. İlim icazetini sadece ondan alabilirsin" der. Uykusundan uyanan Şeyh Hüseyin Bâsretî gördüğü rüyayı hocası Şeyh Ömer Zengânî'ye anlatır ve beraberce tekrar Bâsret Dergâh'ına dönerler.[123]

İlim icazetini Şeyh Ömer Zengânî'den alan Şeyh Hüseyin Bâsretî, halifelik iznini ise Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den naklen almıştır. Şöyle ki;

Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye İlmî icazetini verdikten sonra, bilge bir âlim olan Mollâ Muhammed Zılfe adındaki zatı, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin vefatından sonra merkezi dergâhla ilgilenen beş kişiden müteşekkil istişare heyetine, durumun izahı için Şam'a gönderir. Bâsret Dergâhı'ndan gelen mektubu bu heyet üyelerine teslim eden Mollâ Muhammed Zılfe ardından Bâsret Dergâhı'nın durumu ile ilgili birtakım izahatta bulunur. Heyet üyeleri Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin emaneti olan bohçayla birlikte halifelik iznini içeren iki mektubu, birini Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye diğerini de Şeyh Ömer Zengânî'ye ulaştırmak üzere, Mollâ Muhammed Zılfe'ye teslim ederler.

Mollâ Muhammed Zılfe Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin emanetini ve hilafet iznini içeren mektubu alarak Bâsret'e dönmüş ve Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye teslim eser. Şeyh Hüseyin Bâsretî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin vefatından önce, kendisine

[122] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 82.
[123] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 17.

teslim edilmek üzere, hanımına emanet ettiği bohçayı açar. Bohçanın içinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin sarığı, cüppesi ve ortasında dört tane kırmızı mercan taşı bulunan yüsür ağacından yapılmış tesbihi çıkar.[124]

Şeyh Ömer Zengânî Bâsret Dergâhını, hilafet iznini de almış olan Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye devrederek, şeyhinin vasiyetini yerine getirmiş olmanın verdiği gönül rahatlığıyla, Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin kendisini vefat etmeden önce görevlendirdiği, Hoser göyüne geçer.

Şeyh Hüseyin Bâsretî, Bâsret Dergâhı'nın postnişîn'i olduktan sonra, Bâsret'e olan ilgi artarak devam etmiş, bölgenin dört bir yanından insanlar, buraya akın etmeye devam etmiştir. Talebeler ilim tahsil etmek için, âlimler manevi eğitim görmek için Bâsret'e gelmiş ve Bâsret Dergâhı bölgenin en önemli ilim ve irfan merkezlerinden biri haline gelmeye başlamıştır.[125]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, irşâd faaliyetleri çerçevesinde sık sık Bâsret köyü çevresindeki il ve ilçelere sefere çıkar, insanlara İslam'ın esaslarını ve Nakşîbendi Tarîkatının âdâplarını anlatırdı. O dönem bölgede çok ciddi siyasi çalkantılar baş gösterdiğinden, insanlar maddi ve mânevî yönden sıkıntılarla boğuşmaktaydılar. Şeyh Hüseyin, irşâdları ile insanları hiç olmassa mânevî olarak ayakta tutma gayretindeydi. Şeyh Hüseyin, Botân bölgesinde bulunan bütün aşiretleri irşâd ettiği gibi en çok gittiği yerler, Cizre ve Şırnak idi.[126]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, bölgede bulunan hemen hemen tüm aşiretleri irşâd ederdi. Bu aşiretlerden bir tanesi de Mirân aşireti idi. Bu aşiret'in reisi olan Mustafa Ağa adında bir zat, şeyhleri ve âlimleri sevmezdi. Bu sırada dönemin Osmanlı Padişahı, Sultan Abdulhamid tarafından bölgede Hamidiyye Alayları kurulmuş ve başınada Mirân Aşireti'nin reisi Mustafa Ağa getirilmişti. Hamidiyye Alayları'nın başına geçtikten sonra, insanları aşağılamaya ve fakirlere zulmetmeye başlayan

[124] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 18, 19.
[125] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 93.
[126] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 93.

Mustafa Paşa'ya, bölge aşirtlerinin bazıları isteyerek bazıları da korkudan itaat etmişlerdi.[127]

Mustafa Paşa'nın bölge halkına bu şekilde zulmetmesi sebebiyle birçok kişi Sultan Abdulhamid'e şikâyette bulunmuş ve Mustafa Paşa'nın Hamidiyye Alayları'nın başından alınmasını istemiştir. Ancak Sultan Abdulhamid, bunu kabul etmemiş ve Mustafa Paşanın Hamidiyye Alayları'nın başında kalacağı emrini vermiştir.[128]

Mustafa Paşa, bölge halkına ve fakirlere zulmetmekle kalmamış, aynı zamanda âlimlere ve bölgede bulunan tarîkat şeyhlerine karşı da olumsuz bir tavır içerisine girmiş hatta âlim ve şeyhlerle alay edecek seviyeye gelmişti. Bu şeyhlerden biri de Şeyh Hüseyin Bâsretî idi.

Mustafa Paşa, Hamidiyye Alayları'nın başına geçtikten sonra, Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye karşı olan tavrını iyice sertleştirmişti. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi; Mustafa Paşa'nın âlimleri ve Tarîkat şeyhlerini sevmemesi, ikincisi ise; Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin Şırnak aşireti ile olan münasebetiydi. Şeyh Hüseyin Bâsretî, irşâd faaliyetleri için, diğer aşiretlere olduğu gibi Şırnak Aşiretine de gider ve onlara nasihat ederek İslam'ı anlatır, Şırnak Aşireti mensupları da, Şeyh Hüseyin Bâsretî'yi sever ve onun nasihatlerini dinlerlerdi. Şırnak Aşireti ile Mustafa Paşa'nın reisi olduğu Mirân aşireti arasında husumet bulunduğundan, Mustafa Paşa, Şeyh Hüseyin ile Şırnak Aşireti arasındaki muhabbetten, Şeyh Hüseyin'in onları desteklediği anlamını çıkararak Şeyh Hüseyin'e olan tavrını sertleştirmişti.[129]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, Mustafa Paşa'nın zulmü ve âlimlere karşı tavırları artınca, Dımeş'e göç etmeye karar verir. Bunu duyan Şeyh Hüseyin'in sevenleri, onu engellemeye çalışmış, ancak Şeyh Hüseyin göç etmekte kararlı olduğunu söyler. Özellikle Şırnak Aşireti mensupları, Şeyh Hüseyin'in göç etmesine engel olmaya çalışmış ve Mustafa Paşa'nın kendisine zarar veremeyeceğini, böyle bir şeye kalkışırsa kendilerinin buna engel olacağını söylemişlerdir. Ancak Şeyh Hüseyin,

[127] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 93.
[128] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 95.
[129] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 94.

göç sebebinin Mustafa Paşa olmadığını, onun zulmüne ses çıkarmayan bölge halkı olduğunu söylemiştir.[130]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, 1317/1901 senesinde hicret etmek üzere yola çıkar, önce Diyarbakır'a uğrayarak burada iki sene kalır. Diyarbakır'da kaldığı süre zarfında insanları irşâda devam etmiş, Diyarbakır halkı kendisine büyük bir teveccüh göstermiştir. Özellikle o dönem Diyarbakır valisi olan Halid Paşa, Şeyh Hüseyin'i çok sevmiş, elinden tevbe almış ve kendisine son derece hürmetkâr davranmıştır.[131]

İki sene boyunca Diyarbakır'da kalan Şeyh Hüseyin, Dımaşk'e gitmek için yola çıkmıştır. Dimeşk'in Salihiyye bölgesinde bulunan bir eve yerleşen Şeyh Hüseyin'e Dımaşk valisi Nazım Paşa da büyük hürmette bulunmuştur. Şeyh Hüseyin, Dımaşk'e hicret ettikten altı ay sonra Mustafa Paşa'nın, Şırnak Aşireti tarafından öldürüldüğü haberini almıştır.[132]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, Dımaşk'te iken, burada bulunan Sultan Selim Tekkesi kullanıma kapalı idi. Bazı arkadaşları Şeyh Hüseyin'e, bu tekkeyi hükumetten talep etmesini ve buranın başına geçmesini teklif eder, ancak Şeyh Hüseyin bu teklifi, yaşlı olduğu için görev yapamayacak durumda gerekçesiyle reddetmiştir. Bunun üzerine arkadaşları, oğlu Zeynelabidin'in tekkenin başına getirilmesini teklif etmiş, Şeyh Hüseyin de oğlunun kabul etmesi durumunda hükumetten böyle bir talepte bulunabileceğini söylemiştir. Zeynelabidin'in bu teklifi kabul etmesi üzerine Şeyh Hüseyin durumu Dimeşk Valisine aktarmış, Vali bu durumu sevinçle karşılamış, ancak tekkenin açılabilmesi için İstanbul'da bulunan hükumetin onayının alınması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Şeyh Hüseyin İstanbul'a gitmek için hazırlık yapmaya başlar.[133]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, küçük oğlu Muhammed Salih'i yanına alarak İstanbul'a gider, burada ilk olarak Beşiktaş'ta kalır. İstanbul'da bulunan bazı doğulular, özellikle Siirtli'ler, Şeyh Hüseyin'i tanıyan ve orada bulunduğu süre içerisinde onu ve oğlunu misafir ederler. Şeyh Hüseyin İstanbulda birçok devlet

[130] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 96.
[131] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 97.
[132] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 99.
[133] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 100.

yetkilisi ile görüşür, devlet yetkilileri, onu hürmetle karşılar. Şeyh Hüseyin, talebini devlet yetkililerine bildirir ve tekkeninin yönetimini oğlu Zeynelabidin'in üzerine aldığına dair mazbatayı alarak tekrar Dımaşk'e döner.[134]

Şeyh Hüseyin Bâsretî, Dımaşk'e dönüp tekke'nin idaresini aldıktan hemen sonra, oğlu Zeynelabidin hastalanarak vefat eder. Bunun üzerine Şeyh Hüseyin tekkenin idaresini bırakır ve tekkeye, devlet tarafından başka biri atanır.[135]

Oğlu Zeynelabidin vefat ettikten sonra Dımaşk'te durmak istemeyen Şeyh Hüseyin, oğulları Muhammed Şefik ve Muhammed Salih'i yanına alarak, 1909 senesinde tekrar memleketi olan Botân'a dönerek Halidiyye köyüne yerleşir. Ardından Dımaşk'te kalan diğer evlatlarına haber yollayarak, onların da Botân'a gelmelerini söyler, bunun üzerine Dımaşk'te bulunan bütün aile fertleri'de Botân'a geri dönerler.[136]

Şeyh Hüseyin'in Botân'a geri döndüğünü duyan bölge halkı, cemaatler halinde onu ziyaret etmeye başlar, Şeyh'in adı bölgede çokça anılmaya başlar. Şeyh Hüseyin'in aile fertlerinin bir kısmı Bâsret köyüne, bir kısmı da Halidiyye köyüne yerleşmiş, hem Bâsret'te hemde Halidiyye'de, Şeyh Hüseyin ve ailesi yoğun bir irşâd faaliyetine başlarlar. İlerleyen yaşına rağmen bölge halkını yoğun bir şekilde irşâd eden Şeyh Hüseyin, çevre il, ilçe ve köylere giderek, halka İslam'ı ve Nakşibendî Tarîkatı'nın âdâb ve esaslarını anlatmaya gayret eder.[137]

Şeyh Hüseyin, Dımaşk'ten döndükten sonra Irak, Suriye gibi çevre ülkelerden de âlimler, mânevî eğitim görmek için Şeyh Hüseyin'e gelirler. Bunlardan biri de Şeyh İbrahim Fadlî el-Mûsulî'dir. Şeyh İbrahim Fadlî'nin babası Şeyh Hasan Fadlî el-mûsulî de Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin halifelerindendir. Şeyh İbrahim Fadlî, babası Şeyh Hasan Fadlî'nin vefat etmesi üzerine, mânevî eğitimini tamamlamak üzere Musûl'dan Şeyh Hüseyin'in yanına gelir. Büyük bir ihlâs ve takva sahibi olan

[134] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 100,101.
[135] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 101.
[136] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 113,114.
[137] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 114.

Şeyh İbrahim, Şeyh Hüseyin'in yanında mânevî eğitime başlar, kısa süre içerisinde Şeyh Hüseyin kendisine hilafet vererek onu Musûl'a gönderir.[138]

Şeyh Hüseyin Basretî'nin halîfelerinden bir tanesi de, eşi Cemîle Hanım'ın babası Şeyh Alî el-Gundikî el-Bervârî'dir. Şırnak'ın Gundikê Melî beldesi ve çevresinde halkı irşâd vazîfesi ile görevlendirilen Şeyh Alî Efendî Tarîkatın Şırnak'ın ötesi diye bilinen Bervarî ve Uludere bölgesinde yayılmasında etkisi olur. Hüseyin Bâsretî'nin vefâtından sonra Şeyh Alî'nin oğlu Şeyh Şemseddîn Efendî Halepçe-Tavîla meşâyihine intisâb eder ve Tavîla meşâyihinden icâzet alır.

Şeyh Hüseyin Bâsretî, irşâd seferlerinin birinde, zikir halinde mürid ve talebeleriyle birlikte yolda giderlerken, yol kenarında bulunan bir kayaya nazar eder, kaya ortadan parçalanarak ikiye bölünür. Bu duruma şahid olan talebe ve müridler hayretler içersinde kalırlar. Hala kayanın bulunduğu yerden gelip geçen insanlar, kayayı gördükçe Şeyh Hüseyin'in bu kerametini hatırlarlar.[139]

Şeyh Hüseyin, hem dînî hemde dünyevî ilimlerde ileri derecede büyük bir âlimdi. Güzel yüzlü, tatlı sözlü ve son derece yumuşak huylu bir zat idi. Dünyaya hiçbir zaman meyletmez, hep hüzünlü bir hal içerisinde olurdu.[140]

Çocuklarına her fırsatta şeriata uygun bir yaşam sürmeleri noktasında nasihat ederek şöyle derdi: "Evlatlarım, hayatınız boyunca şeriat ve sünnete uyun. Sakın ola ki şeriata muhalif hareket etmeyin. Hayatınızın ölçüsünü şeriat ve sünnete göre belirleyin. Bir an dahi şeriat ve sünnet mizanını elinizden düşürmeyin. İnsanların sizden razı olup olmamasına bakmaksızın şeriat kurallarına uyun. Çünkü şeriatın helal kıldığı helal, haram kıldığı ise haramdır. Tasavvuf büyüklerinin yolundan ayrılmayın. Manevi temizliğinizi tasavvuf büyüklerinin size gösterdiği şekilde yapın, böylece zahirinizi'de temizlenecektir."[141]

---

[138] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 115.
[139] Heyet, "Şeyh Hüseyin Basretî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 259.
[140] Heyet, "Şeyh Hüseyin Basretî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 259.
[141] Zîbârî, **a.g.e.**, s. 116.

Şeyh Hüseyin Bâsretî 1914 senesinde Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı Halidiyye köyünde vefat etmiş ve bu köyde defnedilmiştir.[142]

[142] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 155.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÂSRET DERGÂHINDAN YAYILAN KOLLAR

4.1. SURİYE KOLU (HİLVÂ DERGÂHI)

4.1.1. Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, 1310/1892 senesinde Bâsret köyünde doğdu. Babası, Bâsret Dergâhı postnişînliğini yapmış, meşhur âlim Şeyh Hüseyin Bâsretî'dir. Annesi, meşhur âlim ve mutasavvıf Şeyh Reşid ed-Dêrşevî'nin kızı Safiyye Hanım'dır.[143]

İlk tahsilini babası Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin yanında tamamlayan Şeyh İbrahim, henüz yedi yaşında iken babasıyla birlikte Diyarbakır'a hicret etmiştir. Bir müddet babasıyla birlikte Diyarbakır'da kalmış, ardından bütün aile fertleriyle Şam'a giderek oraya yerleşmişlerdir.[144]

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, Şam'da bulunduğu süre içerisinde, burada bulunan Şeyh Abdurrahman Cüzmatî'den hat İlmi, babasından nahiv ilmi, Şeyh Abdurrahman el-Hamîd'den ferâiz ilmi, Şeyh İsa el-Kurdî'den fıkıh ilmi, Şeyh Bedreddin el-Hesenî'den hadis ilmi dersleri aldı. Ardından o dönem Şam'ın en meşhur medreselerinden olan Ambar Medresesi'ne kayıt yaptırmış, burada;

[143] Şeyh Adnan Hakkı el-Elvânî ez-Zîbârî, **Nebze min Ahvâli'ş-Şeyh İbrahim Hakki,** Nûman Yayınevi, Dımaşk 2009, s. 13, 14.
[144] Hakkı, **Nebze min Ahvâli'ş-Şeyh İbrahim Hakki,** s. 14.

matamatik, hat, tecvîd, hendese, fransızca ve Türkçe dersler okuyarak 1322/1905 senesinde mezun olmuştur.[145]

Şeyh İbrahim Hakkı'nın babası Şeyh Hüseyin Bâsretî, 1909 senesinde Şam'dan tekrar Bâsret'e dönüş yapmıştır. Babasından sonra bir müddet daha Şam'da kalan Şeyh İbrahim, babasının emriyle 1912 senesinde Şam'daki işini bırakarak, babasının yanına Bâsret'e dönmüştür. Burada, hem babasından hem de medresede bulunan diğer âlimlerden, sarf, nahiv, belağat, mantık, fıkıh ve tefsir derslerini tekrardan okumuştur.[146]

1914 senesinde Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin vefat etmesi üzerine, dergâhın başına geçen Şeyh İbrahim, bir taraftan tarîkat işleriyle meşgul olurken diğer taraftan Şeyh Ömer ez-Zengânî'nin oğlu Şeyh Sirâceddîn'den ilim dersleri okuyarak icazet almıştır.[147]

Şeyh Hüseyin Bâsretî vefat etmeden önce, halifelerinden Şeyh Hasan el-Fındûkî'nin, oğlu Şeyh İbrahim'e icazet vermesini vasiyet etmişti. Şeyh Hüseyin'in vefatından sonra Şeyh İbrahim, Şeyh Hasan el-Fındûkî'den dersler okuyarak kendisinden icazet almıştır.[148]

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, Botân bölgesinde irşâd faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde, bölgede çok ciddi siyasi çalkantılar devam ediyordu. O sıralar Osmanlı Devleti'nde hilafet kaldırılmış ve devlet yetkilileri tarafından, Anadolu da bulunan âlimler üzerinde ciddi bir baskı oluşturulmuştu. Ayrıca merkezi yönetim tarafından Şeyh İbrhim Hakkı ve ailesinin tutuklanması yönünde karar alınmıştı. Bir tabur asker Şeyh İbrahim ve ailesini tutuklamak için, bulundukları köyün etrafını sarmışlardır. Ancak Şeyh İbrahim ve ailesi, 1926 senesinin Şubat ayında (Ramazan ayının ilk günü) gece bir yolunu bularak buradan kurtulmuş ve sınırı geçerek Musûl'a varmışlardır.[149]

---

[145] Hakkı, **Nebze min Ahvâli'ş-Şeyh İbrahim Hakki,** s. 16.
[146] Hakkı, **a.g.e.,** s. 16.
[147] Hakkı, **a.g.e.,** s. 17.
[148] Hakkı, **a.g.e.,** s. 17.
[149] Şeyh Adnan Hakkı el-Elvânî ez-Zîbârî, **Teracümi B'edu Ecdâdî ve Dîvâni Mesra'l-Eşvâk,** y.y., Dimeşk 1431, s. 84, 85.

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, bir müddet Musûl'da kaldıktan sonra, ailesi ile birlikte ikinci defa Suriye'ye geçer. Burada Bânâ Kasr adındaki bir köye yerleşerek burada medrese inşa eder ve irşâd faaileyetlerine başlar. Ardından Suriye'nin Haseki ili Kamışlı ilçesine bağlı olan Hilvâ köyünden bazı önde gelen kişiler Şeyh İbrahim'den Hilvâ köyüne gelip yerleşmesi için ısrar ederler. Bunun üzerine Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, Bânâ Kasr köyünü bırakarak 1955 senesinde Hilvâ köyüne geçer. Burada bir camii, bir medrese ve dergâh inşa ederek irşâd faaliyetlerine başlar.[150]

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, Hilvâ köyünde bir taraftan talebe okuturken diğer taraftan tatasavvufi faaliyetlerini yürütmüştür. Şeyh İbrahim'in Hilvâ'ya geldiğini duyan bölge halkından birçok kesim Hilvâ köyüne akın etmiştir. Özellikle bölgede bulunan âlimler Hilvâ köyüne gelerek Şeyh İbrahim Hakkı'nın yanında ilim okuyup, ondan manevi eğitim almışlardır. Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî'nin yönetimindeki Hilvâ Dergâhı, kısa süre içinde büyüyüp gelişerek bölgede büyük hizmetlerin merkezi haline gelmiştir. Şeyh İbrahim vefat edene kadar buradaki hizmetlerine devam etmiştir.[151]

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, cÖmertliği ile meşhur bir zat idi. Hilvâ'ya gelen herkese ikramda bulunur, buraya gelen herkes, teberrüken dahi olsa Hilvâ'dan bir şeyler yemeden ayrılmazdı. Şeyh İbrahim, Hilvâ'ya gelen hemen herkesle ilgilenir, dertlerini dinler ve ihtiyaç sahiplerine, elinden geldiğince, maddi ve manevi yardımlarda bulunurdu. Malının büyük bir kısmını fakir ve muhtaçlara dağıtırdı. Özellikle ilim talebelerinin ve medresede ders veren hocaların maişetini kendisi karşılardı. Engelli ve hastaları Hilvâ'da barındırır ve yeme içme ihtiyaçlarını karşılardı. Hatta başkalarından borç alan kimselere kefil dahi olur, borcunu ödeyemediği zaman yerine öderdi.[152]

Şeyh İbrahim, son derece yumuşak tabiata sahip bir zat idi. İnsanlarla olan muaşerâtı hep güzel ahlaka dayalı idi. Müslümanlara her zaman dua eden Şeyh İbrahim çok sabırlı, sözünde duran ve sır saklayan bir zat idi. Güldüğünde kahkaha

[150] Şeyh Celaleddin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Selahaddin Oran ile 03.07.2016 tarihinde yapılan mülakat.
[151] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat
[152] Hakkı, **a.g.e.,** s. 53, 54.

atmaz, sadece tebessüm ederdi. Varlıklı olmasına rağmen en basit yemeklerden yerdi. Ona en güzel gelen yemek, misafirlerden arta kalan yemeklerdi. Giyindiği elbiseler gösterişten uzak, basit giysilerdi.[153]

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, hayatının sonuna kadar irşâd faaliyetlerinde bulunmuş, Hilvâ'ya gelen müridlerin manevi halleri ile ilgilenmiş ve ilim talebeleri yetiştirmekle meşgul olmuştur. Hayatını adeta İslam'a ve Müslümanlara hizmet etmeye vakfetmiştir. Bu sebepledir ki Şeyh İbrahim, büyük bir âlim olmasına rağmen, ilmi bir eser kaleme almamıştır. Ancak halifelerine ve bazı müridlerine yazdığı mektuplar, oğlu Şeyh Adnan tarafından muhafaza edilmiştir.[154]

4.1.1.1. İlmî ve Tasavvufî İcazet Verdiği Bazı Kimseler

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, birçok âlim yetiştirmiş ve kendilerine ilmî icazet vermiştir. Üç oğlu, Şeyh Muhammed Zeki, Şeyh Elvân ve Şeyh Adnan dışında ilmî icazet verdiği bazı kimseler şunlardır:[155]

1. Mollâ Abdurrahman-ı Mêrge (Mêrge Botân bölgesinde bir köyün ismidir)

2. Mollâ Muhammed Emîn (Bîdâr köyünün imamı)

3. Şeyh Abdurrahman el-Vustânî

4. Mollâ Abdurrezzak el-Erûhî

5. Mollâ Muhammed Emîn (Şırnak civarında bulunan Adil kazasının imamı ve müderris)

6. Şeyh Muhammed Şefîk (Şeyh İbrahim'in kardeşi)

7. Şeyh Abdullah Kındık

8. Şeyh Muhammed Nûrî (Şeyh İbrahim'in dayısı olan Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin oğludur)

---

[153] Hakkı, **a.g.e.,** s. 57.
[154] Hakkı, **a.g.e.,** s. 80.
[155] Hakkı, **a.g.e.,** s. 45, 46.

9. Mollâ Ömer

10. Seyyid Abdurrahman (Xeyr Kabilesinin lideri)

11. Şeyh Hasip (Şeyh İbrahim'in kardeşi olan Şeyh Celaledin'in damadı)

12. Şeyh Tahir el-Urbetî

13. Mollâ İbrahim (Kamışlı'da bulunan Şellâh Camii İmamı, Mollâ Muhammed ez-Zıvıngî'nin oğludur)

14. Mollâ Abdurrahmân (Mollâ Ahmed'in oğludur)

15. Seyyid Mollâ Yûsuf el-Bedevî (Dîvân köyünün imamı)

16. Mollâ Cemal el-Hınûkî

17. Seyyid Ali el-Fındıkî

18. Mollâ Ramazan el-Bûtî

19. Şeyh İbrahim Tıl Şe'îrî

20. Şeyh Teysîr el-Mahzûmî

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, birçok kişiye Nakşîbendi Tarîkatı icazeti vererek halifesi yapmıştır. Halifelerini bölgenin farklı yerlerinde irşâd için görevlendirmiş ve kendilerine mektuplar yazarak sürekli iletişim halinde olmuştur. Şeyh İbrahim, üç oğlu Şeyh Muhammed Zeki, Şeyh Elvan ve Şeyh Adnan'a, kendisinden sonra sırayla Tarîkatın başına geçmek üzere hilafet vermiştir. Oğulları dışında bazı halifeleri ise şunlardır:[156]

1. Şeyh Yûsuf el-Bâyezîdî (Kürtçe kaleme alınan Tuhfetu'l-Abidîn kitabının müellifidir)

2. Şeyh Abdurrahman el-Vustânî

[156] Hakkı, **a.g.e.,** s. 45, 46.

3. Şeyh Halil (Aslen Mardin'in Kızıltepe ilçesine bağlı Hurs köyündendir)

4. Şeyh Fâdıl (Şeyh Muhammed Aynî'nin oğludur)

5. Şeyh Fethullah (Şeyh Fehim el-Erûhî'nin oğludur)

6. Şeyh Ahmed el-Kâdirî et-Tûrî

7. Seyyid Abdullah (Botân köylerinden olan Seyyid Mollâ Ahmed el-Îrî'nin oğludur)

8. Şeyh Muhammed Şerif en-Nebîl

9. Şeyh İbrahim (Sofî Abdullah et-Tıl Şe'îrî'nin oğludur)

10. Şeyh Abdurrahman el-Karsî

11. Şeyh Abdullah (Şeyh İbrahim'in Dayısının oğlu Şeyh Muhamme Nûrî ed-Dêrşevî'nin oğludur)

12. Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî es-Sânî (Şeyh Muhammed Nûrî'nin oğludur)

13. Şeyh Yahya el-Bustencî

14. Şeyh Muhammed Teysîr el-Mahzûmî

15. Şeyh Abdu'l-Hak

16. Şeyh Abdu'l-Mecîd es-Seyyid en-Nebîl

4.1.1.2. Hanımları ve Çocukları

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, ilk olarak Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin kızı Asiye Hanım'la evlenmiştir. Bu hanımından Şeyh Muhammed Zeki, Şeyh Elvan ve Şeyh Adnan adında üç oğlu olmuştur. İkinci hanımı Şeyh Yahya ed-Dêrşevî'nin kızı Rukiyye Hanım'dır. Bu hanımından Sebat adında bir kızı olmuştur. Üçüncü hanımı Şeyh Abdullah Karsî'nin kızı Fatıma Hanım'dır. Bu hanımından Hâş'i adında bir oğlu, Nafile ve Atiyye adında iki kızı olmuştur. Dördüncü hanımı Abdulah el-Hârûniyye'nin kızı Nûre Hanımdır. Bu hanımından Muzaffer ve Safa adında iki oğlu,

Enîse, Fâtıma, Necat ve Selâmet adında dört kızı olmuştur. Beşinci hanımı Şeyh Mahmud'un kızı Safiyye Hanım'dır. Bu hanımından Rafide adında bir kızı olmuştur.[157]

4.1.1.3. Vefatı

Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî, vefat etmeden önce çokça ağlar ve Rabb'inden kendisine hayırlı bir ölüm nasib etmesi için dua ederdi. 1383/1923 senesinde vefat etti ve Hilvâ köyünde bulunan Aile mezarlığına defnedildi. Şeyh İbrahim, kabrinin üzerine kubbe yapılmamasını vasiyet etmiştir.[158]

Vefatından hemen önce, dergâh ve medresenin başına; ailesinin, kardeşlerini ve halifelerinin karar vermesini vasiyet etmiştir. Şeyh İbrahim vefat ettikten sonra, herkes Şeyh İbrahim'in büyük oğlu Şeyh Muhammed Zeki'nin Tarîkatın başına geçmesi noktasında ittifak etmişlerdir. Böylece Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî'den sonra dergâh ve medrese'nin başına Şeyh Muhammed Zeki geçmiştir.[159]

4.1.2. Şeyh Muhammed Zeki Hakkı

Şeyh Muhammed Zeki, 1916 senesinde doğdu. Babası meşhur âlim Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu, Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî'dir. Annesi Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin kızı Asiyye Hanımdır. Babasının vefatından sonra Hilvâ Dergâhı ve medresesinin başına geçmiştir. [160]

Şeyh Muhammed Zeki, ilk tahsiline babasının yanında başladı ve şer'i ilimler babasından öğrendi. Çok zeki olan Şeyh Muhammet Zeki Fransızca, Arapça ve Kürtçe'nin yanında iyi derecede İngilizce bilirdi. Gençlik döneminde hem Hilvâ

[157] Hakkı, **a.g.e.,** s. 17-19.
[158] Hakkı, **a.g.e.,** s. 24.
[159] Hakkı, **a.g.e.,** s. 24.
[160] Hakkı, **a.g.e.,** s. 130.

dergâhında hizmetlerde bulunmuş hemde aile işleri ile meşgul olmuştur. Babası kendisine çok güvenir ve irşâd faaliyetlerinde onu yanından ayırmazdı.[161]

Babasının vefatından sonra Hilvâ Dergâhının sorumluluğuu üstelenen Şeyh Muhammed Zeki, Bana Kasr ve Haddâd'tan sonra Hilvâ'yı Tarîkatın merkezi haline getirmiş ve burada büyük bir mescid inşa etmiştir. Onun döneminde gerek bölgeden gerek bölge dışından insanlar Hilvâ Köyüne akın etmiş, Dergâha olan rağbet gün geçtikçe artmıştır. Ayrıca Hilvâ'daki camii'nin yanına birde medrese inşa etmek istemiş, ancak bunu hayata geçiremeden vefat etmiştir.[162]

Birçok insanın hidayet bulup, kurtuluşuna vesile olan Şeyh Muhammed Zeki, takva ve ihlâs sahibi bir zat idi. Yanında ölümden basedildiğinde hüzünlenir ve ağlardı. Cemaatle namaz kılmaya büyük önem verirdi.[163]

Hayatı boyunca İslam'a ve Müslümanlara hizmet eden Şeyh Muhammed Zeki, 1971 senesinde Hilvâ köyünde vefat etmiş ve burada bulunan babasının mezarının yanına defnedilmiştir.[164]

4.1.3. Şeyh Elvan Hakkı

Şeyh Elvân Hakkı, 1927 senesinde doğdu. Babası, Şeyh İbrahim Hakkı'dır. Annesi Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin kızı Asiyye Hanım'dır. Ağabeyi Şeyh Muhammed Zeki'nin vasiyeti üzerine, vefatından sonra Dergâh ve medresenin başına geçmiştir.[165]

İlk tahsilini babası Şeyh İbrahim Hakkı'nın yanında yapan Şeyh Elvân, ardından Musûl'a geçmiş, burada bulunan Fellâh Medresesinde okuyarak, 1940 senesinde ibtidâî eğitimini bitirmiştir. Ardından birçok farklı yerde ilim tahsiline devam eden Şeyh Elvân, son olarak Dımaşk'te bulunan İslami İlimler Fakültesi'ne başlamış ve 1964 sensinde buradan derece ile mezun olarak, 1971 senesinde Suriye Milli Eğitim Bakanlığı himayesindeki bir okulda müderris olarak göreve başlamıştır.

[161] Hakkı, **a.g.e.,** s. 130, 131.
[162] Hakkı, **a.g.e.,** s. 130, 131.
[163] Hakkı, **a.g.e.,** s. 130, 131.
[164] Hakkı, **a.g.e.,** s. 131.
[165] Hakkı, **a.g.e.,** s. 132.

Burada görev yaptığı sırada ağabeyi Şeyh Muhammed Zeki'nin vefat etmesi üzerine, görevini bırakıp Hilvâ dergâhının başına geçmiştir.[166]

Ağabeyinin vefatından sonra bir taraftan dergâh ve medrese hizmetlerini devam ettiren Şeyh Elvân, diğer taraftan halka ve müritlere Nakşibendî Tarîkatı'nın adaplarını anlatmaya ve yaşatmaya koyulmuştur. Vaaz ve nasihatlerinde çok yumuşak bir dil kullanan Şeyh Elvân, yanında gıybet yapılmasına asla müsaade etmezdi. Hilvâ'ya gelenlerle yakından ilgilenir ve misafirlere ikram etmeyi çokça önemserdi. Fakir ve düşkünlere çokça yardım eder, onların hem yiyecek hem giyecek ihtiyaçlarını karşılardı.[167]

Ömrünü İslam'a ve Müslümanlara hizmet etmeye adayan Şeyh Elvân 1991 senesinde rahatsızlanarak vefat etti. Hilvâ'da bulunan ağabeyi Şeyh Muhammed Zeki'nin mezarının yanına defnedildi.[168]

4.1.4. Şeyh Adnan Hakkı

Şeyh Adnan Hakkı 1931 senesinde doğdu. Babası, Şeyh İbrahim Hakkı, Annesi Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin kızı Asiyye Hanım'dır. Ağabeyi Şeyh Elvân Hakkı'nın vefat etmesi üzerine, Hilvâ köyünde bulunan dergâh ve medresenin başına geçmiştir.[169]

İlk tahsiline, Hilvâ Köyü yakınlarında bulunan Tıl Şe'îr köyünde başlamıştır. Hilvâ köyünde medrese kurulmasıyla birlikte, tahsiline burada devam etmiş, 1945 senesinde Hilvâdaki medresede iptidâî eğitimini bitirmiştir. Ardından Suriye'nin başkenti Şam'a geçerek burada lise eğitimini tamamlamıştır. Ardından Ezher Üniversitesi'nin İlahiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırmış, 1965 senesinde buradan derece ile mezun olmuştur.[170]

Ezher Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra tekrardan Suriye'ye dönen Şeyh Adnan, bir müddet burada dersler vermiş, ardından Suudi Arabistana giderek

[166] Hakkı, **a.g.e.,** s. 132.
[167] Hakkı, **a.g.e.,** s. 133.
[168] Hakkı, **a.g.e.,** s. 132.
[169] Hakkı, **a.g.e.,** s. 146.
[170] Hakkı, **a.g.e.,** s. 147.

burada Kur'an ilimleri, Sarf ve Nahiv ilimlerine dair dersler okumuştur. Bu sırada ağabeyi Şeyh Muhammed Zeki vefat etmiş, bunun üzerine, Hac ibadetini ifa ederek Suriyeye dönmüştür. Burada uzun yıllar lise ve üniversitelerde dersler vermiş, ağabeyi Şeyh Elvân'ın vefat etmesi üzerine, 1991 senesinde Hilvâ köyünde bulunan dergâh ve medresenin başına geçmiştir.[171]

Hem Hilvâ dergâhında hemde çevre illerde irşâd faaliyetlerine sürdüren Şeyh Adnan, takva sahibi bir zat olmasının yanında çok âlim idi. Birçok eser kaleme aldı. Bunlardan bazıları şunlardır:[172]

1. *el-Mufassal fi'l-Arûdi ve'l-Kâfiyeti ve Funûni'ş-Şi'ri*: Eser, şiir ve edebiyat alanıyla ilgilidir.

2. *es-Sûfiyye ve't-Tasavvuf*: Eser, tasavvuf'un esaslarından ve bazı sûfi şahsiyyetlerin hayatınan bahseder.

3. *Kitabu Mevlidi'l-Hâdî*: Birçok hadisi içinde barındıran bir mevlid kitabıdır.

4. *el-Mu'teser fî ilmi't-Tecvîd*: Kur'an'ı tecvîd ile okumaya dair kısa bilgiler içerir.

Şeyh Adnan, Suriyede çıkan olaylar sebebiyle Türkiye'ye gelmiş, 21 Mayıs 2015 tarihinde İstanbulda vefat etmiştir. Naaşi Suriyenin Kamışlı iline bağlı Hilvâ köyüne götürülerek, babası ve kardeşlerinin yanına defnedilmiştir.

Şeyh Adnan'ın vefatından sonra, yerine kardeşi Şeyh Hâşi geçmiş, o da 2016 senesinde vefat etmiştir. Ardından Şeyh Muhammed Zeki'nin oğlu, Şeyh Abdullah Gulâl medrese ve dergâhın başına geçmiştir. Halen Suriyenin Kamışlı iline bağlı Hilvâ köyünde irşâd ve tedrîs faaliyetlerini sürdürmektedir.[173]

[171] Hakkı, **a.g.e.,** s. 148.
[172] Hakkı, **a.g.e.,** s. 149, 150.
[173] Şeyh Celaleddin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Selahaddin Oran ile 03.07.2016 tarihinde yapılan mülakat.

4.2. SİİRT KOLU

4.2.1. Şeyh Celaleddîn Hüseynî ez-Zîbârî

Şeyh Celaleddîn Hüseynî, 1894 senesinde Bâsret köyünde doğdu. Babası Bâsret dergâhında postnişînlik yapmış olan, Şeyh Hüseyin Bâsretî'dir. Annesi Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin kızı Safiyye Hanım'dır.[174]

Şeyh Celâleddin Bâsretî ve Şeyh İbrahim Hakkı, Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu olmaları ve onun yanında eğitim görmüş olmaları sebebiyle, ikisinde kurmuş olduğu dergâh, Bâsret dergâhının devamı niteliğindedir.

Şeyh Celaleddîn ilk tahsiline babasının yanında başladı. Henüz küçük yaşlarda iken, babası ile birlikte Şam'a hicret etti. Burada ilkokula kayıt yaptırarak mezun oldu. Ardından babasıyla birlikte tekrar Bâsret'e döndü. Bâsret'te bulunan âlimlerden dersler okuyarak ilmî noktada ileri bir seviyeye ulaştı. Babasının vefatından kısa bir süre sonra, siyasi bir takım sebeplerden ötürü, kardeşleri ve diğer aile fertleri ile birlikte Musûl'a göç etti.[175]

Şeyh Celaleddîn ve kardeşleri bir müddet Musûl'da kaldıktan sonra bazı kardeşleri Suriye'ye gitmeye, bazıları da Musûl'da kalmaya karar verdiler. Bunun üzerine Şeyh Celaleddîn ve kardeşi Muhammed Emin tekrar memleketleri Türkiye'ye, Hâlidiyye köyüne geçmeye karar verdiler. Henüz yolda iken kardeşi Muhammed Emin Suriye'de bulunan, Bâdiyân Köyünde hastalanarark vefat etti ve buraya defnedildi. Şeyh Celaleddîn ise burada birkaç gün kaldıktan sonra Türkiye'ye geçti.[176]

Şeyh Celaleddin Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra, devlet yetkilileri tarafından tutuklanarak Bitlis ilinde bulunan hapse atılır ve yargılanarak idam cezasına çarptırılır. Şeyh Celaleddîn henüz idam edilmeden önce, bölge sorumlusu olan komutan görevden alınır ve yerine başka bir komutan atanır. Yeni gelen komutan idam edilecekler dosyasını inceler ve Şeyh Celaleddîn'e verilen idam cezasının

[174] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.
[175] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.
[176] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.

haksız bir ceza olduğunu düşünerek, merkezi hükumete kararın iptal edilmesi için bir mektup yazar. Merkezî hükûmet bu talebe olumlu yanıt verir ve Şeyh Celaleddîn'e verilen idam cezası iptal edilerek serbest bırakılır.[177]

Hapisten çıktıktan sonra kendi köyü olan Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Hâlidiyye köyüne geçen Şeyh Celaleddîn, bir camii, medrese ve tekke inşa ederek irşâd faaliyetlerine başlar. Bu arada Şeyh Celaleddîn sık sık Bâsret köyüne geçmiş, burada medrese ve dergâh faaliyetlerini vefat edene kadar sürdürmüştür.[178]

Şeyh Celaleddîn 14 Mayıs 1954 senesinde, sabah saat 09: 30 sıralarında vefat etmiş ve Hâlidiyye köyünde bulunan babası Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Vefatından sonra medrese ve dergâhın başına oğlu Şeyh Muhyiddin geçmiştir.[179]

4.2.2. Şeyh Muhyiddin Oran

Şeyh Muhyiddin Oran, 1932 senesinde Bâsret köyünde doğdu. Babası Şeyh Celaleddîn Hüseynî el-Bâsretî, annesi Hâlime Hanım'dır. İlk tahsilini babasının yanında tamamladı. Babasının medresesinde bulunan farklı âlimlerden dersler okudu.[180] Babası henüz hayatta iken, kendisinden Tarîkat dersleri alarak, vefatından sonra dergâh ve medresenin başına geçti. Ayrıca Suriye'de bulunan Amcası Şeyh İbrahim Hakkı'nın oğlu Şeyh Elvân'dan'da hilafet aldı.[181]

Şeyh Muhyiddin, dergâh ve medresenin başına geçtikten sonra yoğun bir irşâd faaliyetine başlamış ve kısa süre içerisinde adı bölge illerde çokça anılmaya başlamıştır. Bölge'den ve bölge dışından birçok talebe ve âlim onun yanına gelerek hem ilim tahsil etmiş hemde manevi eğitim görmüştür. Yanında yetişen âlimleri ülkenin farklı şehirlerine göndererek irşâd alanını genişletmiştir. Bunun yanında

[177] Şeyh Celaleddin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Selahaddin Oran ile 03.07.2016 tarihinde yapılan mülakat.
[178] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.
[179] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.
[180] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.
[181] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 160.

Bâsret köyünde bulunan camii, medrese ve dergâhı yıkarak, yerine daha büyük yerler inşa etmiştir.[182]

Şeyh Muhyiddin, 1984 senesinde bir takım siyasi sebeplerden ötürü, Hâlidiyye ve Bâsret köyünü bırakarak, Siirt ili merkezine yerleşmiştir. Burada kısa süre içerisinde büyük bir medrese inşa ettirmiş ve ilim talebesi okutmaya devam etmiştir.[183]

Şeyh Muhyiddin, hayatı boyunca Müslümanlara hizmet etmiş, birçok ilde özellikle Siirt ve çevresinde yirmiden fazla camii inşa edilmesine vesile olmuştur. Bölgede kendisine duyulan saygı sebebiyle birçok olayda arabulucu olarak ihtilafları çözmüştür. Ülkenin birçok ilin yaptırmış olduğu medreselerde halen aktif olarak çalışmakta ve ilim talebesi yetiştirmeye devam etmektedir.[184]

Şeyh Muhyiddîn vefat etmeden kısa bir süre önce Suriye'de bulunan amcaoğulları Şeyh Haşim, Şeyh Adnan ve diğer bazı âlimlerle görüşerek, kendilerinde helallik almıştır. Suriye'den döndükten bir hafta sonra, 2009 tarihinde Siirt'te vefat etmiştir. Vefat etmeden önce "Beni medrese ve dergâhın yanına defnedin, talebelerin seslerini duyayım." diye vasiyet etti. Bu vasiyeti üzerine Siirtte bulunan medresenin yanına defnedildi. Cenazesine yurtiçi ve yurtdışından birçok âlim ve halktan binlerce insan iştirâk etti.[185]

Şeyh Muhyiddîn vefat ettikten sonra, vasiyeti üzere, Tarîkatın başına oğlu Şeyh Buhâeddin Oran geçti. Şeyh Buhâeddin halen Tarîkatın başında irşâd faaliyetlerini sürdürmektedir. Oğlu Muaz Oran ise medresenin başında tedris faaliyetlerini sürdürmektedir.[186]

---

[182] Şeyh Celaleddin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Selahaddin Oran ile 03.07.2016 tarihinde yapılan mülakat.
[183] Şeyh Bahaddin Oran'ın Oğlu Hifzullah Oran ile 10.04.2016 tarihinde yapılan Mülakat.
[184] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 160.
[185] Baz, "**a.g.m.**", s. 160.
[186] Şeyh Selahattin Oran ile yapılan mülakat.

4.3. SEYDÂÎ KOLU

Seydâî kolu, Bâsret dergâhının en geniş ve en tanınan kollarından bir tanesidir. Şeyh Ömer Zengânî, Bâsret dergâhından ayrıldıktan sonra yerleştiği Hoser (Düzova) köyünde irşâd faaliyetlerini sürdürmüş, vefatından sonrada yerine kayınbiraderi Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'yi bırakmıştır. Şeyh Abdulhakimden sonra dergâhın başına sırasıyla; Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî ve Şeyh Seydâ diye meşhûr olan Şeyh Muhammed Saîd el-Cezerî geçmiştir. Şeyh Seydâ dönemi, Seydâî kolunun en parlak dönemidir. Bu dönemde Seydâî kolu, hizmetlerini bölgenin hemen her yerine yaymış ve halk tarafından rağbet görmüştür.

4.3.1. Şeyh Abdulhakîm ed-Derşevî

Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin büyük oğlu olan Şeyh Abdulhakim ed-Dêrşevî, 1273/1856 senesinde Cizre'nin Hoser (Düzova) köyünde doğmuştur. Annesi Mollâ Ali Meydînî'nin kızı Fatime Hanım'dır. Kendisi henüz çok küçük yaşlarda iken, babası Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî, Hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i Mükerremeye gitmiş ve burada haccını tamamladıktan sonra vefat ederek Cennetu'l-Mualla denilen meşhur mezarlığa defnedilmiştir. Küçük yaşta yetim kalan Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî, ablası Hâlime Hanım'ın eşi olan Şeyh Ömer ez-Zengani'nin himayesinde büyümüştür.

Büyük âlim ve mutasavvıf olan Şeyh Ömer ez-Zengani'nin yanında ilim tahsiline başlamış ve ondan fıkıh, tefsir, hadis, hahiv, sarf, belağat, mantık, astronomi ve diğer bütün ilimlerin derslerini almıştır. İlmi olarak çok ileri bir seviyeye ulaşan Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî, bölgede âlimliğiyle iştihar etmiş, hatta tarîkat şeyhliğinden çok âlimliğiyle tanınmıştır. Bazı eserler kaleme almıştır. Bunlardan en meşhur olanı, Sadu'd-Din et-Taftazânî'nin, *İzzî* kitabına yaptığı şerhin mukaddimesinin şerhi olan *Sütûr* kitabıdır. Bu kitap halen doğu medreselerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.[187]

[187] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **el-Kutûfu'l-Ceniyye Fî Terâcimi'l-Âileti'd-Dirşeviyye,** y.y., 1425, s. 28.

Bedîu'z-zaman Said-i Nursî de Şeyh Abdulhakîm'in ilmini takdir etmiştir. Bedîu'z-Zaman Said Nursî, Cizre'ye bir ziyaretinde mürşid ve müderris olan Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin medrese ve dergâhını ziyaret etmiş ve kendisiyle sohbet etmiştir. "Şeyh Abdulhakîm'i nasıl buldunuz?" diye sorulduğunda Üstad "Bê xweyî-yu çı melakî başe" (sahipsiz kalasıca ne büyük bir âlimdir) demiştir.[188]

4.3.1.1. Hilafet Alışı ve İrşad Faaliyetleri

Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî hem ilim hem de tarîkat icazetini hocası ve mürşidi olan Şeyh Ömer ez-Zenganî'den almıştır. Şeyh Ömer ez-Zenganî, 1889-1890 senesinde, bir sonraki yıl için Hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye gitmeye niyetlenir. Hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkmadan önce medresenin idaresini, tarîkatın yönetimini ve ailesini, öğrencisi, mucazı ve halifesi olan Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'ye emanet ettiğini duyurur. Hatta müridandan bazıları Şeyh Ömer ez-Zenganî'den ayrılacakları için ağlamış, bunun üzerine Şeyh Ömer "Buradan ta Mısır'a kadar Abdulhakîm kadar âlim birinin olacağını zannetmem. Neden bu kadar ağlıyorsunuz ki!" diyerek, ağlayan müridanını teselli etmeye çalışmıştır.

Şeyh Ömer ez-Zengânî, Hac farizasını ifa etmek için gittiği Mekke-i Mükerreme'den dönerken yolda hastalanıp vefat etmesi üzerine, Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî Cizre Dergâhı'nın postnişîni olmuş ve irşâd faaliyetlerine başlamıştır.

Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî, Şeyh Halid Zibarî'nin oğlu ve aynı zamanda Bâsret Dergâhı'nın postnişîni olan Şeyh Hüseyin Bâsretî'den de tarîkat icazeti almıştır.[189]

Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî, Cizre Dergâhı'nın postnişîni olduktan hemen sonra irşâd faaliyetlerine başlamış ve bölgenin dörtbir yanından insanlar Cizre'ye akın etmeye başlamıştır. Özellikle cuma akşamları Cizre ziyaretçilerle dolup taşardı. Kalabalık Cizre'ye sığmayınca, Cizre'den yaklaşık olarak bir km uzaklıkta bulunan Vustaniyye diye adlandırılan yere geçerlerdi. Burada sabaha kadar hatme, Teveccüh gibi ibadetler yapar, sabah namazını kıldıktan sonrada evlerine dönerlerdi. Hatta

[188] Yahya Munis.com, Munis el-Dêrşevi Ailesi, 2013, ttp://yahyamunis.blogspot.com.tr/2013/05/munis-el-dersevi-ailesi.html, 20.04.2016.
[189] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 34.

bölge aşiret reislerinden bir tanesi bu teveccühü görünce, şehrin dışından gelen kişi başına, her gelişlerinde iki kuruş vergi vermelerini ister. Bunu duyan Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî, çok sinirlenir ve aşiret reisini uyararak "Eğer sen dînîmizin yayılmasına engel olmaya çalışırsan ben de sana manevi olarak, hiç görmediğin şiddette karşılık vereceğim." demiş, bunun üzeri aşiret reisi bu kararından vazgeçmiştir.[190]

Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî, kız kardeşinin oğlu aynı zamanda mürşidi Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin oğlu olan Şeyh Muhyiddin'e hilafet vermiştir. Şeyh Muhyiddin dışında halifesi yoktur.[191]

Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin ilk hanımı Hoser köyünden olan Hâlime Hanım'dır. Bu hanımından Vesile adında bir kızı, Yahya adında bir de oğlu olmuştur. Bu eşiyle boşanmış, boşandıktan sonra Abdulkadir Cezerî'nin kızı Aişe Hanım'la evlenmiştir. Bu hanımdan da Muhammed, Muhammed Emin, Tahir ve Ahmed isminde dört çocuğu olmuş, Tahir ve Ahmed küçük yaşta vefat etmiştir. İkinci hanımı Aişe Hanım Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî' nin vefatından 14 gün önce vefat etmiştir.

Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî 1323/1905 senesinde, Pazar günü akşam saatlerinde, Cizre'de vefat etmiştir.[192]

4.3.2. Şeyh Muhyiddin el-Cezerî

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, 1292/1876 senesinde doğmuştur. Babası büyük âlim ve mutasavvıf Şeyh Ömer ez-Zenganî'dir. Annesi ise Şeyh Resîd ed-Dêrşevî'nin büyük kızı Hâlime Hanım'dır.

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, hem ilmî icazetini hem de Tarîkat hilafetini, dayısı ve mürşidi olan, büyük âlim Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'den almıştır. Şeyh

[190] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 34.
[191] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 35.
[192] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 35, 36.

Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin bilinen tek halifesi olan Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, Cizre Dergâhı'nın üçüncü postnişînidir.[193]

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, pek akıllı, dirayetli ve idareci biriydi. Kendi zamanında yaşanan sosyal, siyasal ve bölgesel sorunlar nedeniyle birçok yolculuğa çıkmış ve bu sebeple medresede ders vermeye çok vakit bulamadığından, medresenin sorumluluğunu, ortanca kardeşi Şeyh Siraceddiîn'e bırakmıştır.

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, o dönem Bâsret Dergâhı'nın postnişîni olan Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin Diyarbakır ve Şam'a olan hicretlerinde onunla beraber olmuş ve Şeyh Hüseyin'in Şam'dan tekrar memleketine dönmesinde etkin rol almıştır.

Şeyh Hüseyin Bâsretî, Bâsret Dergâhı'na döndükten sonra, bir gün Şeyh Muhyiddin el-Cezerî'ye, ülemanın da bulunduğu bir ortamda, dînî ve felekiyyat ilimleriden bazı sorular sormuştur. Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, dînî ilimlerle ilgili sorulara, ince ayrıntılarına kadar, eksiksiz cevap vermiş ancak felekiyyat ilimlerine gelince "keşke kardeşim Siraceddin burada olsaydı o felekiyyat ilimlerini benden daha iyi bilir" diyerek büyük bir tevazu örneği göstermiştir.

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, tarîkatta sadece dayısı Şeyh Muhammed Nurî ed-Dêrşevî'ye hilafet vermiş, küçük kardeşi Muhammed Said Seyda'ya da tarîkat izni vermiştir. Cizre Dergâhı'nın postnişînliğini Dayısı Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'ye bırakmıştır.

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin kızı Safiye Hanım ile evlenmiş, onun vefatı üzerine bu defa Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin diğer kızı Zeliha ile evlenmiştir. İki hanımından da çocuğu olmamıştır.

Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, 1333/1914 senesinde vefat etmiş, Dayısı Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin de mezarının bulunduğu kubbede defnedilmiştir. Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, geride sadece Salahuddin adında bir evlat bırakmıştır.[194]

[193] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 30.
[194] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 30, 31.

4.3.3. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, 1279/1863 senesinde doğmuştur. Babası Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'dir. Şeyh Muhyiddin el-Cezeri'den sonra Cizre Dergâhının dördüncü postnişînliğini üstlenmiştir.[195]

İlminin bir kısmını, enişte si ve şeyhi olan büyük âlim ve mutasavvıf Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin yanında okumuş, onun vefatı üzerine ağabeyi büyük âlim Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin yanında ilim tahsiline devam etmiş ve kendisinden icazet almıştır. Kızkardeşinin oğlu olan Şeyh Muhyiddin el-Cezerî'den Tarîkat icazeti almış ve onun vefatı üzerinede Cizre Dergâhı'nın postnişînliğini üstlenmiştir. Ayrıca o dönem Bâsret Dergâhı'nın postnişîni olan Şeyh Hüseyin Bâsretî'den de hilafet izni almıştır.[196]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, Cizre Dergâhının postnişîni olmadan önce, şeyhi Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin 1316/1898 senesinde Şam'a hicretinde ona arkadaşlık etmiş ve Diyarbakır'da iki sene boyunca Şeyh Hüseyin Bâsretî ile birlikte kalmıştır. O dönem Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî Diyarbakır'a giderek Şeyh Hüseyin Bâsretî'yi memeleketine dönmesi için ikna etmeye çalışmış ancak Şeyh Hüseyin bunu kabul etmemiştir. Şeyh Hüseyin, Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin küçük çocukları olduğundan, ona ağabeyi Şeyh Abdulhakîm ile Cizre'ye dönmesini söylemiştir. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, iki yıl boyunca Diyarbakır'da kaldıktan sonra ağabeyi Şeyh Abdulhakîm ile birlikte Cizre'ye dönmüştür.[197]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, Cizre Dergâhının postnişînliğini üstlendikten hemen sonra irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Vaaz ve nasihatlarından ziyade, âdâplara uygun yaşam tarzıyla örnek olmuştur. Zühd, Takvâ, ve Verâ sahibi bir zat idi. Yediği yemekler genellikle çorba tarzı basit yemekler idi. Müridlere, kendi yediği yemeklerden daha iyi yemekler ikram ederdi.

---

[195] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 53.
[196] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 55.
[197] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 57.

Cizre müftüsü Mollâ Ahmed Hilmi'nin oğlu Üstad Mollâ Abdulvahhab, Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî ile arasında geçen bir anıyı şöyle nakletmektedir: " Ben henüz yaşım küçük iken, Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin yanında okumaktaydım. Cizre'de babamın evindeyken güzel yemekler yemeye alışkındım. Ancak Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin yanında böylesi güzel yemekler yiyemiyordum. Yaşımın da küçük olması hasebiyle zühd içinde yaşamanın ne demek olduğunu pek bilmezdim. Bu yüzden canım güzel yemekler çekerdi. Birgün Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî yanıma gelerek bugünkü öğlen yemeğini beraber yiyeceğimizi söyledi. Bunun üzerine ben çok sevindim ve babamın evinde yediğim yemekler tarzında birşeyler yiyeceğimi düşündüm. Yemek vakti gelince sofraya oturdum ancak sofrada çorbadan başka hiçbirşey yoktu. Bunun üzerine Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, ailesine yönelerek "Abdulvahhab Cizre'de güzel yemekler yemeye alışmıştır. Biraz bal getirin" dedi. Bal geldikten sonra Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, ekmeğini bala batırdı ve ağzına götürmeden tekrar tabağa bırakarak, sanki büyük bir günaha meyletmiş gibi, şeytana lanet olsun dedi."[198]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, Cizre Dergâhı'nın postnişîni olduktan sonra, bölgede adı duyulmaya başlamış ve bölgenin dört bir yanından insanlar, onun zikir halkasına katılıp feyiz almak için, yanına akın etmişlerdir. Ancak Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, Şeyh Muhyiddin zamanında olduğu gibi, çok çalkantılı bir dönemde olduğu için medresenin sorumluluğunu, kızkardeşinin oğlu ve şeyhi Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin ortanca oğlu Şeyh Siracuddin'e tevdi etmiştir. Şeyh Siracuddin'in 1339/1920 senesinde vefat etmesi üzerine, medresenin sorumluluğunu Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin en küçük oğlu Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'ye bırakmıştır.[199]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin Cizre Dergâhı'na postnişîn olduğu dönemde bölgede ciddi bir kıtlık baş göstermişti. Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı sebebiyle Müslüman toprakları İngilizler'in istilasına, Fransızlar'ın işgaline maruz kalmıştı. İngilizler bölgenin güneyini, Cizre'ye bir kaç kilometre yakın bir

[198] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 55.
[199] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 32.

mesafeye kadarki alanı işgal etmişlerdi. Fransızlar da bölgenin güneybatısını işgal ederek yapay bir Suriye devleti kurma çabasındaydılar. Nihayet Cizre'nin güneyine en yakın köy olan Ayindivere köyüne kadar gelmişlerdi. İşgali daha fazla ilerletebilmek için, Cizre'ye hâkim bir tepeden bakan Ayindere köyünde bir de karargah kurmuşlardır. Böyle bir durumda imkânsızlıklar içinde kalan halk çaresizlik içinde ne yapacaklarını şaşırmıştı. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, böylesine zor bir durumda olan halkla ilgilenmiş, hiç olmassa manevi yönden insanları ayakta tutmaya gayret etmiştir. Bazen de su ve gıda ihtiyaçlarını yardımlaşma usûlüyle çözmeye çalışmıştır.[200]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, işgal ve istilalar karşısında halkı maddi ve manevi olarak ayakta tutmaya çalışırken Fransızlar'da Cizre'yi işgal topraklarına katmanın derdindeydi. Fransızlar'ın Cizre'yi işgal topraklarına katmaya niyetlendiğini duyan Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, müridlerini, talebelerini ve halkı, Fransız güçlerine karşı koymak için silahlandırmaya çalışmıştır. Ancak ellerinde, bazı aşiret mensuplarında bulunan, birkaç tüfekten başka birşey yoktu. Bunun üzerine Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, herkesin bir hançer ya da sopa ile kuşanmasını söylemiş ve bu şekilde Fransız güçlerine mukavemet etmişlerdir. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin etrafında gitgide çoğalan halkı gören Fransızlar, Cizre'nin işgalinden vazgeçmişlerdir. Böylece Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî sayesinde Cizre, işgal sınırları dışında kalmıştır.[201]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin bu direnişi ve büyük çabaları sebebiyle Mustafa Kemal tarafından, askeri bir paşa olan Akif Paşa vasıtasıyla, kendisine ipekten yapılmış bir cübbe, bir beraat ile takdir ve hürmetlerini içeren bir mektup gönderilmiştir.[202]

4.3.3.1. Halifeleri

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin üç halifesi vardır.

1. Şeyh Abdu'l-aziz el-Mansûrî

[200] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 33.
[201] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 34.
[202] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 35.

2. Şeyh Yûsuf el-Bâzîdî

3. Şeyh Nasru'd-dîn (Şeyh Ali'nin oğlu)

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin son halifesi Şeyh Nasru'd-dîn, aslında Şeyh Ömer ez-Zengânî'nin oğlu Şeyh Muhyiddîn'in halifesiydi. O dönem İngilizler'in meşhur ajanı Lawrence adındaki kişi Cizre'ye elli kilometre yakın olan Zaho'ya kadar gelerek insanların maneviyatlarına zarar vermeye çalışıyordu. Bazı akrobatik hareketler göstererek insanlara keramet gösteriyormuş gibi yapıyordu. Namaz kılmayan bu ajan, insanlara, beş vakit namazını Mekke-i Mükerreme'de kıldığı yalanını söylüyordu. Savaş nedeniyle sahipsiz kalan halkı bu şekilde kandıran Lawrence'ye, halktan bazı kimseler tek geceliğine kızlarını veriyorlar ve bununla da teberrükleneceklerini düşünüyorlardı. Şeyh Muhyiddin, bu adamın sahtekârlığını ne kadar deşifre etmeye çalıştıysa da ortamın bozukluğu sebebiyle buna muvaffak olamamıştır. Bu durumdan haberdar olan Şeyh Hüseyin Bâsretî, Lawrence'nin sahtekârlığını ifşa etmek için yola çıkmış, Şeyh Hüseyin'in geldiğini haber alan Lawrence kaçarak Irak'a gitmiştir.

Lawrence bu şekilde halkı kandırdığı sırada, Şeyh Muhyiddîn'in halifesi olan Şeyh Nasru'd-dîn'de bu ajana tabi olmuştur. Bunu duyan Şeyh Muhyiddîn, Şeyh Nasru'd-dîn'i hem Tarîkattan hemde halifelikten tard etmiştir. Şeyh Muhyiddîn vefat edip yerine Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî postnişîn olunca, Şeyh Nasru'd-dîn, Şeyh Muhammed Nûrî'ye gelerek pişman olduğunu ve tevbe ettiğini söylemiştir. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî de Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye danışarak tevbesini kabul etmiş ve onu tekrardan suluk'e başlatarak hilafetini yenilemiştir.[203]

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî dört evlilik yapmıştır. İlk hanımı, Ahmed ağa el-Cezerî'nin kızı Şerîfe Hanım'dır. Bu hanımından Âsiye ve Râbia adında iki kızı, Abdullah ve Reşîd adında iki oğlu olmuştur. İkinci hanımı, Hacı Abdurrahim el-Cezerî'nin oğlu olan Hacı Mahmud'un kızı, Şakire Hanım'dır. Bu hanımından da Muhammed Masum adında bir oğlu olmuş fakat henüz küçük yaşta hastalanarak vefat etmiştir. Üçüncü hanımı Şeyh Muhammed Aynî'nin kızı Hâlime Hanım'dır.

[203] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 56.

Dördüncü hanımı Şırnak'lı Ömer Ağa'nın kızı Fatıma Hanım'dır. Bu hanımından Aişe adında bir kızı, Fethullah ve Muhammed Mazhar adında iki oğlu olmuştur. Muhammed Mazhar küçük yaşta vefat etmiştir.[204]

4.3.3.3. Vefatı

Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, iki aşiret arasındaki bir husumeti çözmek için, şu an İdil'e bağlı Ayser (Pınarbaşı) köyüne gitmiştir. Buradaki husumeti çözdükten sonra Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin apandisit sancısı tutmuştur. Kendisiyle beraber bulunan müritlere evlerine gitmesini söylemiş, kendisi ve bazı sadık müridanıyla birlikte Hoser köyüne doğru yola çıkmıştır.[205] Bu yol üzerinde bulunan Mema aşiretinin Saklan Çayı'ndan itibaren yol ikiye ayrılır. Sağ tarafa giden yol Cizre'ye, sol tarafa giden yol ise Hoser'e çıkardı. Tam da bu yol ayırımda Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî, yeğeni ve halifesi olan Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'ye, Cizre'ye medresenin başına gitmesini emreder. Bu yol ayırımda kendisiyle bulunan tüm cemaat ve müridlerin önünde: "Bundan böyle elinize demirden bir baston, ayağınıza kurşundan bir çarık giyerek dünyayı dolaşıp, beni ararsanız, demir âsâ'dan sadece tutacak yer, kurşun çarıktan sadece topuk kalsa bir daha beni bulamazsınız!" diyerek parmağıyla Şeyh Muhammed Said Seyda'yı işaret etmiş ve "Bundan sonra şeyhiniz ve irşâd makamındaki postnişîn bu şahıstır, benden sonra ondan ders alınız!" demiştir. [206]

Sabah vakti Hoser köyüne varan Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin sancıları artmış ve Rabb'ine sabah namazını kılabilmek için dua etmiş. Duası kabul olmuş ve hicri 1342 senesinde zilkade ayının sekizinde, Miladi 10 Haziran 1924 Salı günü sabah namazından sonra vefat etmiştir. Mübarek cenazesi mürid ve akrabaları tarafından Cizre'ye, ağabeyi Şeyh Abdulhakîm'in de cenazesinin bulunduğu kubbeye götürülerek defnedilmiştir[207].

[204] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 62, 63.
[205] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 63.
[206] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 36.
[207] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nakşibendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 63, 64.

4.3.4. Şeyh Muhammed Said el-Cezerî (Şeyh Seydâ)

4.3.4.1. Hayatı

Asıl adı Muhammed Said olan Şeyh Seydâ, 1889 senesinde Cizre'de dünyaya gelmiştir. Babası, Bâsret Dergâhı'nda bir süre postnişînlik yapmış olan, meşhur âlim ve mutasavvıf, Şeyh Ömer ez-Zenganî'dir. Annesi Şeyh Reşîd ed-Dêrşevî'nin kızı Hâlime Hanım'dır.[208]

Şeyh Muhammed Said'in babası Şeyh Ömer ez-Zenganî, 1889 senesinde Hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i Mükerremeye gitmiş, Hac farizasını ifa ettikten sonra, dönüş yolunda Cidde'de vefat ederek burada defnedilmiştir. Şeyh Muhammed Said, babası Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin Hac yolculuğuna çıkmasından beş altı ay sonra dünyaya gelmiş, henüz kundakta iken yetim kalmıştır. O dönem Bâsret Dergâhı'nın postnişîni ve Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin talebesi olan Şeyh Hüseyin Bâsretî, Şeyh Ömer ez-Zenganî'nin ailesine taziyelerini bildirmeye gitmiştir. Henüz kundakta olan Şeyh Muhammed Said'i sevmiş ve ona şöyle dua etmiştir: "Bu yavru benim seydâmın –yani büyük hocamın- oğludur ve bu çocuk inşallah seydâ olacaktır."

Şeyh Hüseyin Bâsretî ona Kürtçe'de, ilimde yüksek bir dereceye ulaşmış ve herkese her konuda ders verebilen âlim anlamına gelen, seydâ ünvanını vermiştir. O günden sonra herkes Muhammed Said'e, Seydâ diye hitap etmeye başlamıştır.[209]

Şeyh Muhammed Said, yedi yaşına gelene kadar konuşamamış ve yürüyememiştir. Yedi yaşına geldikten sonra yavaş yavaş yürümeye ve konuşmaya başlayan Şeyh Muhammed Said, ilim tahsiline Dayısı Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin yanında başlamıştır. Şeyh Abdulhakîm onu çok sever ve yanında hiç ayırmaz. Küçük yaşta yetim kalan ve babasız büyüyen Şeyh Seydâ, Dayısı Şeyh Abdulhakîm'i babası sanarak ona baba diye hitap eder. Şeyh Abdulhakîm, Diyarbakır'a, Şeyh Hüseyin Bâsretî'yi ziyarete gittiğinde, Kuran-ı Kerim'e henüz

[208] Heyet, "Şeyh Seydâ", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 297.
[209] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 25.

yeni başlayan Şeyh Seydâyı da yanında götürmüştür. Ancak burada ne kadar kaldıkları tam olarak bilinmemektedir.

Şeyh Abdulhakîm, Şeyh Seydâ ile birlikte, Diyarbakır'dan Cizre'ye dönmek için, Dicle nehri üzerinden, kelek adı verilen sal vasıtasıyla yola çıkmışlardır. Bu yolculukları esnasında, Diyarbakır-Cizre-Musûl-Bağdat istikametine doğru giden kafilelerle birlikte nehrin sığ olduğu bir yerde, eşkıyalar kafilenin yolunu kesmiş, sadece Şeyh Abdulhakîm'in bindiği keleğe dokunmamışlardır. Ancak Şeyh Abdulhakîm'in, "Ya hepimizi soyarsınız ya da hepimizi bırakırsınız" demesi üzerine, bütün kafileyi serbest bırakmışlardır.

Bu yolculuk esnasında birde fırtına kopmuş ve Şeyh Seydâ'nın da bulunduğu kelek, rüzgarın etkisiyle sağa sola savrulmaya başlamış ve etraftaki kayalara çarparak ikiye bölünmüştür. Kelek'in kopan küçük parçası üzerinde Şeyh Seydâ, diğer büyük parçası üzerinde ise Şeyh Abdulhakîm ve diğer yolcular kalmıştır. Rüzgar Şeyh Seydâ'nın olduğu kelek parçasını bir tarafa, diğerlerini de başka bir tarafa savurmuştur. Yolcuların bulunduğu kelek tamir edildikten sonra Şeyh Abdulhakîm ve diğer yolcular, Şeyh Seydâ'yı aramaya başlamış ve kısa süre sonra da bulmuşlar. Böylece tekrar Cizre'ye doğru yola çıkan kafile, nihayet Cizre'ye varmıştır.[210]

Şeyh Seydâ, Kuran-ı Kerim'i bitirdikten sonra annesinin yanından ayrılarak medresede kalmaya başlamıştır. Burada ilim tahsiline başlayan Şeyh Seydâ, büyük bir iştiyakla tahsiline devam etmiş, kendisinden beklenenden daha hızlı bir şekilde, ilmî noktada büyük mesafeler kat etmiştir.

Şeyh Seydâ'nın dayısı ve ilk hocası olan Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî'nin, 1905 senesinde vefat etmesi üzerine dergâhın başına büyük ağabeyi Şeyh Muhyiddin, medresenin başına ise ortanca ağabeyi Şeyh Siracuddin geçmiştir. 17 yaşına geldiğinde ilim tahsilini ağabeyi Şeyh Siracuddin'in yanında bitirerek kendisinden icazet almış ve medresede ders vermeye başlamıştır. Şeyh Siracuddin'in 1920 senesinde vefat etmesi üzerine de medresenin başına geçmiştir. Medreseye

[210] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 41.

müderris olduktan sonra ilk icazetini meşhur talebelerinden olan Mollâ Süleyman Hoserî ve Said Ramazan el-Bûti'nin babası Mollâ Ramazan el-Bûti'ye verdi.[211]

İlmî noktada çok ileri bir seviyeye ulaşan Şeyh Seydâ, aynı zamanda tasavvufi Seyr-u Süluk'üne de devam etti. Dayısı Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin sohbetlerine katıldı. Kısa süre içerisinde Dayısı Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'den Tarîkat hilafeti aldı. Böylece dayısı, çıktığı bütün irşâd seferlerine onu da götürmeye başlamıştır.

Şeyh Seydâ 30 yaşına geldiğinde dayısı ve şeyhi Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dêrşevî'nin kızı ile evlendi. 40 yaşına geldiğinde ise, Şeyh Muhammed Nûrî vefat etmiş, vefatından hemen önce de "Bundan böyle şeyhiniz Şeyh Seydâ'dır" diyerek, kendisinden sonra Şeyh Seydâ'yı postnişîn olarak tayin etmiştir.[212]

Dayısı Şeyh Muhmmed Nûrî ed-Dêrşevî'nin vefatından önce medresenin başında olan Şeyh Seydâ, artık hem medresenin hem de dergâhın sorumluluğunu birlikte yürütmeye başlamıştır. Kışı Cizre'de, yazı da –annesi Hâlime Hanım'dan kendisine miras kalan Cizre'nin batısına 12 km uzaklıktaki- Serdahl (Bağlarbaşı) köyünde geçiriyordu. Hem medrese hemde Dergâh çalışmalarına ara vermeksizin büyük bir iştiyakla devam ediyordu. Şeyh Seydâ'nın postnişîn olduğu dönemde medrese ve dergâhın namı çevre köylerden, şehirlerden hatta diğer ülkelerden duyulmuş, kimisi ilim tahsili için kimisi de manevi seyr-u sülükten geçmek için, medrese ve dergâha akın etmeye başlamıştır.

1925 senesinde Şeyh Said olayının çıkması ve aynı yıl tekkelerin kapatılması sonrasında Şeyh Seydâ ve ailesi memeleketlerini terketmek zorunda kalmışlardır.[213] Onlarla birlikte Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin ailesi ve Şeyh Reşide ed-Dêrşevî'nin ailesi de göç etmek zorunda kalmışlardır. Cizre'nin doğusunda kalan topraklara göç eden aileler, önce Cizre'ye yakın bir köy olan Çiftlik'e, sonraları da Musûl ülemasının isteği üzerine Musûl'a yerleşmişlerdir. Burada meşhur kıraat âlimlerinden Şeyh Muhammed Salih el-Cevvadî, Şeyh Seydâ ile tanışıp ona intisab etmiştir. Şeyh Seydâ

[211] Abdurrahman Adak, "Muhammed Said Seyda", **DİA,** TDVY, Ankara 2009, C. 37, s. 20-21.
[212] Heyet, "Şeyh Seydâ", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 297.
[213] Adak, "**Muhammed Said Seyda**, C. 37, s. 20-21

da ondan tecvid dersleri alarak "Kıraat-ı Sab'a" ve "Kıraat-ı Aşara" icazeti almıştır.[214] Şeyh Seydâ, memleketi sükûnete ulaştıktan sonra, 1928 senesinde tekrar Cizre'ye dönmüştür.[215]

4.3.4.2. Kerametleri

Şeyh Seydâ orta boylu ve biraz kiloluydu. Vücudu çok yumuşaktı. Elini öpenler, sanki vücudunda hiç kemik yokmuş gibi zannederlerdi. Şeyh Seydâ'nın yüzü çok güzeldi. Yüzüne bakan kimsenin vücudunu anlayamadığı bir cezbe ve ürperti kaplardı.

Şeyh Seydâ zaman zaman cezbe hali yaşardı. Bu Cezbe halini yaşadığı esnada, kışın en soğuk dönemlerinde dahi Dicle Nehri'nin kıyısındaki buzları kırıp, saatlerce suda beklerdi. Bazen de yazın kavurucu sıcağında üşüdüğünü söyleyip soba yaktırırdı.

Şeyh Seydâ gece namazlarını hiç kaçırmaz ve gece namazının kılımasını çokça tavsiye ederdi. Güzel ahlaklı ve hoşsohbet biriydi. Kaba ve sert davranışlardan şiddetle kaçınırdı. Haksız yere hakarete ve kaba davranışlara maruz kalsa da, her zaman iyilik ve sabırla karşılık verirdi. Hatta kendisini tutuklamaya gelen askerlere dahi yumuşak davranır onlara merhamet ederdi. Şöyleki kendisini tutuklamaya gelen askerleri yola getirmiş ve talebesi yapmıştır.

Şeyh Seydâ fakir ve düşkün kimselere çokça yardım eder ve onlara merhamet gösterirdi. Birgün köyün ileri gelen zenginlerinden biri Şeyh Seydâ'ya gelerek, "Eğer şu işim olursa filan arazimi sana bağışlayacağım demiş", Şeyh Seydâ'nın duası ile işi olmuş ve müşkilesi çözülmüştür. Bunun üzerine adam arazisini Şeyh Seydâ'ya hibe etmiş, Şeyh Seydâ da araziyi Cizre'nin fakirlerine bağışlamışır.

Şeyh Seydâ tasavvuf ve irfanda çok yüksek mertebelere ulaşmış bir zattı. Çevresindeki insanlar ve devlet adamları onun birçok kerametini görmüşlerdir.

---

[214] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 46.
[215] Adak, "**Muhammed Said Seyda**", C. 37, s. 20-21

Bir defasında Dicle Nehri taşmış, Cizre'yi bir çember içerisine almıştı. Şeyh Seydâ'nın dergâhının dahi duvarlarından su akar olmuştu. Durumun Şeyh Seydâ'ya bidirilmesi üzerine, Şeyh Seydâ gelmiş ve yüzüğünü çıkarıp suya atarak, "Benden bir yüzük istiyordu" demiştir. Bunun üzerine nehir hemen yatağına çekilmiştir.

Yine birgün Mollâ Muhammed adında bir zat Şeyh Seydâ'ya gelerek "Şeyhim, Allah'ın rızasına nasıl erişebiliriz?" demiştir. Şeyh Seydâ da "Allah (c.c.) lütfederse erebilirsin" demiştir. Mollâ Muhammed aynı soruyu iki üç defa tekrar etmiş, Şeyh Seydâ aynı cevabı vermiştir. Dördüncü defa aynı soruyu sorunca Şeyh Seydâ "Bak Mollâ Muhammed kalbindeki paraları yaktığın zaman onun rızasına erişirsin" demiştir. Zahiren muttaki bir kişi olarak görünen Mollâ Muhammed aslında dünya malını çok severmiş. Şeyh Seydâ, keramet olarak onun kalbini bildiği için bu şekilde cevap vermiştir.[216]

4.3.4.3. Eserleri

Şeyh Seydâ hayatı boyunca ilimle iştiğal etmiş ve yüzlerce insana ilmi icazet vermiştir. İlim okumaya ve öğretmeye çokça ihtimam göstermiştir. Hem dinî hemde diğer ilimler noktasında çok âlim olan Şeyh Seydâ bazı eserler kaleme almıştır. Bunlardan bazılarına kısaca değineceğiz.

1. El-Mecmeu's-Sağîr: Şeyh Seydâ'nın Arapça kaleme aldığı bu eseri, 63 sayfadan müteşekkildir. Eser 1963 senesinde Matbaatu't-Terakkî tarafındanan, Dımaşk'te basılmıştır. Eser, halk arasında çokça konuşulan ve sorulan, muamelat konuları ile ilgili şafii mezhebinin görüşlerini içeren bir fetva mecmuası şeklinde derleme bir kitaptır. Ancak nakledilen bilgiler, Şeyh Seydâ'nın görüşlerinide yansıtmaktadır.

Eser, Muamelat, Nezr/Adak, helal ve haramlar gibi meseleleri içermektedir. Bunun yanında günümüz meseleleri olan, sigaranın alım ve satımının hükmü, altın ve

[216] Heyet, "Şeyh Seydâ", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 297.

gümüş kapların alım satımı, hayvan ve insan resmi yapmanın hükmü vs. gibi konulara açıklık getirmiştir.[217]

2. Ed-Dabıta fir-Rabıta: Şeyh Seydâ'nın 13 sayfalık bir risaleden müteşekkil olan bu eseri, Mollâ Muhammed Şerif adındaki zata yazılan bir mektup görünümündedir. Şeyh Seydâ bu eserinde rabıtayı delilleriyle birlite açıklamaktadır. Bu konuyla ilgili birçok müstakil eser yazıldığını belirttikten sonra eski bazı tasavvuf erbablarının kitaplarından nakiller yaparak rabıtayı delillendirmektedir. Rabıtanın hem akıl hem icma yoluyla sabit olduğunu belirtip birtakım açıklamalar yapmaktadır.[218]

3. Kitabu't-Te'lif fit-Te'lif: Şeyh Seydâ'nın Hicri 1376 senesinde kaleme aldığı bu eseri 26 sayfalık bir risaleden oluşmaktadır. İçinde bulunduğu topluma bazı nasihatleri içeren eserde, İslâm dünyasının birlik ve beraberliğinin nasıl tekrardan sağlanacağı noktasındaki nasihatlerini içermektedir.

4. Et-Tasavvuf: Şeyh Seydâ'nın en hacimli çalışmalarından biri olan bu kitabın tam adı "Ma Yeteallaku Bi't-Tasavvufi Mine'l-Fetava el-Haliliyye"dir. Bu eser dönemin Kudüs müftüsü ve Şeyhü'l-İslamı olan Şeyh Muhammed el-Halil'in el-Fetava'l-Haliliyye adlı eserinde tasavvufla ilgili fetvaların bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.

5. Tenbihü'l-Müsterşidin: Toplam 18 sahifeden oluşan eserin tam adı "Tenbihü'l-Müsterşidin ale'l-Menafii ve'l-Mehaliki ala Beytin min Elfiyeti İbni Malik" tir. Bu eser, meşhur Arapça dilbilimcisi İbni Malik'in gramer kaideleirini beyit şeklinde yazdığı Elfiyye adlı eserinden bir beytine yaptığı tasavvufi yorumlardan oluşmaktadır.

6. Kitabu Ahkami'l-Envat: Şeyh Seydâ bu eserinde, altın ve gümüş dışında kalan malların zekata tabi olup olmadıkları ve faizin işleyip işlemeyeceği ile ilgili birtakım fıkhi görüşlere yer vermiştir.

---

[217] İbrahim Yılmaz, "Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Eserlerindeki Fıkhî Meseleler ve Günümüz Açısından Önemi", **Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre,** (257-269), y.y., İstanbul 2012. s.

[218] Abdulhakim Yüce, "Cizre'li Şeyh Seydâ ve Tasavvufî Görüşleri", **Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu,** (637-645), MRK Yayınevi, Ankara 2010.

7. Mektupları: Şeyh Seydâ, diğer birçok âlim ve tasavvuf erbaplarında olduğu gibi, dostlarına, halifelerine ve uzakta olan çocuklarına birçok mektup yazmıştır. Bazı mektuplarında, ihtiyaç üzerine bazı tasavvufi meselere değinmiş, bazı konulara açıklık getirmiştir. Bir nüshası Şeyh Seydâ'nın halifelerinden olan Mehmed Emin Er Hoca tarafından, diğer nüshası ise Şeyh Abdussamed el-Farkinî tarafından bir araya getirilmiştir.[219]

4.3.4.4. Halifeleri

Şeyh Seydâ'nın 150 kişiye yakın ilmî icazetlisi, 100 kişiye yakında halifesi vardı. Halife ve talebelerinin çoğunu Suriye, Irak, Arabistan gibi ülkelerde vazifelendirmişti.[220] Şeyh Seydâ'nın halifelerinden bazıları şunlardır.

1. Şeyh Muhammed Nurullah (Şeyh Seydâ'nın büyük oğlu)

2. Şeyh Fahreddin el-Arnâsî

3. Muhammed Beşir el-Alkemşî

4. Hasan eş-Şeyh Hasenî

5. Halil el-Bacırmânî

6. Yûsuf el-Vezerkî

7. Cemil ed-Danışmânî

8. Cemîl el-Antâkî

9. Seyyid Ali el-Fındıkî

10. İbrahîm el-Karsî

11. Muhammed Emîn ed-Diyârbekrî

12. Abdullah el-Filfilî

[219] Yüce, **a.g.e.,** s. 641-643.
[220] Yüce, **a.g.e.,** s. 637.

13. Mustafa ed-Doğubeyazıtî

14. Muhammed Uveys el-Mardînî

15. Abdurrahman es-Sarûhî[221]

4.3.4.5. Vefatı

Şeyh Seydâ 1387/1968 senesinde, Ramazan Bayramı'ndan yedi gün sonra vefat etmiştir. Vefatından önceki Ramazan bayramında, binlerce insan Şeyh Seydâ'nın bayramını tebrik temek için yanına gelmişlerdir. Bayramın birinci günü öğlen namazını camiide mürid ve misafirlerle kılan Şeyh Seydâ, öğlen namazından sonra ikindi namazına kadar müritlerle bayramlaşıp onlarla sohbet etmiştir. Kalabalık bir cemaatle ikindi namazını kıldıktan sonra evine dönmüştür. Yedi gün sonra Pazar gecesi evlatlarına vasiyette bulunarak " Benden sonra şeyhiniz Nurullah'tır. Çünkü onu hem zahiri hem de batinî olarak imtihan ettim. İmtihanı başarıyla kazandı" demiştir. Şeyh Seydâ, yanında bulunan Hacı Muhammed Bûzî'ye evine gitmesini söyledi. Yanında yalnızca Hacı Kasım vardı. Kıbleye doğru namaz kılarcasına oturdu. Üzerinde ölüm alameti yoktu. Birden bire ağzını açtı ve sustu. Hacı Kasım, Şeyh Seydâ'ya dokunduğunda, vefat ettiğini anladı ve ailesini haberdar etti. Ertesi gün Mollâ Süleyman el-Hüseynî, gasil ve tekfin işlemlerini tamamladı. Dondurucu soğuğa rağmen büyük bir kalabalık cenazeye iştirak etti. Cenaze namazı kılındıktan sonra Şeyh Seydâ evine defnedildi.[222]

Şeyh Seydâ'nın, Muhammed Nurullah, Muhammed Ataullah, Ömer Farûk, Muhammed Baki, Abdullah Veli ve Muhammed Saffetullah adında altı erkek çocuğu olmuştur.

[221] Heyet, "Şeyh Seydâ", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992, C. 11, s. 297.
[222] Yüce, **a.g.e.,** s. 637, 638.

4.3.5. Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ

4.3.5.1. Hayatı

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ 1368/1948 senesinde Cizre'de doğmuştur. Babas, Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'dir. Annesi Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin torunu, Şeyh Celaleddin Bâsretî'nin kızı, Tayyibe Hanım'dır.

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, henüz küçük yaşta iken ilim tahsiline başlamıştır. Küçük yaşına rağmen edebi, ahlakı ve zekiliği ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Kimseyle kavga etmez ve çirkin söz söylemekten şiddetle kaçınırdı. Kendi akranlarına herzaman nasihat ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, gençlik zamanının neredeyse tümünü ilim tahsil etmekle geçirmiştir. Kendisinden daha alt kitapları okuyan öğrencilere yardımcı olmuş ve onlarla ders müzâkereleri yapmıştır. Neredeyse tüm zamanını babasıyla geçirmiş, ondan dersler almış ve ilim tahsili esnasında kendisine büyük bir ilgi gösterilmiştir. Babası dışında iki büyük âlim olan Mollâ Fahreddin Batmanî ve Mollâ Abdurrahman Erzen'den de dersler almıştır. Doğu medrese geleneğinde okutulan ve "sıra kitapları" denilen bütün kitapları okumuştur. Doğu medreselerinde okutululan sıra kitaplarının bazıları şunlardır:[223]

*Sarf kitapları: *Emsile, Binâ, Maksûd, İzzî, Sa'dinî* vb.

*Nahiv kitapları: *Avâmil, Zurûf, Terkîb, Sutûr, Sadullâh Sağîr, Şerhu'l-Muğnî, Şerhu'l-Katr, el-Behcetu'l-Merdiyye, el-Fevâidu'd-Diyâiyye.*

*Mantık kitapları: *Muğni't-Tullâb, Şemsiyye.*

*İstiare kitabı: *Abdulğafûr.*

*Vad' kitabı: *Şerhu'l-Adudiyye.*

*Belâğât Kitabı: *Muhtasaru'l-Meâni.*

[223] Midat Tokhtarov, **Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî Hayatı Eserleri ve Fikirleri,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi 2012, s. 7.

*Usûlu'd-Dîn kitabı: *Şerhu'l-Akâid*.

*Usûlu'l-Fıkıh ve Fıkıh kitabı: *Cem'ul-Cevâmi', Ğâyetu'l-İhtisâr, Minhâc, İânetu't-Tâlibîn, Envâr*.[224]

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, babası Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî'nin 1387/1968 senesinde vefat etmesi üzerine, babasının vasiyeti üzerine, dergâhın ve medresenin başına geçmiştir. Babası vefat etmeden hemen önce ve her fırsatta oğlu Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ'nın halifesi olduğunu söylemiştir.

Serdahl köyü camisinde müritlerden biri Şeyh Muhammed Said Seydâ'ya "Efendim, siz aramızdan giderseniz halifeniz kim olacaktır" diye sorunca Şeyh Muhammed Said Seyda oğlu Muhammed Nurullah'ın kolundan tutarak "Benim halifem budur" demiştir.

Yine vefatından birkaç hafta önce müridlerinden bazıları, Şeyh Muhammed Said Seydâ'ya halifeniz kimdir diye sorunca "Yerime oğlum Muhammed Nurullah geçecektir. Halifem odur."demiştir.[225]

4.3.5.2. Eserleri

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, eserlerini Sahife olarak adlandırmış ve bunları Birinci sahife, İkinci sahife olarak isimlendirmiştir.

1. *Hizbu'l-Hakâiku'l-İrşâdiyye:* Bu kitabını birinci *"Sahife"* olarak isimlendirmiştir. Dua ve zikir konularını içermektedir.

2. *es-Sâihu'l-Mutefekkir:* İkinci sahife olarak nitelendirilen bu eser, Muminûn sûresinin tefsiri mahiyetindedir.

3. *Cem'u'l-Cevâmi':* Üçüncü Sahife diye isimlendirilen bu eser; Fıkıh Usûlü, Tefsir Usûlü ve Hadis Usûlü risalelerini içermektedir.

[224] Tokhtarov, **a.g.e.,** s. 8-9.
[225] Tokhtarov, **a.g.e.,** s. 19, 20.

4. Hulâsetu't-Telhîs: Dördüncü Sahife diye isimlendirilen bu eser, Kelâmu'l-Me'ânî ve Kelâmu'l-Bedî risalelerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu eser, Sahîfetu'l-İrşâdu's-Sâlise fi'l Usûli's-Selâse adıyla 1389/1969 senesinde Kamışlı'da Râfideyn matbaasında basılmıştır.

5. Sahîfetu'l-İctihâd: Beşinci Sahife diye isimlendirilen eser, fıkhî meselelerden ictihad konularını ele almıştır.

6. Esrâru't-Tasavvuf: Altıncı Sahife diye adlandırılan bu eser; Tasavvuf, Bey'at, Mürşid-i Kâmilin özellikleri, Tevbe, Müridin kendine karşı görevleri, Zühd, Şerîat-Tarîkat-Marifet-Hakikat gibi kavramlardan bahsedilmiştir. Ayrıca eser Fatih Yayınevi tarafından 1979 senesinde İstanbul'da basılmıştır.

7. el-Akâid: Yedinci Sahife olarak isimlendirilen bu eser, inanç mevzularından bahsetmektedir.

8. el-Berahîn alâ Haşri'l-İnsân ve vucûdi Âlemin Âher: Sekizinci Sahife adı verilen bu çalışmada, insanların tekrar dirileceği ve ahiretin varlığına dair delillere yer verilmiştir.

9. ed-Delâilu'l-Kâti'a alâ Risâleti Seyyidinâ Muhammed ve İ'câzi'l-Kur'an: Dokuzuncu Sahife olarak adlandırılan bu eser, Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberliğine ve Kur'an'ın i'câzına delalet eden meselelere değinilmiştir.

10. Sahifetu'l-Ma'rife: Eser de tasavvuftaki marifet konusu ele alınmıştır.

11. Tanînu't-Tabî'a: Bu eserde tabiat esas alınarak Allah'ın sıfatları, Allah'ın varlığının isbatı, din-şeriat-bilim ilişkisi konuları ele alınmıştır. Ayrıca bu eser Abdurrahman Erzen tarafından 1983 sensinde "Tabiat çınlıyor" adıyla Türkçe'ye çevirilmiştir.

12. Divân: Eser Arapça ve Kürtçe şiirlerden oluşmaktadır. Matbu değildir.

13. Büzûr ve Hekâik: 54 sahifeden oluşan bu eser, insanın manevi yapısını felsefî ve mantıkî perspektifle ele almıştır. Fatih Yayınevi tarafından 1979 senesinde

İstanbul'da basılmıştır. Bu eser Abdullah Yücel tarafından "Çekirdekler ve Gerçekler" adıyla Türkçeye çevirilmiştir.

14. el-Evrâk: Eser, doğu medreselerinde okutulan meşhur Hallu'l-Meâkid adlı eserin mukaddimesini Beyân, Belâğat, Meâni, Sarf ve Nahiv ilimleri açısından değerlendiren kısa bir haşiyedir.[226]

4.3.5.3. Halifeleri ve İlim İcazeti Verdiği Bazı Kişiler

a.Halifeleri

1. Şeyh Ömer Faruk Seydâ el-Cezerî

2. Seyyid Şeyh Marûf (Suriye)

3. Seyyid Şeyh Muhammed (Düzgün)

4. Şeyh İsmetullah Batmânî Bışerî

5. Şeyh Muhammed Ali (Aslan)

6. Şeyh Ali (Birdane)

7. Şeyh Hatip el-Diyarbekrî (Yüksel)

8. Şeyh Recep Efendi

9. Şeyh Mustafa (Çetinkaya)

4.3.5.4.Vefatı

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ iki defa evlenmiştir. İlk evlliğini 1966 senesinde yapmıştır. Şeyh Muhammed ed-Dêrşevî'nin torunlarından Şeyh Ahmed'in kızı Kania Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliğinden altı erkek ve iki kız çocuğu

[226] Mehmet Nurullah Aktaş, "Şark Medreselerinin İhya Teşebbüslerinde Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî ve Usûlu't-Tefsîr Adlı Risâlesi", **The Journal of Academic Social Science Studies,** (172-185), 2015.

dünyaya gelmiştir. Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, 1979 senesinde ikinci bir evlilik daha yapmış, bu evliliğindende bir kız diğeri erkek iki evladı olmuştur.[227]

Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, 12 Mayıs 1985 sensinde irşâd faaliyetleri için Gaziantep'e gitmek için yola çıkmış, yolda elim bir trafik kazası geçirerek vefat etmiştir. Cenazesi akşam ile yatsı namazları vakitleri arasında Dergâha getirilmiştir. O gece cenazesi camideki kendi odasında kalmış. Ertesi gün Cizre müftüsü Abdurrahman Erzen, cenaze namazını kıldırılmıştır. Ardından büyük bir kalabalık eşliğinde, babası Şeyh Muhammed Said Seyda'nın kabrinin bulunduğu, Yeşil Kubbe'de defnedildi.[228]

Şeyh Muhammed Nurullah'ın vefatından sonra hem tarîkatın hemde medresenin başına, kardeşi ve halifesi olan Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî geçmiştir.

4.3.6. Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî

Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî 1952 senesinde Cizre'de doğmuştur. Babası meşhur âlim ve mutasavvıf Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'dir. Annesi Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Celaleddin'in kızı Tayyibet Hanım'dır. Şeyh Ömer el-Fârûk, Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ'nın ana-baba bir kardeşidir.

Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî, ilk tahsilini babası Şeyh Muhammed Said Seydâ'dan almıştır. Daha sonra abisinden ve aile üstadlarından dersler almıştır. İlmî icazetini 1970 senesinde abisi şeyh Muhammed Nurullah'tan almıştır. Şeyh Muhammed Nurullah Hicaz'a gitmeye niyetlenmiş, yerine kardeşi Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî'yi bırakarak kendisine hilafet vermiştir.

12.05.1985 senesinde Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ'nın vefatı üzerine, hem medresenin hem de dergâhın başına, Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî

[227] Tokhtarov, **a.g.e.,** s. 8.
[228] Tokhtarov, **a.g.e.,** s. 33, 34.

geçmiştir. Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî, hala Tarîkatın başında ve irşâd faaliyetlerini sürdürmektedir.[229]

4.3.6.1. Hilafet ve İlmî İcazet Verdiği Bazı Kişiler

a. Hilafet Verdiği Kişiler

1. Muhammed Bâkî Seyda el-Cezerî: Şeyh Ömer el-Fârûk Seydâ el-Cezerî'nin ana-baba bir kardeşidir. Aynı zamanda ilimde de mücâzıdır.

2. Mollâ Bahauddin (Ayyıldız): Şeyh Seydânın has talebelerindedir. Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ'nın ilimdeki mücâzıdır.

3. Mollâ Abdurrahman-i Gundıkî: Şeyh Ömer Farûk Efendi'nin halifesi olup, Şeyh Seydâ'dan ilim icazetini almıştır.

4. Şeyh Mollâ Hikmetullah (Atan): Şeyh Muhammed Said Seydâ'nın halifesi olan Şeyh Musa el-Umerî'nin oğludur. Aynı zamanda Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ'nın ilimdeki mucâzıdır.

5. Mollâ Muhyiddin (Ülper): Şeyh Muhammed Seydâ'nın ilimdeki mücâzıdır.

6. Seyyid Ahmed Tılsekânî (Düzgün): Şeyh Muhammed Said Seyda'nın halifesi olan Şeyh Muhammed Beşîr Alakamışî'nin oğludur. Aynı zamanda Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ'nın ilimdeki mücâzıdır.

7. Seyyid Şeyh Muhammed Beşîr (Aksoy): Şeyh Muhammed Said Seydâ'nın halifesi Seyyid Şeyh Halil Efendînîn oğludur.[230]

[229] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 68.
[230] Seydâ el-Cezerî, **a.g.e.,** s. 68, 69.

4.4. HAMİDÎLER (MARDİN KOLU)

4.4.1. Şeyh Hâmid-i Mârdînî (Şâhı Mardin)

4.4.1.1. Nesebi ve Hayatı

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, 1802 yılında, Siirt'te doğmuş. Babası Seyyid Abdullah, annesi ise Amine Hatun'dur. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin babası Seyyid Abdullah, o dönem Tillo'da ikamet eden meşhur âlim Şeyh İbrahim Hakkı Hazretleri'nden ilim dersleri almış ve İbrahim Hakkı Hazretlerinin vefatı üzerine, Abdulkadir Geylânî Hazretleri'nin kabrini ziyaret etmek üzere Bağdat'a gitmiştir. Burada Seyyid Abdurrahman el-Kâdirî'den, Kadiri Tarîkatı icazetini almış ve Siirt'e dönerek, Siirt Ulu Camii'nin imamlığını ve vaizliğini yapmıştır.[231]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin nesebi Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır. Nesebi şöyledir: Hamid, Abdullah, Mirza, Muhammed, Ahmed, İbrahim, Musa, İbrahim, Muhammed, Ahmed, Cebrail, Ali, Yusuf, Muhammed, Ubeydullah, Mahmud, Şihabuddin el-Muhtedi, Muhammed, Ali, Müslim, Muhammed, Muhammed el-Eşter, Ubeydullah, Ali, Ubeydullah, Ali, Ubeydullah el-A'rac, Hüseyin el-Asgar, Ali, Zeynü'l-Abidin, Hz. Hüseyin, Hz. Ali b. Ebi Talib.[232]

Bu neseb meşhur Rûhu'l-Meanî Tefsiri'nin müellifi olan Mahmud Alûsi tarafından nazmedilmiştir.[233] Alûsi, *Neşvetü'ş-Şumul fi's-Seferi ila İslambul* kitabında Mardin'e gittiğini söyledikten sonra Şeyh Hâmid-i Mârdînî hakkında söyle demiştir: "Mardinde, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin halifelerinden olan Şeyh Hâmid-i Mârdînî'yi ziyaret ettim. Onun, ümmetin en seçkin kişilerinden olduğunu gördüm. Hâlidî Tarîkatı'nı fani olan dünya hayatına değişmemiş. Tesbih tanelerini maişet ceylanlarını avlamak için mermi yapmamıştır. Allahın indirdiği şeriat dışında hiçbir şeyle hükmetmemiştir. Allah onun emsalini arttırsın."[234]

---

[231] Muhammed Sadık Hamidi, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidiyye Medreseleri", **Medrese ve İlâhiyat Kavşağında İslâmî İlimler,** C. 2, s. 428.

[232] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **eş-Şeceretu'd-Durriyye fî Menâkibi's-Sâdâti'l-Hâmidiyye,** Erkan Yayınevi, İstanbul 1412, s. 105.

[233] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 105.

[234] Ebussena şihabuddin mahmud el alusi, neşvetuşşumul fisseferi ila İslâmul, matbaatu vilaye, bağdat, h.1367, s.9.

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, ilk tahsilini babası Seyyid Abdullah'ın yanında tamamlar. Yedi yaşında Kuran-ı Kerim okumayı öğrenmiş ve henüz dokuz yaşındayken babasının yanında Kuran'ı ezberleyip hafız olur.[235]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, daha sonra, dönemin ve bölgenin meşhur âlimlerinden Mollâ Halil Siirdî'nin yanında, sarf, nahiv, mantık, vad, istiare, adabul bahs, münazara, ilmul kelam, usûli fıkh, hesap, tefsir, hendese, fıkıh, hadis, mikat ve astronomi gibi ilimleri okuyarak, Mollâ Halil Siirdi'den icazet alır. Daha sonra babası Seyyid Abdullah'ın 1237/1822 yılında vefat etmesi üzerine Siirt Ulu Camii imamı ve vaizi olarak tayin edilir. Bu göreve geldiğinde Şeyh Hâmid-i Mârdînî henüz yirmi yaşındadır.[236]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, 1833 senesinde, bir gurup âlim ile birlikte, Hac ibadetini ifa etmek için, Mekke'ye doğru yola çıkar ve yolu üzerinde bulunan Halep şehrine uğrar. Halep'te birkaç ay kalıp burada bulunan âlimlerin birçoğundan icazet alır. Özellikle Halep Bölgesi'nin meşhur âlimlerinden olan Şeyh Ebu'l-Vefâ el-Helebî'den Kâdirî Tarîkatı icazeti almıştır. O yıl Hac yolunun emniyetli olmaması sebebiyle Halep'den tekrar Siirt'e döner.[237]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, Siirt'e döndükten sonra, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin son halifesi olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanına giderek ondan Nakşî-Hâlidî Tarîkatı icazeti almış, Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından 1844 yılında Mardin ve çevresini irşâd etmek üzere Mardin'e gönderilmiştir. Burada kırk yıl boyunca hem ilim talebeleri yetiştirmiş hem de insanları irşâd etmiştir.[238]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, Mardin'e yerleştikten bir müddet sonra, 1847 yılında, bir gurup âlimle birlikte tekrar Hac'ca gitmeye azmetmiş, Urfa, Halep ve Şam yolunu kullanarak Hac'ca gitmiştir. Yol üzerinde bulunan Şam'a uğramış ve burada

[235] İbrahim Coşkun, "Hâmid el-Mardînî ve er-Risaletu'z-Zehebiyye Fi Akaidi Ehli'Sünneti", **İbrahim Hakkı ve Siirt Üleması Sempozyumu,** (391-403), Beyan Yayınevi, İstanbul 2008.
[236] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 429.
[237] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 116.
[238] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 430.

bulunan Şeyh Hasan el-Baytarı'n derslerine katılarak ondan, müselsel hadis rivayeti icazetini almıştır.[239]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî Şam'da birçok âlim ile görüşmüş, fikir alışverişinde bulunmuş ve ilmi birçok konuyu müzâkere etme fırsatı bulmuştur. Özellikle meşhur âlim Ahmed el-Kuzberî ile defalarca oturup ve ilmi müzâkerelerde bulunan Şeyh Hâmid, Şeyh Ahmed el-Kuzberî'den müselsel yolla kendisine intikal etmiş bütün hadisleri ve buhari ile müslim hadislerini rivayet edebilme icazetini almıştır.[240] Bunun yanında Şeyh Ahmed el-Kuzberî, Şeyh Hâmid-i Mârdînî'ye, Rahmet hadisi olarak bilinen evveliye, ayrıca tefsir, hadis, tevhid, alet ilimleri, usûl, İmam Gazzalî'nin kitapları ile Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin el-Arabi nin kitaplarını ve bütün aklî ve naklî delilleri kapsayan bir icazet vermiştir.[241]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî, Şam'da birçok âlimle görüşüp kendilerinden birçok konuda icazet aldıktan sonra Medine-i Münevvere'ye geçmiştir. Medine'de bulunan büyük âlim Yusuf es-Sâvî el-Medenî'den, tefsir, usûl, ve hadis rivayetine dair icazet almıştır.[242]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî1299/1881 senesinde, Muharrem Ayı'nın birinde 80 yaşında Mardin'de vefat etmiştir.[243] Burada dikkat çeken nokta, Şeyh Hamidi'nin doğumu Muharrem Ayı'nın birinde olduğu gibi vefatı da Muharrem Ayı'nın birinde olmuştur.[244]

O dönem Mardin Mutasarrıfı olan büyük vezir Muhammed Said Paşa bizzat cenazeye iştirak etmiştir. Maiyetindeki askerlerin tümüne cenazeye iştirak etmelerini söylemiş ve bütün askerlerin silahların namlularını aşağıya doğru omuzlarında tutmaları emrini vermiştir. Cenaze namazını büyük oğlu Şeyh İbrahim kıldırmıştır.[245]

---

[239] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 120.
[240] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 120, 121.
[241] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 431.
[242] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 121.
[243] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 137.
[244] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 431, 432.
[245] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 432.

Şeyh Hâmid-i Mârdînî'den Arapça ilimlerde ders alan Hırıstiyan Tabip İshak el-Mârdînî de Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin vefatıyla ilgili hüzünlerini belirten bir mersiye yazmıştır.[246]

Bunun yanında Şair Muhammed Reşid Efendi, Hüseyin Hüsnî Efendi el-Mârdînî, Abdullah Efendi el-Mûsulî, Feyzizade Süleyman Efendi gibi âlim ve şairler de Şeyh Hâmid'in vefatı ile yaşadıkları büyük hüznü içeren uzun beyitler yazmışlardır.[247]

Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin ilk hanımı, amcasının kızı olan Hâlime Hanım'dır. İlk hanımından Şeyh İbrahim ve Şeyh Abdullah olmuştur. İkinci hanımı Tillo'lu Fakirullah Hazretleri'nin torunlarından olan Amine Hanım'dır. İkinci hanımından Şeyh Muhammed Alaaddin, Şeyh Abdu'l-Hâlim ve Zeynep dünyaya gelmiştir. Üçüncü hanımı Seyyid Ömer'in kızı Kumrî Hanım'dır. Bu hanımından da Şeyh Abdurrahman, Aişe, Adle ve Hatice olmuştur. Dördüncü hanımı Savur Beylerinden Hacı İbrahim Bey'in kızı Hatice Hanım'dır. Bu eşinden çocuğu olmamıştır.[248]

4.4.1.2. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin Halifeleri

Şeyh Hâmid-i Mârdînî seksenden fazla kişiye ilmi icazet vermiştir. Bunun yanında bazılarına da hilafet vermiştir. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin ailesinden olan halifeleri şunlardır:[249]

1. Büyük oğlu Şeyh İbrahim

2. İkinci oğlu Şeyh Abdullah

3. Üçüncü oğlu Şeyh Muhammed Alaaddin

4. Dördüncü oğlu Şeyh Abdu'l-Hâlim

5. Beşinci ve küçük oğlu Şeyh Abdurrahman

---

[246] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 432.
[247] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** 137, 144.
[248] İbrahim Coşkun, **a.g.m.,** s. 391-403.
[249] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 122, 123.

6. Torunu Şeyh Muhammed Said

Ailesinden olmayan halifelerinden bazıları ise şunlardır:

1. Şeyh Muhammed Hazrovî

2. Şeyh Ahmed el-Karazî

3. Şeyh Salih el-Hanî

4. Şeyh Muhammed el-Li(c.c.)î

5. Şeyh İlyas el-Hasankeyfî

6. Şeyh Abdullah el-Derikî

Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin çocukları ve torunu dışında ilmi icazet verdiği kişilerden bazıları şunlardır:[250]

1. Mardin ve Diyarbakır müftülüğü yapan Kasım Padişah müderrisi Ahmed Hilmî Efendi

2. Saduddin Zâde Şeyh Muhammed Efendi

3. Kasım Padişah müderrislerinden Haki Zade Seyyid Ahmed Efendi

4. Mardin eski müftüsü ve naibi allâme Haki Zâde Seyyid Muhammed Kemal Efendi

5. Mardin eski naibi Ömer Şevki Efendi

6. Hâki Zade Mollâ Yusuf ve Mesud Efendi

7. Aslen Cizreli olan Savur Kapı Melik Mahmut Camii nin Şafii imamı Mollâ Abdurrahman Efendi.

[250] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 449.

4.4.1.3. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin Eserleri

Şeyh Hâmid-i Mârdînî'ye ait birçok eser vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:[251]

1. *Er-Risâletü'l-Vehbiyye fi Süneni's-Salavâti'r-Rubaiyye*. Kitabın aslı Dr. M.Sadık Aydın el-Mardînî'nin şahsi kütüphanesindedir. Ayrıca eser Hüseyin Haydar tarafından Yemen/Sana Üniversitesinde Mastır tezi olarak tahkik edilmiştir.

2. *Er-Risaletü'z-Zehebiyye fi Akâidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati'l-Muhammediyye*. Risalenin aslı Merhum Şeyh Abdulbaki Aydın'ın şahsi kütüphanesinde mevcuttur. Dr. M. Sadık Aydın el-Mardînî'nin kütüphanesinde ise fotokopi nüshası vardır.

3. *Haşiyetu alâ Tefsiri Kadi Beydâvî*.

4. *Urcuzetü't-Tullab fiz-Zuruf ve'l-Car ve'l-Mecrur ve'l-İ'rab*.

5. *Fethu'l-Vahhab şerh Urcuzet et-Tullab*.

6. *Haşiyetu ale'l-Fevaidi'l-Diyaiyye* (Mollâ Cami'nin eserine yapılan haşiye).

7. *Haşiye alâ Nuhbetü'l-Fiker* (İbn Hacer el-Askalanî'nin Usûl-i Hadise dair yazdığı kitaba yapılan haşiye)

Son beş eser Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin torunu Mûsa el-Mârdînî tarafından zikredilmiştir.

4.4.2. Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin Büyük Oğlu Şeyh İbrahim ve Ayınkaf Medresesi

Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin en büyük oğlu olan Seyyid Şeyh İbrahim 1237/1821 senesinde Siirt'te doğmuştur. Zahirî ve batinî ilimlerinin hepsini babasından alır. Hem zahirî hem batinî ilimlerde çok yüksek bir mertebeye ulaşan Şeyh İbrahim kendi zamanında emsalsiz bir âlim olur. Şöyle ki; Şeyh Hâmid-i

[251] Coşkun, **a.g.m.** s.391-403.

Mârdînî onun hakkında "Oğlum İbrahim benden yedi derece daha üstündür." demiştir. Çok iyi şiir yazan Şeyh İbrahim, edebiyat ve tasavvufa dair birçok şiir yazmıştır.

Seyyid Şeyh İbrahim 1260/1844 senesinde babasıyla birlikte Mardin'e geçer. Mardin'de bir müddet babası Şeyh Hamidi'nin himayesinde kaldıktan sonra, henüz yirmi üç yaşında iken babası Şeyh Hâmid tarafından kendisine genel hilafet izni verilmiş ve kardeşi Abdullah ile birlikte Mardin'in doğusunda bulunan Dara köyünde görevlendirilir.[252]

Şeyh İbrahim, kardeşi Abdullah ile birlikte Dara köyünde, köylüler ve bölge aşiretleri tarafından coşkuyla karşılanır. Dara köyünde kısa sürede bir mescit ve tekke tesis edip ve bölge halkını irşâda başlar. Bölge aşiretlerinin çoğu, Dara'ya, Şeyh İbrahim'in yanına akın ederek ilminden ve irfanından istafade etmeye başlar.[253]

Şeyh İbrahim Dara'ya gelişinin ikinci senesinde babası Şeyh Hâmid'in emri üzerine, Mardin'in kuzey tarafında bulunan Ayınkaf köyüne geçer. Ayınkaf köyüne geçer geçmez burada bir cami ve medrese inşa eder. Onun Ayınkaf köyüne geçtiğini ve orada bir medrese inşa ettiğini duyan talebeler, Ayınkaf köyüne akın eder ve kısa sürede, medresede birçok talebe ilim tahsiline başlar. Ayrıca çevre köylerden insanlar ve aşiret mensupları, Şeyh İbrahim'in ilminden ve irfanından istifade etmek için Ayınkaf köyüne akın ederler. Kısa süre içerisinde Ayınkaf köyü bir ilim ve irfan yuvası haline gelir.[254]

Seyyid Şeyh İbrahim yetmiş yılı aşkın bir süre yaşar, 1313/1859 senesinde Ayınkaf köyünde vefat eder ve burada defnedilir.[255] Sonraları kabri üzerine bir türbe inşa edilir. Bu türbe hala mevcuttur.[256] Vefatı dolayısıyla Seyyid Hüseyin Hüsnî Efendi, Tahir Efendi gibi birçok şair, mersiyeler yazmışlardır.[257]

[252] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 148.
[253] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 148, 149.
[254] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 149.
[255] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 150.
[256] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 435.
[257] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 151-181.

Şeyh İbrahim üç hanımla evlenmiştir. Birincisi amcazadesi Siirt ülemasından Seyyid Muhammed'in kızı, Seyyid Abdu'l-Ferid Efendînîn ablası Emine Hanım'dır. Bu hanımından sadece büyük oğlu Şeyh Muhyeddin olmuştur. İkinci hanımı ise Hâlime Hanım'dır. Bu hanımından Şeyh Hidayetullah, Şeyh Ebubekir ve kızı Sakine olmuştur. Üçüncüsü Keferzuta Şeyhleri'nden Şeyh Osman'ın kızı Nura Hanım'dır. Bu hanımından da Şeyh Fethullah ve kızı Safiyye olmuştur.[258]

Şeyh İbrahim vefat ettikten sonra Ayınkaf medresesini oğlu Şeyh Fethullah devam ettirmiştir.[259]

4.4.2.1. Şeyh İbrahim'in Halifeleri

Seyyid Şeyh İbrahim Ayınkaf medresesinde birçok kişiye ilmi icazet vermiştir. Bunun yanında tarîkat hilafeti verdiği bazı âlimler şunlardır: [260]

1. En büyük oğlu Seyyid şeyh Muhyeddin

2. Hacı İlyas Efendin'in oğlu Şeyh Said Efendi

3. Şeyh Muhammed Emin Efendi

4.4.2.2. Şeyh İbrahim'in Eserleri

1. *Tuhfetu'l-İhsan*. Tasavvufa dair manzum bir eserdir. Kitabı bitiremeden vefat etmiştir. Sonradan kardeşinin oğlu Şeyh Kemalettin tamamlamıştır.

2. *Zahiretü'l-Vehbiyye fî Tarîkati'n-Nakşîbendiyye*. Bu kitabı yedi bölüm olarak tasnif etmiştir. Son bölümde babası Şeyh Hâmid'in hal tercemesini anlatmıştır.

Ayrıca Şeyh İbrahim İmam Buseyrî'nin meşhur Kaside-i Bürdesini tahmis etmiştir.[261]

---

[258] Hamidiler.com, Mardinli Seyyid Şeyh Hâmid, 2009, http://www.hamidiler.com/index.php?page=hayati, (20.04.2016).
[259] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 435.
[260] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 150.
[261] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 444.

4.4.2.3. Şeyh İbrahim'in Evlatları

Şeyh Muhyiddin

Şeyh Muhyiddin 1276/1859 senesinde Ayınkaf köyünde dünyaya gelir. Babasının tesis ettiği Ayınkaf medresesinde tahsil görür. Çok güçlü bir zekâ ve anlama kabiliyetine sahiptir. Zahirî ve manevî adaplara sıkı sıkıya bağlı olan Şeyh Muhyiddin iyi huylu ve tatlı sözlüydü. Nûrânî bir veche sahip olan Şeyh Muhyiddin kerem ve seha sahibi bir zat idi.

Şeyh Muhyiddin 1310/1892 senesinde babası Şeyh İbrahim'in emri ile Hasankeyf'e irşâd için gönderilmiştir. Burada babası Şeyh İbrahim'in daha önceki ziyaretinde yaptırdığı bir zaviyede kalmıştır. Hasankeyf halkı onu sevip saymış ve kendisinden hürmetle bahsetmişlerdir.[262]

Şeyh Muhyiddin yetmiş seneyi aşkın bir ömürden sonra 1918 senesinde Hasankeyf'de vefat etmiştir. Kabrinin bulunduğu bölge ziyaretgâh olarak bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.[263]

Şeyh Muhyiddin Seyyid Bedevî ailesinden olan Zekiye Hanımla evlenmiş ve hiç erkek çocuğu olmamıştır. Sadece Selime adında bir kız çocuğu olmuş, o da küçük yaşta vefat etmiştir. Bu yüzden Şeyh Muhyiddin'in nesebi devam etmemiştir.[264]

Şeyh Ebubekir

1278/1861 senesinde Ayınkaf köyünde doğdu. 1303/1885 yılında babasıyla birlikte irşâd için Hasankeyf'e gitti. Henüz onaltı yaşındayken Hasankeyf'de hastalanarak vefat etti. Çok takvalı, hatalardan münezzeh, tertemiz bir genç olan Seyyid Şeyh Ebubekir, Ağabeyi olan Şeyh Muhyiddin'in kabrinin bulunduğu yerin yakınına defnedilmiş ve mezarının üstüne bir de kubbe yapılmıştır.[265]

Şeyh Hidayetullah

[262] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 183, 184.
[263] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**
[264] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**
[265] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**

1281/1864 senesinde Ayınkaf'da dünyaya geldi. Takva sahibi, istikamet ehli bir zat idi. Babası Şeyh İbrahim, oğlu Şeyh Hidayetullah'ı işaret ederek " Benden sonra bu tarîkata halifelik yapacak birisi varsa o da budur, eğer Allah (c.c.) bu evladımı yaşatırsa ondan çok acayip haller zuhur edecektir ve zamanın kutbu olacaktır" demiştir. Ancak Allah'ın takdiri vuku bulmuş ve Şeyh İbrahim'in vefat ettiği sene o da vefat etmiştir. Ayınkaf'da babasının kabrinin yanına, onun için yapılan türbeye defnedilmiştir. Vefat ettiğinde altı yaşında bir oğlu olan Şeyh Hidayetullah, oğluna kardeşi Şeyh Fethullah'ın bakmasını vasiyet etti. Amcası Şeyh Fethullah, yeğeni Şeyh Sıdkı'yı eğitme hususunda kusur etmeden onu en güzel şekilde yetiştirdi.[266]

Şeyh Hidayetullah'ın oğlu Şeyh Sıdkı iki defa evlenmiştir. İlk evliliğinden çocuğu olmamıştır. İlk hanımı erken yaşta vefat edince, Ayınkaf'lı Mollâ Salih'in kızı Ayşe Hanım ile evlenmiştir. İkinci hanımından Muhammed ve Abdulkadir adında iki oğlu Zümrethan ile Mahfuza adında iki kızı olmuştur. Şeyh Sıdkı 1947 yılında Ayınkaf köyünde vefat etmiştir.[267]

Şeyh Fethullah

Şeyh Fethullah 1281/1864 senesinde Ayınkaf köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Şeyh İbrahim'den alıp, Mardin'de Müfti Hüseyin Efendi'nin yanında dersler okumuştur. Ayrıca Siirt Medresesindeki bazı âlimlerden dersler almıştır. Son olarak babasının müderrisi Mollâ İbrahim Efendi'den ders almıştır.[268] Çok takvalı, zühd sahibi, hüsnü siyaset bir zat idi. Güzel ahlaklı, tarîkat şeyhlerinin izinden giden, tasavvuf yolundan ayrılmayan Seyyid Şeyh Fethullah, nûrânî bir simaya sahipti. Çok yumuşak bir konuşması vardı. Meclisinde oturan kimse onun konuşmasından sıkılmazdı.

Babası vefat ettikten sonra, amcası Şeyh Abdullah onu yanına aldı. Onu en güzel şekilde terbiye edip yetiştirdikten sonra, ona Nakşîbendi Tarîkatı'nda halifelik vererek babasının medresesi olan Ayınkaf'da irşâd için görevlendirdi. Babasının

[266] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 184, 185.
[267] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**
[268] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 435.

makamında insanları irşâd etmeye başlayan Şeyh Fethullah'ın kısa sürede çevre köylerde namı duyulmuş ve insanlar Ayınkaf köyüne akın etmeye başlamıştır.[269]

Şeyh Fethullah, bulunduğu bölgede cereyan eden sosyal olaylara da kayıtsız kalmamıştır. Bölgedeki aşiretler arasında çıkan birçok ihtilafin bertarafına vesile olmuştur. Özellikle 1915 te Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü bir sırada, Ruslar'la işbirliği yaptıkları gerekçesiyle bölgeden göç ettirilen Süryaniler, Şeyh Fethullah'ın araya girmesiyle kurtulmuşlardır.[270]

Şeyh Fethullah üç evlilik yapmıştır. İlk evliliğini amcası Şeyh Abdullahın kızı Rahime Hanım'la yapmıştır. Bu hanımından büyük oğlu Şeyh Siraceddin ve Peyruzhan ile Nurulhuda adında iki kızı olmuştur. İkinci hanımı Peyruze Hanım'dır. Bu hanımından Muhammed Halil, Ziyauddin, Mazhar ve Emanetullah adında dört oğlu ve Naciye adında bir de kızı olmuştur. Üçüncü hanımı Halenze köyünden Bedevi ailesinden Zekiye Hanım'dır. Bu hanımından Hifzullah ve Burhaneddin adında iki oğlu olmuştur. Bu hanımı daha önce vefat eden ağabeyi Şeyh Muhyiddin'in hanımı idi. Şeyh Muhyiddin vefat ettikten sonra onunla evlenmiştir.[271]

Şeyh Fethullah 1366/1947 yılında Nisan ayının 24.'de Perşembe günü ikindiden önce vefat etmiştir. Sulan köyünün mescidinde, müridleri ile sohbeti esnasında aniden rahatsızlanmış ve birkaç dakika içerisinde vefat etmiştir. Naaşı büyük bir kalabalık eşliğinde Sulan'dan Ayınkaf'a taşınmış ve burada babasının türbesine defnedilmiştir.[272]

4.4.3. Şeyh Hâmid'in İkinci Oğlu Şeyh Abdullah ve Dara Medresesi

Şeyh Abdullah 1251/1836 senesinde Siirt'te doğdu. Annesi, babasının dedesi olan Seyyid Mirza'nın torunu hâlime Hanım'dır. Eşi, babasının şeyhi olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin kızı Hatice Hanım'dır.[273] İlk tahsilini babasının yanında tamamlayan Şeyh Abdullah, sonraları tefsir, hadis gibi ilimleri okumuştur. Kendisini

[269] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 186.
[270] M. Cengiz Yıldız, "Midyat ve Çevresinde Dinlerarası Hoşgörünün Tesisinde Örnek Bir Şahsiyet Fethullah Hâmidî", **Makalelerle Mardin,** C. 4, s. 109-110.
[271] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**
[272] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 436.
[273] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**

tamamen ilim tahsiline vermiş, geceleri uykusuz kalmış ve dünyadan tecerrüd etmişti. İlmi olarak akranlarına fark atmış ve çok yüksek bir dereceye ulaşmıştır. Onun meclisinde âlimler ve edebiyatçılar eksik olmazdı.

Şeyh Abdullah beyaz tenli, orta boylu, güzel yüzlü, gözleri sürmeli, heybet, sekinet ve vakar sahibi bir zat idi.[274]

Şeyh Abdullah, babası Şeyh Hâmid'in emri üzerine, ağabeyi Şeyh İbrahim ile birlikte, irşâd için Mardin'in doğusunda bulunan Dara köyüne gönderilmiştir. Ağabeyi Şeyh İbrahim'le birlikte bir mescid, tekke ve medresenin temellerini atmış, Şeyh İbrahim'in Ayınkaf köyüne geçmesiyle birlikte Dara'daki mescidi tekke ve medresenin tesisini tamamlamış ve ilim dersleri verip insanları irşâd etmeye koyulmuştur. Bölge köyler ve uzak beldelerden öğrenciler, aşiret mensupları ve halk kitleleri Dara köyüne gelip şeyh Abdullah'ın ilim ve irfanından istifade etmişlerdir.[275]

Dara Medresesi'nde, Şeyh Abdullah ve oğlu Şeyh Muhammed Said zamanında çok büyük âlimler yetişmiştir. Bunlara arasında Şeyh Ahmed Haznevî, Şeyh Hüseyni Kınnıkî, Abdulhâlim b. Şeyhmus el-Mardînî, Musa Kâzım Çeçânî, Mollâ Ahmed Cevzî gibi âlimler bulunmaktadır.[276]

Şeyh Abdullah babası Şeyh Hamid'in vefatı üzerine, Dara'daki medrese ve tekkenin idaresini Şeyh Hâmid'den icazetli olan oğlu Muhammed Said'e bırakarak, Mardin Medrese'sinin başına geçmiştir.[277] Burada talebelere ders verip irşâd faaliyetlerini yürüten Şeyh Abdullah, Mardin halkı ve civar vilayetlerden çokça ziyaret edilip rağbet görmüştür. 1300/1883 senesinde hac farizasını ifa etmek için Mekke'ye gitmiş, hac dönüşünden kısa bir süre sonra babasının Mardin'de inşa ettiği mescidi yıkıp yerine daha güzel ve daha büyük bir mescid yaptırmıştır. Medrese

[274] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 193.
[275] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 193, 194.
[276] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 436, 437.
[277] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 436.

tamamlandıktan sonra hergün ikindi namazından sonra vaaz ve tasavvuf dersleri vermiştir.[278]

Şeyh Abdullah üç bin kişiye Nakşîbendi Tarîkatı dersleri vermiştir. Bilinen dört halifesi vardır.

1. Şeyh Hasan el-Havarânî

2. Oğlu Seyyid Şeyh Halid

3. Diyarbakır valisi Müşir Muhammed Halid Paşa

4. Ağabeyi Şeyh İbrahim'in oğlu Seyyid Şeyh Fethullah

Şeyh Abdullah en küçük kardeşi olan Şeyh Abdurrahman'ın vefatına çok üzülmüş ve ondan on yedi gün sonra 1328/1910 senesinin Şubat Ayı'nda Mardin'de vefat etmiştir. Babası Şeyh Hâmid'in kabrinin bulunduğu türbeye defnedilmiştir. Şeyh Muhammed Ubeydullah Şevki Efendi gibi birçok âlim, Şeyh Abdullah'ın vefatından dolayı hüzünlerini belirten mersiyeler yazmıştır.[279]

4.4.3.1. Şeyh Abdullah'ın Evlatları

Muhammed Said İzzeddin ebu'l-Vefa

Şeyh Muhammed Said 1275/1858 senesinde Dara köyünde doğdu. Lakabı İzzü'd-din, künyesi Ebu'l-Vefa'dır. Annesi, dedesi Şeyh Hâmid'in Şeyhi olan, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin kızı Hatice Hanım'dır.[280] Babası Şeyh Abdullah, Mardin Medresesi'ne geçtikten sonra Dara Medresesi'ni idare etmeye başlamıştır.

İlk tahsiline Dara köyünde babasının yanında başlayan Şeyh Muhammed Said, bu medresenin müderrislerinden olan Şeyh Hacı'dan, Şafii Fıkhına dair Muharrer ile Envar kitabını ve sarf ilmini okumuştur. Nahiv ilmini, o zamanın en meşhur âlimlerinden olan Muhammed Efendi'den almıştı. Mantık, İstiare, Vad ve

[278] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 194, 195.
[279] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 198.
[280] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 229.

âdâb ilimlerini ise, Şeyh Abdulkerim es-Süleymanî, Hisarî Muhammed Efendi ve Şeyh Hasan el-Havaranî'den aldı.[281]

Şeyh Muhammed Said, İbnu'l-Hacer'in *Tuhfetu'l-Muhtac* kitabının bir kısmını, Beydavî tefsirinin bir kısmını, Taftazanî'nin *Şerhu'l-Akâid* kitabını, *Kütüb-i Sitte*'nin bir kısmını, İmam Gazzalî'nin *İhya Ulumu'd-din* kitabının bir kısmını ve İbni Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* kitabının bir kısmını dedesi Şeyh Hâmid-i Mârdînî'nin yanında okumuştur.[282]

Bunun yanında Şeyh Muhammed Said, Hamidî Medreselerinde yetişen, Kasım Padişah Medreselerinin müderrislerinden, daha sonra Savur kazası müftüsü olan Mollâ Ahmed Berniştî'den de dersler almıştır. Yine Mardin Kasım Padişah Medrese'si müderrislerinden Mardin eski müftüsü, sonraları Diyarbakır müftüsü olan Seyyid Ahmed Hilmî Efendi'den, Akaid, Meani, Hesap, Hendese, Usûli Fıkh, Usûli Hadis, Felsefe, Astronomi dersleri okumuş ve icazet almıştır. Ayrıca Diyarbakır müftüsü Arabzade diye meşhur Seyyid Muhammed Hasib Efendi'den de dersler alarak ondan da icazet almıştır.[283]

Şeyh Muhammed Said, çok az yer ve az uyurdu. Vaktinin çoğunu ilim tahsil etmekle geçirirdi. Yetim ve sakatları gözetir ve onlara yardım ederdi. Dünyevî makam ve mevkilere iltifat etmez, onları elde etmek için çaba sarfetmezdi. Babası Şeyh Abdullah Mardin'e intikal ettikten sonra Dara medresesinin başına geçmiş ve medreseyi dahada geliştirmiştir. Bu medreseye Hâmdiyye Medresesi adını vermiştir. Dara medresesi onun zamanında daha çok duyulmuş ve bu medresede birçok âlim yetişmiştir.[284]

Şeyh Muhammed Saidin müderrislerinden, Savur'a bağlı Cevzi köyü halkından büyük âlim, Mollâ Ahmed el-Cevzî, *Tuhfetu'l-Müridin* adında Şeyh

[281] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 241.
[282] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 437.
[283] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 241, 242.
[284] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,**.s. 242.

Muhammed Said hakkında müstakil bir eser kaleme almıştır. Bu kitap Golan Matbaası'nda h.1313'de bastırılmıştır.[285]

Şeyh Muhammed Said 1332/1414 senesinde Mardin'de vefat etmiş ve dedesi Şeyh Hâmid'in türbesine defnedilmiştir.[286]

Şeyh Muhammed Said'in, Şeyh Beşir ve Şeyh Heybetullah adında iki evladı vardır.

Şeyh Halid

Şeyh Halid 1277/1860 senesinde Dara köyünde dünyaya geldi. İlk tahsilini babası Şeyh Abdullah'ın yanında gördü. Güzel ahlaklı, edep timsali bir zat idi. Tarîkat adaplarına sıkı sıkıya bağlıydı. Çok mütevazi olan Şeyh Halid, ilim ehli ve dindarları çok severdi. 1319/1901 senesinde on yaşlarında olan İzzeddin adındaki oğlu vefat etmiş dedesinin türbesine yakın bir yere defnedilmiştir.[287]

Seyyid Şeyh Halid'in vefat tarihi tam olarak blinmemekle birlikte, takriben 1330/1911 senesinde vefat ettiği düşünülmektedir.[288]

Şeyh Necmuddin

1281/1864 senesinde Dara'da doğdu. Babası Şeyh Abdullah ile birlikte Mardin'e geçti. Daha çok babasının emrinde ve tarîkat hizmetlerinde çalıştığı için ilim okuyamamıştır. Daima güler yüzlü, kardeşleriyle ilgilenen ve onlarla iyi geçinen bir insan idi. En çok sevdiği şey odasında yalnız kalmaktı. 1929 senesinde Mardin'de vefat etmiştir.[289]

Şeyh Ataullah

Hicri 1284 senesinde Dara'da doğmuştur. Babası şeyh Abdullah ile birlikte Mardin'e geçti. Çok zeki ve ileri derecede anlama kabiliyetine sahip olan Şeyh

[285] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 438.
[286] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 438.
[287] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 281, 282.
[288] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 282.
[289] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 283.

Ataaullah, uzun bir süre, meşhur âlim Seyyid Mollâ Ahmed el-Berniştî nin yanında ilim tahsil etti. Çok etkileyici bir sesi vardı. Babasının inşa ettiği camiide vaizlik yapmıştır. Miladi 1914 senesinde Mardin'de vefat etmiştir. Seyyid Halil adında bir çocuğu vardır.[290]

4.4.4. Şeyh Hâmid'in Üçüncü Oğlu Şeyh Muhammed Alaeddin ve Başkavak (Ahmediyye) Medresesi

Şeyh Muhammed Alaeddin 1253/1837 senesinde Siirtte doğmuştur. Babası Şeyh Hamid'in yanında okumuş ve ondan dersler almıştır. İlk önce babası tarafından irşâd için Duneysir'e (Kızıltepe) gönderilmiştir.[291] Artuklulardan kalma büyük caminin yanında, kendisine bir tekke ve medrese yaptırarak irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Burada dört sene boyunca ilim dersleri vermiş ve insanları irşâd etmiştir. O dönem Mardin Ovası, Şemmer Arapları'nın saldırısına maruz kaldığı için halk o bölgeden hicret etmek zorunda kalmıştır. Şeyh Muhammed Alaeddin'de babasının emri ile Duneysir (Kızıltepe) den ayrılarak, Savur ilçesinin üç kilometre kuzeyinde bulunan Başkavak (Ahmediyye) köyüne yerleşmiştir.[292]

Şeyh Muhammed Alaeddin Başkavak'a (Ahmediyye) geldikten hemen sonra bir mescid inşa ettirmiştir. Başkavak Camii'ni inşa eden kişi, bölge yöneticisi ve Savur beylerinden Hacı Abdullah Bey'dir. Ayrıca Başkavak köyünden geçen Savur çayının üzerinde bulunan taş köprüyü de o yaptırmıştır. Hacı Abdullah Bey bölge halkına sert davranan sinirli bir yönetici iken Şeyh Hâmid'e mürid olduktan sonra, ahlakı güzelleşmiş, hacca gitmiş ve tevbekar bir kul olmuştur.[293]

Şeyh Muhammed Alaeddin Başkavak köyünde camii inşa ettikten sonra hicri 1278 senesinde bir de tekke yaptırmıştır. Şair bir zat, Ebced Hesabı ile tekkenin yapılış tarihini kapıda bulunan taşa nakşetmiştir.[294]

Şeyh Hâmid, oğlu Şeyh Muhammed Alaeddin'i sever ve çokça överdi. Ahlakı güzel, duruşu heybetli bir zat idi. Başkavak'da camii ve mescid inşa ettikten

[290] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 284.
[291] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 285.
[292] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 439.
[293] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 439.
[294] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 439.

sonra çevre köy ve aşiretlerden, onun ilim ve irfanından istifade edebilmek için insanlar Başkavak köyüne akın etmişlerdir.

Savur Beyleri ailesinden Fatıma Hanıml'a evlenen Şeyh Muhammed Alaeddin'in bu hanımdan Nuriddin ve Kemaluddin adında iki oğlu oldu. Nüzhetur-Riyaz limen Erade el-İttiaz adında birde eseri olan Şeyh Muhammed Alaeddin 1282/1866 senesinde Başkavak köyünde vefat etmiş, müridleri tarafından kabrinin üzerine birde türbe inşa edilmiştir.[295]

4.4.4.1. Şeyh Muhammed Alaedin'in Evlatları

Şeyh Nuriddin

1276/1860 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğdu. Babası Şeyh Muhammed Alaeddin'in yanında dersler aldı ve onun tarafından terbiye edildi. Orta boylu ve esmer tenliydi. Hangi hastaya Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazıp okuduysa şifa bulmuştur. Bazı olayları vukuundan önce haber vermiş ve söylediği şeyler aynen gerçekleşmiştir.[296] Mardin Misrancı ailesinden olan Ayşe Hanım'la evlendi ve ondan Abdulvahhab adında bir erkek evladı oldu.[297] Vefat ettiğinde henüz on yaşında olan oğlu Abdulvahhab ile amcası Şeyh Abdulhâlim'in ilgilenmesi vasiyetinde bulundu. Amcası Abdulhâlim onunla ilgilendi ve onu en güzel şekilde yetiştirdi.

1315/1898 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde vefat eden Şeyh Nuriddin, yine burada bulunan babasının türbesine defnedildi.[298]

Şeyh Kemaluddin

1279/1862 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğdu. Çok küçük yaşlarda babası Şeyh Muhammed Alaeddin'in vefatı üzerine yetim kaldı.[299] Amcası

[295] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 285, 286.
[296] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 287.
[297] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**
[298] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 286.
[299] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 440.

Şeyh Abdulahâlim'in yanında okuyup terbiye gören Şeyh Kemalüddin, takva ve özellikle ilim konusunda yetkin, bölge halkı ve âlimler arasında çok meşhurdur.[300]

Mollâ Muhammed Deyrişi gibi birçok meşhur âlimi okutan Şeyh Kemalüddin, aynı zaman ilmi kitaplar yazmıştır. Bunun yanında şair bir kişiliği de vardı. Tasavvuf adaplarını ve hikmetli sözler içeren şiir tarzında divanıda vardır.[301] Ahmed ve Muhammed E'sad adında iki evladı olmuştur. Küçük oğlunun sürgün yıllarında Manisa'da vefat etmesine çok üzülmüş ancak, buna sabır göstermiştir.

1352/1933 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde vefat etmiş ve Hamidî kabristanına defnedilmiştir. [302]

4.4.5. Şeyh Hâmid'in Dördüncü Oğlu Şeyh Abdulhâlim ve Tınat Medresesi

1257/1841 senesinde Siirt'te doğmuştur. Babasıyla birlikte Mardin'e geçmiştir. Mardin'e geçtiği sırada henüz üç yaşındaydı.[303] Babası Şeyh Hamid'den Sarf, Nahiv, Mantık, Beyan, Bedi, Maani gibi âlet ilimleriyle birlikte, Fıkıh, Usûlü Fıkıh, Akâid, Tefsir ve Hadis gibi ilimlerini de okumuştur. Bunun yanında aklî ilimlerden olan Hesap, Hendese, Astronomi ve Felsefe gibi ilimleri'de tamamlayarak babasından icazet almıştır.[304]

Şeyh Abdulhâlim babası Şeyh Hâmid'in emriyle, Kutlubey (Tınat) köyüne geçmiş ve burada irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Ağabeyi Şeyh Muhammed Alaeddin'in vefatı üzerine ve babasının emriyle oğlu Şeyh Salih ve Şeyh Tahir'i yerine bırakarak kendisi Başkavak (Ahmediyye) köyüne geçmiştir. Burada irşâd faaliyetlerini sürdürmüş ve birçok talebe yetiştirmiştir.[305]

Şeyh Abdulhâlim, ağabeyi Şeyh Abdullah ile birlikte 1300/1882 senesinde hacca gitmiştir. Seksen yaşını aşkın bir süre yaşayan Şeyh Abdulhâlim 1330/1912

[300] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 288.
[301] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 289.
[302] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 440.
[303] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 299.
[304] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 439.
[305] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 441.

senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde vefat etmiş ve buradaki türbede defnedilmiştir.[306]

4.4.5.1. Şeyh Abdulhâlim'in Evlatları

Şeyh Necim

1277/1861 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğdu. Tahsilini babası Şeyh Abdulhâlim'in yanında tamamladı. Bir müddet Duneysir (Kızıltepe) de kaldı. Ardından Başkavak (Ahmediyye) köyüne, babasının yanına geçti.

İlim ehlini çok sever ve değer verirdi, daima güler yüzlü ve hoş sohbet bir zat idi. 1302/1885 senesinde Ahmediyye köyünde vefat etti. Vefat etmeden önce iki oğlu Şeyh Celal ve Şeyh Fahreddin'i babasının yetiştirmesini vasiyet etti.[307]

Şeyh Salih

1279/1863 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğdu. İlim tahsilini babasının yanında tamamladı. Kardeşi Şeyh Tahir ile birlikte Tınat köyüne gidip irşâd faaliyetlerine başladı. Çok güzel bir yüze ve ahlaka sahipti. Birçok kişiye ilim dersleri verdi.

Şeyh Abdussamed, Şeyh Muhammed Sıdık ve Şeyh Muhammed Bahaddin adında üç erkek evladı olan Şeyh Salih, 1926 senesinde, Tınat köyüne yaklaşık on kilometre uzaklıkta olan, Nibil köyünde vefat etmiştir.[308]

Şeyh Muhammed Tahir

1281/1864 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğdu. Babasının yanında ilim tahsil edip icazet aldıktan sonra, irşâd için Tınat köyüne geçti. Burada âlimler yetiştirmiş ve bölge halkını irşâd etmiştir. Bölgede ilmi kişiliğiyle ön plana çıkmıştır. Ayrıca çok yetenekli bir edebiyatçı ve şairdi. Şeyh Bedreddin, Şeyh Şemseddin, Şeyh Abdullatif, Şeyh Muhammed Nureddin ve Şeyh Tayfur isimlerinde

[306] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 439, 440.
[307] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 301.
[308] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 308.

altı erkek çocuğu olmuştur. 1926 senesinde Kutlubey (Tınat) köyünde vefat etmiştir.[309]

Şeyh Mehdi

1294/1878 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğdu. İlim tahsilini babasının yanında tamamladı. Çok takvalı ve ibadetine düşkün bir zat idi. Mükemmel bir sirete ve surete sahip idi. 1329/1911 senesinde hacca gitti. Hac ibadetini yaptıktan sonra Medine'de şehadet mertebesine ulaştı. Medine'de bulunan Baki mezarlığına defnedildi. Sadece Muhammed Nimetullah adında bir oğlu vardı. [310]

Şeyh Sefeddin

1299/1882 senesinde Başkavak (Ahmediyye) köyünde doğmuştur. Babası ve ağabeyi Şeyh Kemaleddin'den dersler almıştır. Heybetli, takva ve vera sahibi bir zat idi. Hayatı boyunca, kabileler arasında olan birçok kan davasında arabuluculuk etmiş ve sorunları çözmüştür. Şeyh Muhammed Arif, Şeyh İsmetullah ve Şeyh Muhammed Afif adında üç oğlu olan Şeyh Seyfeddin 1958 senesinde vefat etmiştir. Birçok şair vefatıyla ilgili şiirler yazmıştır.[311]

4.4.6. Şeyh Hâmid'in En Küçük Oğlu Şeyh Abdurrahman Zihni

Şeyh Abdurrahman 1268/1852 senesinde Mardin'de doğmuştur.[312] Henüz yedi yaşında iken Savur Kapı Camii İmamı Mollâ İbrahim'in yanında Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiştir. Sarf, Nahiv ve Tecvid kitaplarını Şeyh Abdulgafur es-Sûfî'nin yanında okumuştur.

Babası Şeyh Hâmid-i Mâridînî'den Fıkıh, Akâid ve Tecvid dersleri alan Şeyh Abdurrahman, mantık İstiare Bedi ve Âdâb ilimlerini de Diyarbakır Rüşdiyesi eski muallimlerinden Süleymaniye'li Mollâ Mahmud Efendi es-Süleymanî'den almıştır.

---

[309] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 311.
[310] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 315.
[311] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 317.
[312] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 321.

Vad'ı, Meâni ilimlerini, Mollâ Cami kitabının haşiyelerini, Ussam ve Abdulgafur kitaplarını, Çarperdî'nin Şafiye Şerhini, Şerhu'l-Akâid ve Seyyid Şerif Cürcânî'nin Akâid Haşiyesini ve Riyadât (Matamatik) ilimerini Mollâ Halil Siirdî'nin torunu, Mardin Kasım Padişah medresesinin müderrislerinden Mollâ Fethullah Efendi'den okudu.

Şeyh Abdulaziz Mağzilî'den, Akâid, Felsefe, Hey'et ve Usûl ilimlerini okudu. Ayrıca Şeyh Abdulaziz'den şu kitapları okumuştur: Hayali Haşiyesi ile birlikte Taftazanî'nin *Şerhu'l-Akâid* kitabı, *Şerhu'l-Mevakif, et-Tavali ve'l-Metali, Hülasetu'l-Hisab, Eşkalu't-Te'sis,* Hadis ilmine dair *Nuhbe*, Şafii mezhebi usûl kitabı *Minhacu'l-Usûl*, Çağmini, *Rub'ul-Müceyyeb* Tevbe suresine kadar Beyazâvî tefsiri, İbnu'l-Hacer el-Heytemi'nin *el-Minhac* şerhi, Felek ilmi.

Abdulaziz Efendi, Şeyh Abdurrahman'a aklî ve naklî ilimlerle astronomi ilimlerinde icazet vermiştir. Ayrıca bu zat, kendi hocası olan ve Bağdat eski müftüsü Zehâvî diye meşhur Muhammed Feyzi Efendi'ye mektup yazarak Şeyh Abdurrahman'a onun icazet vermesini rica etmiştir. Muhammed Feyzi Efendi de Bağdat'tan ona bir icazet göndermiştir.[313]

Şeyh Abdurrahman, 1312/1892 senesinde Diyarbakır-Siverek-Halep ve İzmir yolunu takip ederek İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'a ilk varışında Seyyid Şeyh ebu'l-Huda es-Seyyadî'nin Dergâh'ında 18 gün boyunca misafir olmuştur. Daha sonraları ise Nişantaşı'ndaki devlet misafirhanesinde ağırlanmıştır. Şeyh Abdurrahman burada Mabeyn müşaviri Gazi Osman Paşa ile Başyaver Muhammed Ali Paşa vasıtasıyla Padişah Abdulhamid Han tarafından kabul edilmiştir. Abdulhamid Han Şeyh Abdurrahman ile çok ilgilenmiş ve ona övgü dolu sözler sarfetmiştir. Onu Mardin'in Nakşibendî, Kadirî postnişîni olarak tayin etmiş ve İrade-i Seniyye (Padişah Fermanı) ile dergâhı için ona ve evladına geçmek üzere 250 kuruş maaş tayin etmiştir.[314]

Şeyh Abdurrahman zamanın en önemli âlimlerindendi. Yüzlerce talebeye dersler verip birçok âlim yetiştirir. Elliden fazla eser kaleme alır. Bunlardan sadece

[313] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 432, 433.
[314] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 433, 434.

ikisi basılmıştır. Birincisi *Kitabu Sevadu'l-Basar fî Usûlu'l-Hadisi ve'l-Eser*'dir. İkincisi ise *Kitabu Bidayetu's-Suul Şerhu Minhacu'l-Vusûl fî ilmi'l-Usûl*'dur.

Şeyh Abdurrahman üç evlilik yapmıştır. İlk hanımı Haki ailesinden Seyyid Kemal Efendi'nin kızı Peyruze Hanım'dır. Peyruze Hanım'dan Muhammed Ali, Ahmed, Şükrü, Şemsuddin ve Hamdullah adında beş evladı olmuştur. İkinci hanımı Sadi ailesinden Asiye Hanım'dır. Üçüncü hanımı Gercevz Kazasına bağlı Keferzuta köyü halkından Kumri Hanım'dır. Bu hanımından da Hayrullah, Atike ve Emine adında üç evladı olmuştur.[315]

1328/1910 senesinde Mardin'de vefat etmiştir. Babası Şeyh Hâmid'in türbesine defnedilen Şeyh Abdurrahman hakkında, birçok âlim ve edebiyyatçı şiirler yazmıştır.[316]

4.4.6.1. Şeyh Abdurrahmanın Evlatları

Şeyh Abdurrahmanın Büyük Oğlu Şeyh Muhammed Ali

1288/1872 senesinde Mardin'de doğdu. Babasından dersler okuyup icazet aldı. Babası tarafından Ğurs mıntıkasına gönderildi. Burada talebe okutup dersler verdi. Birçok âlime icazet verdi.[317] Çok âlim bir zat idi. Dedesi Şeyh Hâmid'in eserine 1100 sahifelik bir şerh yazdı.

Hulusi ailesinden Atiyye Hanım'la evlendi. Bu hanımından Salih Zeki adında bir oğlu ve Saliha adında bir kızı oldu. 1324/1906 senesinde Mardin'de vefat eden Şeyh Muhammed Ali, ceddînîn türbesinin yakınında medfundur.[318]

4.5. GAZİANTEP KOLU

4.5.1. Şeyh Ahmed Mûnis (Derşevî)

Şeyh Ahmed Mûnis 1340/1922 senesinde Cizre'de doğdu. Babası Şeyh Muhammed Nurî ed-Dêrşevî'nin oğlu Şeyh Abdullah Dêrşevî'dir. Annesi Cubira

[315] Hamidiler.com, **a.g.i.a.**
[316] Hâmidî, **a.g.m.,** s. 434.
[317] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 324.
[318] Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa el-Mardînî, **a.g.e.,** s. 324.

Aşiretinden Hacı İbrahim el-Cezerî'nin kızı Sıddika Hanım'dır. İlk tahsilini Üstad Mollâ Abdulvahhab'ın yanında tamamlayan Şeyh Ahmed Mûnis, Ardından o dönem ülema'nın çokça bulunduğu, Suriye'nin Âmûde şehrine gitti. Burada Ömerkâ aşiretinden olan Mollâ Abdullatif'in medresesinde Hacı Yûsufî'nin oğlu Mollâ Mahmut'tan dersler okudu. Türkiye'ye döndükten sonra Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî, Mollâ İbrahim Savik ve Mollâ İbrahim Karsî'den dersler okudu.[319]

Şeyh Ahmed Mûnis, babası Şeyh Abdullah ile birlikte, 1926 senesinde, Suriye'ye göç etti. Burada Mustafâviyye'de ikamet etmeye başladı. 1941 senesinde babasıyla beraber tekrar Türkiye'ye döndü. O dönemde Türkiye'de yaşanan kıtlık sebebiyle, babasından izin alarak tekrar Suriye'ye döndü.

Şeyh Ahmed Suriye'ye vardığında, dönemin hükûmeti ve işgal kuvvetleri onun döndüğünü duymuştu. Gittiği bölgenin sorumlusu olan Yasin Atiyye onunla ilgilenmiş ve babasınında daha önce ikamettiği Mustafâviyye'de kalabileceğini söyleyerek tüm ihtiyaçlarını karşılayacağı sözünü vermiştir. Şeyh Ahmed Mûnis, iki sene boyunca Mustafaviyye'de kalmıştır. 1945 senesinde işgal kuvvetlerinin verdiği rahatsızlık ve kardeşi Şeyh Abdulkadir'e yardımcı olmak için, Ustafaviyye'deki evini amcasının oğlu Muhammed Nuri'ye bırakarak, tekrar Türkiye'ye dönmüştür.[320] Türkiye'de bir müddet Mansûriyye köyünde ikamet ettiktene sonra 1959 senesinde Zengiluk köyüne daha sonrada Amîrîn köyüne göçmüştür. Nihayet Cizre'de, dedesi Şeyh Muhammed Nuri ed-Dêrşevî'nin evinin yanında bir ev yaptırarak buraya yerleşmiştir.[321] Şeyh Ahmed Mûnis, burada dedesi Şeyh Muhammed Nuri'nin inşa ettiği ancak savaş dönemlerinde devletin el koyup ahır olarak kullandığı camiyi yenilemiştir.

1975 senesinde bölgede bulunan Dudeyrâ Aşireti içinde bulunan iki kabile arasında anlaşmazlık çıkmış, bu sebeple iki taraftanda onlarca insan ölmüştü. Şeyh

[319] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 77.
[320] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 78, 79.
[321] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 159.

Ahmed Mûnis, taraflar arasında girmiş, meseleyi çözmüş ve fitne ateşini söndürerek büyük bir barışa imza atmıştır. [322]

Şeyh Ahmed Mûnis, 1971-72 yıllarında Şeyh Muhammed Nûri Camii'nin tadilatını yaptıktan sonra Osmaniye'ye yerleşmiştir. Burada bir müddet kaldıktan sonra Gaziantep'e geçmiş ve halen burada ikamet etmektedir. İlerlemiş yaşına rağman halen ilim ve irşâd hizmetlerini sürdürmektedir.[323]

4.5.1.1. Hilafet Alışı

Şeyh Ahmed Mûnis, 1963 senesinde, Hac farizasını yerine getirmek için, bir kafile ile birlikte Türkiye'den yola çıkmıştır. 21 Nisan 1963 senesinde Kamışlıya varmış, burada bir müddet dinlendikten sonra, tekrar yola koyulmuş ve Mekke'ye varmışlardır. Hac farizasını yerine getirdikten sonra kafile ile birlikte dönüş yoluna girmiş ve Dımaşk'e varınca kafileden ayrılarak, o dönem Dımaşk Üniversitesi'nde müderris olan Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî'nin çocukları Şeyh Elvan ve Şeyh Adnan'ın yanında birkaç gün misafir olmuştur. Ardından Kamışlı'ya uğrayarak burada bulunan Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî'yi ziyaret etmiştir. Şeyh İbrahim Hakkı Şeyh Ahmed Mûnis'e beş Tarîkatta icazet vererek onu Cizre bölgesinde halifesi tayin etmiştir. Bundan bir gün sonra Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Muhammed Reşid, kendisine Rıfaiyye Tarîkatı icazetini vermiştir.[324]

4.5.1.2. Ailesi

Şeyh Ahmed Mûnis'in babası, Şeyh Muhammed Nûri ed-Dêrşevî'nin oğlu Şeyh Abdullah ed-Dêrşevî'dir. Şeyh Abdullah, 1891 senesinin Şubat ayında Cizre'de doğdu. İlim tahsilinin büyük bir kısmını babasının medresesinde tamamladı.[325]

Şeyh Abdullah, Cizre'de bulunduğu dönemde, Mollâ Resul-i Alîkî adında bir zatı, o sıralar Irak'a göç etmiş olan Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu Şeyh İbrahim Hakkı'ya göndererek, kendisine Cizre bölgesinde halifelik vermesini taleb etmiştir.

---

[322] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 77.
[323] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 159, 160.
[324] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 78.
[325] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 66.

Şeyh İbrahim Hakkı, bu talebi memnuniyetle karşılamış ve kendisine beş tarîkatta hilafet vermiştir.[326]

Şeyh Abdullah, babası Şeyh Muhammed Nûri'nin vefatından sonra Hoser köyüne yerleşmiş, kısa bir müddet burada kaldıktan sonra Irak'a göç etmiştir. Bir süre Irak'ta kaldıktan sonra 1928 senesinde tekrar Türkiye'ye dönmüştür. Birkaç sene Türkiye'de kaldıktan sonra 1933 senesinde Suriye'ye göçmüştür. Suriye'de uzun yıllar ilim ve irşâd faaliyetlerinde bulunmuş, bölgede cereyan eden siyasi bir takım olaylar sebebiyle 1941 senesinde ailesiyle birlikte tekrar Türkiye'ye dönerek Nirinci köyüne yerleşmiştir.[327]

Şeyh Abdullah ed-Dêrşevî 1943 senesinde Cizre'de vefat etmiş, burada yanyana bulunan, babası Şeyh Muhammed Nûri ed-Dêrşevî ile Şeyh Abdulhakim ed-Dêrşevî'nin eşi Aişe Hanım'ın, kabirlerinin arasına defnedilmiştir.[328]

Şeyh Ahmed Mûnis üç evlilik yapmıştır. İlk hanımı Seyyid Kasım'ın kızı Fatıma Hanım'dır. Bu hanımından; Abdullah, Burhaneddin, Kutbeddin adında üç oğlu; Mardiyye, Hudeycet, Sıddika, Nafile ve Haşia adında beş kızı olmuştur. İkinci hanımı Şeyh Fethullah'ın kızı Hatice Hanım'dır. Bu hanımından Muhammed Kani, ve Mutasım adında iki oğlu, Kania adında birde kızı olmuştur. Üçüncü hanımı ise Sofi Halef'in kızı Afifa Hanım'dır. Bu hanımından da Muhammed Sadaka, Muhammed Zahid, Muhammed Mehdi ve Muhammed Said adında dört oğlu, Selma ve Şeyma adında da iki kızı olmuştur.[329]

4.6. DİYARBAKIR KOLU

4.6.1. Şeyh Hasan Nûrânî

Şeyh Hasan Nûrânî 1201/1786 senesinde, Batman iline bağlı bulunan Garzan bölgesinin Koh köyünde dünyaya geldi. Bu köy, Veysel Karani Hazretleri'nin

[326] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 66.
[327] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 67-71.
[328] Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî ed-Derşevî, **a.g.e.,** s. 74.
[329] 7 Haziran 2016 Saat: 22:50 de Şeyh Ahmed Mûnis'in oğlu Muhammed Sadaka ile yapılan mülâkât.

türbesinin bulunduğu yere yakın bir mesafede bulunmaktadır. Şeyh Hasan Nûrânî'nin babasının ismi İshak, dedesinin ise Suvar'dır.

Şeyh Hasan Nûrânî'nin ailesi önceleri Hakkari taraflarında yaşamış, bazı olaylar sebebiyle dedelerinden bir tanesi Garzan bölgesine göçerek buraya yerleşmiş ve Şeyh Hasan Nûrânî burada dünyaya gelmiştir.

Şeyh Hasan Nûrânî, ilim tahsilini o dönem yörede bulunan bazı meşhur âlimlerin yanında yapmıştır. Bunlardan en önemlileri Mollâ Halil Siirdî ve Cizre'de bulunan Bâsret Dergâhı postnişîni, âlim ve mutasavvıf Şeyh Sâlih-i Sibkî'dir. Şeyh Sâlih-i Sibkî, Nakşibendî Tarîkatı meşâhinden olması hasebiyle, tasavvufî seyr-u süluk'ünü de onun yanında tamamlamıştır. Şeyh Sâlih-i Sibkî, 25 ila 35 yaşları arasında olan Şeyh Hasan Nûrânî'ye hem ilmî icazet, hem de Tarîkat icazeti vererek onu halifesi yapmıştır. [330]

Şeyh Sâlih-i Sibkî, talebesi ve halifesi olan Şeyh Hasan Nûrânî'nin ilim ve ihlâstaki üstün kabiliyetini görmüş, o dönemin kendisi ile arası çok iyi olan Osmanlı Padişahı Abdulmecid'e bir mektup yazarak talebesinden bahsetmiştir. Bunun üzerine Sultan Abdulmecid, Diyarbakır'a bağlı çok eski ve tarihi bir köy olan Aktepe köyü arazilerinden 52 parselin tapusunu Şeyh Hasan Nûrânî'ye hibe ederek bu arazide bir tekke ve medrese kurulmasını emretmiştir. Böylece Şeyh Hasan Nûrânî Aktepe köyüne yerleşerek irşâd faaliyetlerine başlamıştır.[331]

Şeyh Hasan Nûrânî, Aktepe köyüne yerleştiği dönemde, bölge ve çevre köylerdeki halk, İslâmi bilgi ve ahlak cihetinden çok cahildiler. Şeyh Hasan'ın burada tekke ve medrese inşa edip ilim ve irşâd hizmetlerine başlamasıyla bölge, İslamî açıdan canlanmış, hatta çevre şehirlerden insanlar Aktepe köyüne akın etmeye başlamıştır. Böylece Aktepe köyü ve çevresi adeta nurlanmıştır. Bu sebepledir ki Şeyh Hasan, Nûrânî lakabıyla anılır olmuştur.

[330] M. Şefik Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** Kent Yayınevi, İstanbul 2004, s. 250.
[331] Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** s. 250.

Şeyh Hasan Nûrânî, geçimini Aktepe köyünde kendisine verilen arazileri ekerek sağlamıştır. Yaptığı büyük ilmi ve manevi hizmetler sebebiyle kendisine, dönemin padişahı tarafından, bir sancak ve çeşitli hediyeler gönderilmiştir.[332]

Şeyh Hasan Nûrânî iki evlilik yapmıştır. İlk evliliğini Hâlime Hanım'la yapmış, bu hanımından çocuğu olmamıştır. İkinci evlilğini ise Şerife Hanım'la yapmış, bu hanımından 4 erkek ve 2 kız çocuğu olmuştur. Erkeklerin isimleri; Abdurrahman, Muhammed Can, Muhammed Nur ve Muhammed Sirac'dır. Kızların isimleri; Rukiyye ve Çâği Nebat'tır.

Şeyh Hasan Nûrânî; orta boylu, kumral ve sakalının bir kısmı beyaz idi. Sireten yumuşak huylu ve hâlim selim bir zat idi.

Şeyh Hasan Nûrânî, birçok eser kalem almış ancak çeşitli sebeplerden dolayı bir tanesi dışındaki bütün kitapları kaybolmuştur. Şeyh Hasan'ın torunlarında, kendisinin istinsah ettiği Şeyh Abdulgani en-Nablûsi'nin, "El-Miftâhu'l-Maiyye Fit-Tarîkati'n-Nakşîbendiyye" adlı eseri mevcuttur.

Şeyh Hasan Nûrânî, kesin olmamakla birlikte 1280/1863 senesinde vefat etmiştir.[333]

4.6.1.1. Halifeleri

Şeyh Hasan Nûrânî'nin birçok halifesi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır[334]:

1. Abdurrahman-i Aktepe (oğludur)

2. Mollâ Hasan-i Barê (Barê Çınar'ın bir köyüdür)

3. Şeyh Kasım-i Altunakar (Altunakar Çınar'ın bir köyüdür)

4. Şeyh Eyyub-i Cırnık (Cırnık Terkan'ın bir köyüdür)

5. Şeyh Ahmed-i Hanevî

[332] Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** s. 251.
[333] Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** s. 252.
[334] Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** s. 252.

6. Şeyh Muhammed-i Zilân

7. Şeyh Muhammed Emin-i Şeyh Selameta.

4.6.2. Şeyh Abdurrahman-i Aktepî

Şeyh Abdurrahman-i Aktepî, 1270/1850 senesinde Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde dünyaya gelmiştir. Babası meşhur Nakşîbendi şeyhi, âlim ve mutasavvıf, Şeyh Hasan Nûrânî'dir.[335]

Şeyh Abdurrahman ilk tahsiline babasının yanında başlamıştır. Şeri ilimlerin büyük bir kısmını babasının yanında tamamlamıştır. Ardından Aktepe köyünde müderrislik yapan Mollâ Muhammed Selim-i Aktepî ve Mollâ Muhammed Emin'den dersler okumuştur. Sarf, Nahiv, Belâğat, Mantık, Felsefe ve Astronomi gibi ilimlerin tamamını okumuştur. Son olarak Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Kamışlo köyünde müderris olan Mollâ Muhammed'edn dersler okumuş, ilmî icazetini'de bu zattan almıştır.[336]

Şeyh Abdurrahman, mânevî seyru sulükünü babası Şeyh Hasan Nûrânî'nin yanında yapmış ve halifesi olmuştur. Hayatı boyunca Allah ve Resulü'nün yolundan ayrılmamış, sünnet-i seniyyeye tabi olmayı kendisine şiar edinmişti. Güzel ahlakı, ihlâsı ve takvayı önce kendi hayatında tatbik eder, sonra insanlara tavsiye ederdi. Hayatı büyük zorluk ve meşakkatlerle geçmiş, ihlâs ve takvasından asla ödün vermemiştir. Birçok defa dergâhı terkederek odun toplar, fakir, miskin ve engellilere dağıtırdı. Allah'ın bütün mahlukata merhamet ve şefkatle yaklaşır, onları yaratan azamet ve kudrete muhabbet duyardı. Hayvanat ve haşerâta dahi şefkat ve merhametle muamele ederdi.[337]

Şeyh Abdurrahman ihlâs, takva ve çok tevazuu sahibi bir zat idi. Yaptığı hiçbir ameli ve hizmeti kendine mal etmez, tüm güzelliklerin efendimizin bereketi ile olduğunu ifade ederdi. Şöyle ki bir duasında " Rabbim, beni kibirli olmaktan muhafaza eyle. Eğer kendimi şeyh ve mürşid olarak görüyorsam beni Firavunla,

[335] Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** s. 47.
[336] Korkusuz, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** s. 48.
[337] Murat Özaydın, **Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı Eserleri Görüşleri,** Cihan Yayınevi, İstanbul 2009, s. 75.

Karunla, Hamanla haşret. Rabbim'den dileğim beni Resulullah'ın yolundan ayırmaması ve Ümmet-i Muhammed ile haşretmesidir" diye dua ederdi.[338]

Babasının vefatından sonra Aktepe medresesinin başına geçen Şeyh Abdurrahman, medresenin başına geçtikten sonra'da büyük bir iştiyakla gece gündüz demeden ilim tahsiline devam etmiştir. Şöyle ki kısa bir süre medresenin başında kaldıktan sonra, medresenin idaresini kardeşi Muhammed Can'a devretmiş ve kendisini tamamen ilmî çalışmalara vermiştir.[339]

Şeyh Abdurrahman-ı Aktepî, tasavvufî kişiliği ve Tarîkat şeyliğinden çok âlimliği ve büyük bir bilim adamı olması ile ön plana çıkmıştır. İlim öğrenmeye ve öğretmeye çok büyük ihtimam gösterirdi. Geceleri çok az uyur ve ilmî mütalaalarda bulunurdu. Okutacağı dersleri bir gece önceden mütalaa ederdi. Bazı geceler uykunun galip gelmesiyle başı yastığın üzerine düşer ve öylece uykuya dalardı. Talabeler sabah namazına uyandığında Şeyh Abdurrahman'ın oda ışıklarının açık, kendisininde uyuya kaldığını görürlerdi. Talebelerine ve müridlerine her daim: "Allah'a şükürler olsun. İlim ağacının bol meyvelerine nail olduğumuz gibi, ellerimizle yetiştirdiğimiz talebe fidanlarıda meyvelerini verdiler. İslam'a ve müslümanlara faydalı bir hale geldiler" der ve Allah'a şükrederdi.[340]

Şeyh Abdurrahman hayatı boyunca birçok eser kaleme almıştır. Sarf, Nahiv, Fıkıh, Kelam, Mezhepler, Mantık, tasavvuf gibi İslâmî ilimler yanında Tıp ve Astronomi gibi pozitif ilimlere dair eserlerde yazmıştır. Ayrıca Şeyh Abdurrahman Astronomi ile ilgili kitabını hazırlarken ceviz ağacından dünya şeklinde bir küre hazırlamıştır. Bu küre halen sağlam olarak durmaktadır.[341]

Şeyh Abdurrahman-ı Aktepî 29 Mart 1910 günü Diyarbakır'da ikamet ettiği evinde kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Vefatı ile sevenlerini büyük bir üzüntüye boğan Şeyh Abdurrahman'ın cenazesi büyük bir kalabalık eşliğinde, Diyarbakır'dan

[338] Özaydın **a.g.e.,** s. 76.
[339] Özaydın **a.g.e.,** s. 68.
[340] Özaydın **a.g.e.,** s. 71-72.
[341] Yusuf Kenan Haspolat, **Peygamberler Sahabeler ve Evliyalar Kenti Diyarbakır,** Amaç Yayınevi, İstanbul 2016, s. 127.

Aktepe köyüne götürülmüş, babası Şeyh Hasan Nûrânî ve kardeşi Şeyh Muhammed Can'ın mezarlarının bulunduğu türbeye defnedilmiştir.[342]

4.6.2.1. Eserleri

1. *Ravdu'n-Naîm:* Eserde ilahî aşk, peygamberimizi övme, ahlakî ve tasavvufî konular işlenmiştir. Bu eser Kürt Edebiyatının ilk Mi'rac-nâmesi ve en uzun mesnevisidir.[343]

Bu eser, Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça ve Kürtçe dil zenginliği kullanılarak kaleme alındığından, saydığımız dillerin azda olsa bilinmesine ve biraz da tasavvufî istilah bilgisine sahip olunması gerekir.[344] Eser toplam 440 sahifeden oluşmaktadır.

2. Dîvân-ı Rûhî: Rûhî kelimesi Şeyh Abdurrahman'ın kullandığı mahlasıdır. Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça ve Kürtçe dillerinin zenginliği ile yazılmış, ilahî aşk ve bazı tasavvufî meselerden bahsedilmiştir. Eser 471 beyit ve 50 sahife'den oluşmaktadır.

3. *Kitâbu'l-İbrîz*: Arapça olarak kaleme alınan eserde Kuran'ın Kelamullah olduğu hususundan bahsedilmektedir. Eser toplam 81 sayfadan oluşmaktadır.

4. *Keşfu'z-Zulâm fî Akâid-i Firâki'l-İslâm:* Arapça olarak kaleme alınan eserde Eş'arî ve Mâturîdî başta olmak üzere, akaid mezheplerinden bahsedilmektedir. Toplam 25 sayfadan oluşmaktadır.

5. *Minhâcu'l-Usûl:* Arapça kaleme alınan eserde fıkhî bazı meselelere açıklık getirilmektedir. Toplam 50 sayfadan oluşmaktadır.

6. *Astronomi üzerine yazılmış eser*: Arapça kaleme alınan eser astonomiden bahsetmektedir. Eserin baş tarafları yırtıldığından adı bilinmemektedir.

---

[342] Özaydın **a.g.e.,** s. 93.
[343] Nusrettin Boleli, "Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı", **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü,** C. 1, s. 74.
[344] Edîp Teverzî, "Hınek Malûmat di Derbarê Dîwana Şêx Ebdurehmanê Axtepî de", **Nûbihar,** C. 12, s. 8.

7. *Takvim*: Eser Diyarbakır ili ve çevresine ait bir yıllık namaz vakitlerini belirtir. Toplam 18 sayfadan oluşmaktadır.

8. *Kitâbu's-Sarf ve'n-Nahv*: Arapça dilbilgisine yönelik yazılan eser toplam 50 sayfadan oluşmaktadır.

9. *Kitâbu't-Tıb*: Tıp üzerine yazılan eserde hangi hastalıklara nelerin şifa geldiği ve bazı hastalık ve sıkıntılara iyi gelen dua ve zikirlerden bahsedilmiştir.

10. *Risâle*: Şeyh Abdurrahman'ın 1894 senesinde yazdığı bir manzumesi vardır. Ayrıca 17. Yüzyıl şairlerinden Nâbî'nin bir gazeline üç mısra ekeleyerek yazmış olduğu Türkçe bir muhammesi mevcuttur.

11. *Kitâbu'l-Mantık*: Şeyh Abdurrahman, mantık üzerine her biri yaklaşık 90 sayfadan oluşan iki eser kaleme almıştır.

12. *Risâle-i Râbıta*: Eserde rabıtanın caiz olduğuna dair delillerden bahsedilmektedir.

13. *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb*: Eserde ehl-i Tarîkatın uyması gereken bir takım âdâb ve kurallarda bahsedilmektedir.[345]

4.6.2.2. Halifeleri[346]

1. Şeyh Muhammed Cân-i Aktepe: 1274/1857 senesinde Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde dünyaya gelmiştir. Babası meşhur mutasavvıf Şeyh Hasan Nûrânî'dir.

2. Şeyh Kerbelâ: Şeyh Abdurrahman Aktepî'nin oğlu olan Şeyh Kerbelâ, 1313/1886 senesinde Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde dünyaya gelmiştir.

3. Şeyh Veysi Ekinci: 1337/1919 senesinde Diyarbakır'a bağlı Ta'vik köyünde dünyaya gelen Şeyh Veysi, Meşhur âlim Şeyh Kasım Altunakar'ın

[345] Özaydın **a.g.e.,** s. 93-100.
[346] Özaydın **a.g.e.,** s. 174-183.

neslindendir. Tasavvufî eğitimini Cizreli âlim Şeyh Seydâ'nın yanında tamamlamıştır.

4. Şeyh Abdurrahman-i Şeyh Selâmeta: Meşhur nakşî şeyhi Şeyh Muhyiddin Efendi'nin oğlu olan Şeyh Abdurrahman, 1335/1917 senesinde Diyarbakır'ın Hani ilçesine bağlı Şeyh Selameta köyünde dünyaya gelmiştir.

5. Şeyh Hasib Efendi: Şeyh Muhammed Can'ın oğlu, Şeyh Hasan Nûrânî'nin torunu olan Şeyh Hasib efendi, 1301/1884 senesinde Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde dünyaya gelmiştir.

6. Şeyh Muhammed Neytullah: babası Şeyh Kasım Altunakar'ın oğlu olan Şeyh Muhammed Neytullah, 1284/1868 senesinde Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Altunakar köyünde dünyaya gelmiştir.

7. Şeyh Muhammed Râşid (Rişti): Şeyh Selameta köyünde dünyaya gelen bu zatın doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.

8. Şeyh Muhyiddîn-i Şeyh Selâmeta: Asıl adı Muhammed Tayfûrî olan bu zat1304/1887 senesinde Şeyh Selameta köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Muhammed Reşîd-i Rişti'dir.

4.7. HINÛK (GÜLEÇLER) KOLU

Şeyh Sâlih-i Sibkî'den sonra Bâsret Dergâhı'nın postnişîni olan ancak sağlığının el vermemesi üzerine kısa bir süre sonra dergâhın postnişînliğini Şeyh Muhammed Aynî'ye devrederek, memeleketi Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Hınûk (Güleçler) köyüne geçen Şeyh E'sad-i Hınûkî tarafından kurulmuştur. Hınûk köyünde doğan Şeyh E'sad'ın, doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Şeyh E'sad vefat ettikten sonra dergâh'ın başına oğlu Abdullah geçmiştir.[347]

Şeyh E'sad-ı Hınûkî'nin hayatından "Bâsret Dergâhında Postnişînlik Yapan Şeyhler" bölümünde zikettiğimizden burada tekrar zikretmeyeceğiz.

[347] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 161.

4.7.1. Şeyh Abdullah b. Şeyh E'sad-ı Evvel

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Şeyh Abdullah'ın, babasının Bâsret Dergâhı'nda bulunduğu dönemdemi yoksa daha sonra mı doğduğu bilinmemektedir. Tahsil yaşına gelince ilim okumaya başlayan Şeyh Abdullah, birçok medresede okumuş, en son Mollâ Halil-i Siirdî'nin talebelerinden olan Mollâ Mustafa'nın yanında tahsiline devam edip, bu zattan ilmî icazet almıştır.[348]

Şeyh Abdullah ilim tahsilini bitirdikten sonra tekrar Hınûk köyüne dönmüştür. Köye döndükten sonra amcalarından birini Arvâs köyünde bulunan Seyyid Fehim Arvâsî'ye göndermiş ve Seyyid Fehim Arvâsî'nin vefat etmiş olan kardeşi Seyyid Tâhâ'nın kızı Zemzeme Hanım'ı kendisine istetmiştir. Seyyid Fehim Arvâsî, bu bu talebi sevinçle karşılamış ve Şeyh Abdullah, Zemzeme Hanım'la evlenmiştir.[349]

Şeyh Abdullah, Zemzeme Hanımla evlendikten bir müddet sonra, Arvâs'a, Seyyid Fehim Arvâsî'nin yanına giderek mânevî eğitime başlamıştır. Bu sırada Şeyh Mustafa Arvâsî'nin oğlu, Seyyid Abdulhakim Arvâsî ve Muhammed Emin Arvâsî'de manevi eğitimleri için Arvâs'da bulunmaktaydılar. Seyyid Fehim Arvâsî, manevi eğitimlerini tamamladıktan sonra, Seyyid Abdulhakim Arvâsî ve Muhammed Emin Arvâsî'ye Tarîkat icazeti vermiş, Şeyh Abdullah'a "Seni Mevlânâ Hâlid'in yolunda görüyorum, sen bu Tarîkattan izinlisin benden değil" diyerek, onun nasibinin kendisinde olmadığını belirterek icazet vermemiştir.[350]

Arvâs'tan tekrar Hınûk köyüne dönen Şeyh Abdullah, burada ve başka bazı medreselerde ders vermiştir. Bu sıralarda, kendisini manevi eğitime zorlayan bazı rüyalar görmeye başlayınca tekrar Hınûk köyüne dönmüştür. Bu sırada Şeyh Hüseyin Bâsretî, irşâd için Pervari tarafına gelmişti. Burada Şeyh Abdullah'ı yanına çağıran Şeyh Hüseyin, onu kendisiyle birlikte Bâsret'e götürmüş ve manevi eğitime

[348] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 161.
[349] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 161, 162.
[350] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 162.

başlatmıştır. Şeyh Abdulah burada manevi eğitimini bitirip Şeyh Hüseyin Bâsretî'den Tarîkat icazeti aldıktan sonra tekrar Hınûk köyüne döndü.[351]

Şeyh Abdullah bir müddet Hınûk köyünde kaldıktan sonra A'taf köyüne geçmiş, buradanda Pervari'nin Vêlas (Çobanören) köyüne geçmiştir. Vêlas köyünde vefat eden Şeyh Abdullah, köyün üst kısmında bulunan bir yere defnedilmiş ve mezarının üzerine bir kubbe yapılmıştır.[352]

Şeyh Abdullah vefat ettikten sonra, Tarîkatın başına oğlu Şeyh E'sad geçmiştir.

4.7.2. Şeyh E'sad-i Hınûkî (Şeyh E'sad-i Sani)

Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmeyen Şeyh E'sad, Şeyh Abdullah Hınûkî'nin oğludur. Annesi Seyyid Fehim Arvâsî'nin kardeşi olan Seyyid Tâhâ'nın kızı Zemzeme Hanım'dır.[353]

Şeyh E'sad tahsil yaşına gelince, babası onu, ilim tahsili için Pervari'nin Saruh köyüne göndermiştir. Burada bir müddet okuduktan sonra Miks (Bahçesaray) de bulunan Hasan-ı Veli medresesine geçmiştir. Kısa bir süre burada okuduktan sonra, babasının izni ile Hilter köyünde bulunan Mollâ Mustafa'nın yanına gitmiştir. Bir süre de burada okuduktan sonra Mollâ Mustafa ona yaşlandığını, artık talebe okutamayacak durumda söylemesi üzerine Siirt'e geçmiştir. Burada farklı medreselerde dersler okuduktan sonra, Şeyh Hamid-i Halilî'nin medresesine geçmiştir. Son olarak Fırsaf köyünde bulunan Şeyh Muhammed Hazin'in oğlu Şeyh Muhyiddin'den dersler okumuş ve A'taf'ta bulunan babasının yanına geçmiştir.[354]

Şeyh E'sad babası Şeyh Abdullah'ın medresesinde talebelere dersler vermeye başlamış ve babası Şeyh E'sad'a hem ilimde hemde Tarîkatta icazet verilmiştir. Ayrıca babası, Şeyh E'sad'a Bâsret'e gitmesini vasiyet etmiştir. Şeyh E'sad babasının vasiyeti üzerine vefatından sonra Bâsret'e gitmiş ve o dönem Bâsret'de

[351] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 162.
[352] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 163.
[353] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 158.
[354] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 158, 159.

bulunan Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Celaleddin'den Tarîkat icazeti almıştır.[355]

Şeyh E'sad-i Sânî, hayatı boyunca iki evlilik yapmıştır. İlk hanımı Şeyh Fehim Arvâsî'nin torunu, Şeyh Muhammed Emin'in kızı Fatıma Hanım'dır. Bu hanımından Müşerref, Münevver ve Muhammed Nurî adında üç oğlu olmuştur. İkinci hanımı ise, Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin torunu, Şeyh Muhammed Emin'in kızı Behiyye Hanım'dır. Bu hanımdan Bedreddin, Ubeydullah ve Hifzullah adında üç oğlu olmuştur.[356]

Şeyh E'sad'ın vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hınûk köyünde vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. Şeyh E'sad vefat ettikten sonra yerine oğlu Şeyh Müşerref Hınûkî geçmiştir.

4.7.3. Şeyh Müşerref Hınûkî

Şeyh Müşerref Hınûkî, 1926 senesinde Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Hınûk (Güleçler) köyünde doğdu. Babası meşhur âlim ve mutasavvıf Şeyh E'sad-ı Sani'dir. Annesi, Şeyh Fehim Arvâsî'nin torunu, Şeyh Muhammed Emin'in kızı Fatıma Hanım'dır.[357]

Şeyh Müşerref, ilk tahsiline babası Şeyh E'sad-ı Sani'nin yanında başladı. Babasının yanında Mollâ Cami kitabının Kinâyât bölümüne kadar okudu. Bu sırada iki defa Pervari'nin Saruh köyüne gitti ve burada bulunan Mollâ Mustafa Sârûhî'den dersler okudu.[358]

Şeyh Müşerref, tahsilinin önemli bir kısmını, Siirt ile Tillo arasında bulunan Halenze köyünde müderris olan, Mollâ Abdulhakim'in yanında tamamlamıştır. Mollâ Abdulhakim (ö.1943), Mollâ Hüseyin'in oğludur, o da Mollâ Mustafa'nın, Mollâ Mustafa'da Mollâ Halil-i Siirdî'nin oğludur. Şeyh Müşerref Halenze'de, Mollâ

[355] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 160, 161.
[356] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 160.
[357] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 13.
[358] Muhamed Nâzım, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî,** s. 14.

Abdulhakim'in yanında tahsil gördüğü sırada, Siirt bölgesinin meşhur imamlarından Mollâ Burhaneddin, Mollâ Bedri ve Şeyh Münevver burada tahsil görmekteydi.[359]

Şeyh Müşerref ilim tahsilini bitirdikten sonra Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Robâr (Yeni Aydın) köyünde bir müddet imamlık yapmış, babası Şeyh E'sad'ın vefatı üzerine Hınûk (Güleçler) köyüne geçerek, babasının yerine imamlık yapmaya başlamıştır.[360]

Şeyh Müşerref Tarîkat icazetini babası Şeyh E'sad'tan aldığı gibi, Bâsret dergâhı postnişîni olan Şeyh Hüseyin'in oğlu Şeyh Celaleddin'den de almıştır. Ayrıca birçok defa Irak'a giden Şeyh Müşerref, Irak'ın Erbil şehri'nde bulunan ve Hâlidîliğin önemli kollarından olan, Şeyh Mustafa Kemâleddîn'den de Tarîkat icazeti almıştır.[361]

Şeyh Müşerref Hınûkî, âlim ve tasavvufî kişiliğinin yanında büyük bir edebiyatçı ve şair idi. Kusursuz bir aruzla yazılan ve bir divanı doldurabilecek kadar şiir yazmıştır. Ardında eşsiz bir edebiyat bırakan Şeyh Müşerref, Kürtçe şiirin latin harfleriyle yazılmadığı dönemlerde anlaşılır bir Kürtçeyle şiirler kaleme almıştır. Şüphe yok'ki eserleri klasiklerimiz arasına girmiştir. Eserleri aynı zamanda medrese ve tekkelerden etkilenen kültür edebiyatı sınıfına da girmiş ve o, henüz hayatta iken buikbalini görmüştür. Zira şiirler elle çoğaltılıp ezberlenmiş ve duvarları süslemiştir.[362]

Şeyh Müşerref, 2008 senesinde, Mart ayının 18'inde (bu tarih aynı zamanda mevlit kandiline denk gelmektedir) Siirtte hastalanarak vefat etti ve çok sevdiği hocasının dedeleri olan Mollâ Halil es-Siirdî'nin bulunduğu kabristana defnedildi.[363]

Şeyh Müşerref hayatı boyunca iki evlilik yapmıştır. İlk hanımından, Muhammed Nazım ve Muhammed Asım adında iki oğlu ve bir kızı olmuştur. İkinci hanımdan ise; Muhammed Şifa, Muhammed Vefa, Abdullah, Muhammed Said,

---

[359] Abdurrahman Cûdî, "Şêx Muşerref ê Xunûkî, **Nûbihar,** C. 12, s. 19, 20.
[360] Cûdî, **a.g.m.,** s. 20.
[361] Baz, "**Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı**", s. 162.
[362] Cûdî, **a.g.m.,** s. 20-22.
[363] Şeyh Müşerref'in Oğlu Abdullah Özcan ile 17.06.2016 tarihinde yapılan Mülâkât.

Muhammed Sami adında beş oğlu ve beş kızı olmuştur. Şu an Hınûk köyündeki dergâh ile Şeyh Müşerrefin oğlu Muhammed Vefa ilgilenmektedir.[364]

Şeyh Müşerref'in bilinen bir tek halifesi vardır. O da kardeşi Şeyh Muhammed Nûrî'dir.[365]

4.7.3.1. Eserleri[366]

Şeyh Müşerref Hınûkî, hayatını talebe yetiştirmeye ve halkı irşâd etmeye adamakla beraber, prensip olarak çok kitap yazma düşüncesi yoktu. Bununla birlikte, bilindiği şekliyle henüz matbu olmasalar da şu eserleri bırakmıştır:

1. *Divan:* Arapça, Farsça ve Kürtçe şiirlerden oluşmaktadır.

2. *Hacı Ahmed*: Müntesiplerinden Hacı Ahmed için kaleme aldığı risale, tasavvufla ilgili bilgiler ve nasihatler içermektedir.

3. *Mollâ Alaaddin*: Yine müntesiplerinden ve aynı zamanda akrabası olan Mollâ Alaaddin için kaleme aldığı risale, bazı nasihetler içermektedir.

4. *Tahiyyetu'l-Etfâl*: Bölge medreselerinde okutulan ve Mollâ Yunus'un yazdığı Zurûf adlı eserin şiir halinde yazılmış şeklidir.

5. *Gûz u Mevîj*: İlim talebeleri ile ilgili âdâb ve nasihatleri içeren manzumedir.

6. Bazı sevdiklerinin ricasıyla kaleme aldığı Mollâ Cami'nin *"Lüccetu'l-Esrar"* isimli eserine yazdığı şerh.

[364] Abdullah Özcan ile yapılan Mülâkât
[365] Abdullah Özcan ile yapılan Mülâkât
[366] Abdullah Özcan ile yapılan Mülâkât

SONUÇ

Bâsret Dergâhı XIX. yüzyılda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden biri olan Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından, Şırnak ilinin Cizre ilçesine bağlı Bâsret köyünde kurulmuştur. Mânevî eğitimini tamamladıktan sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarafından Cizre'de görevlendirilen Şeyh Hâlid-i Cezerî, burada bir süre faaliyetlerini devam ettirdikten sonra Cizre'nin Bâsret köyüne geçerek, burada bir camii ve buna bağlı bir dergâh ve medrese inşa eder. Böylece Bâsret Dergâhı'nın bölgede bir ilim ve irfan merkezi olma yolundaki ilk temelleri atılmış olur.

Bâsret Dergâhı'nın kurucusu Şeyh Hâlid-i Cezerî ve kendisinden sonra postnişîn olan diğer şeyhlerin, bölge halkı üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Bölgede aşiretler arasında çıkan gerek arazi gerekse liderlik anlaşmazlıklarına Bâsret Dergâhı postnişînleri arabuluculuk ederek, kan dökülmesini engellemiş ve bölgedeki huzurun tesisinde büyük rol oynamışlardır. Ayrıca devletin bölge sorumlusu olan ve Mîr diye adlandırılan devlet adamları, Bâsret dergâhı postnişînleri ile aralarının iyi tutmuş ve dergâhın ihtiyaçlarını karşılamada kendilerine yardımcı olmuştur.

Bâsret Dergâhı, kuruluşundan kısa bir süre sonra bölgede adı çokça zikredilmeye başlanmış ve sonradan adı duyulacak olan birçok âlim ve mutasavvıf yetiştirmiştir. Bunlardan biri bölgenin en meşhur âlim ve mutasavvıflarından Mollâ Halil es-Siirdî'dir. Mollâ Halil es-Siirdî, zaman zaman Bâsret Dergâhı'na gelerek, burada bulunan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vaaz ve sohbetlerine katılmış, kendisinden mânevî olarak istifade etmiştir. Bâsret Dergâhı'nda eğitim gören bir diğer âlim ise,

Şâh-ı Mârdîn olarak bilinen Seyyid Şeyh Hâmid-i Mârdînî'dir. Şeyh Hâmid-i Mârdînî, o dönem Bâsret Dergâhı'nda postnişîn olan Şeyh Sâlih-i Sibkî'nin gözetiminde manevi eğitimini tamamlayarak, Mardin bölgesinin irşadı için görevlendirilmiştir.

Bâsret Dergâhı'nda yetişerek hilafet alan âlimler, dönemin postnişîni tarafından ülkenin farklı illerinde görevlendirilmiş ve irşad faaliyetleri ülke geneline yayılmıştır. Bu halifelerden bazıları gittikleri bölgede irşad alanlarını genişletmiş ve Bâsret Dergâhı'nın bir kolu olarak hizmetlerine devam etmişlerdir. Bu kollardan Cizre'de Şeyh Muhammed Saîd'in kurduğu Serdahl Dergâhı, Diyarbakır'da Şeyh Hasan Nûrânî'nin kurduğu Aktepe Dergâhı, Gaziantep'te Şeyh Ahmed Mûnis el-Dêrşevî'nin kurduğu dergâh, Siirt'te Şeyh Muhyiddin'in kurduğu dergâh ve Suriyede Şeyh İbrahim Hakkı'nın kurduğu Hilvâ Dergâhı hâlen bulundukları bölgelerde hizmetlerini devam ettirmektedirler.

Bâsret Dergâhı, yaklaşık olarak bir asır boyunca hizmetlerine devam etmiş, medrese ve tekkelerin kapatılmasıyla birlikte Bâsret Dergâhı da 1926 yılında kapatılmış ve dergâhın merkezi, Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Celaleddin Bâsretî tarafından önce Hâlidiyye köyüne, ardından Siirt merkeze taşınmıştır.

Netice olarak şunları söyleyebiliriz;

1. Bâsret Dergâhı postnişînleri, Doğu ve Güneydoğu anadolu bölgeleri başta olmak üzere, ülkenin birçok bölgesinde büyük hizmetlere imza atmıştır. Bunun yanında sosyal ve siyasal alanda etkili olmuş, bölgede meydana gelen birçok ihtilafı çözme noktasında etkili olmuştur.

2. Kuruluşundan çok kısa bir süre sonra nâmı bölgenin birçok iline yayılan Bâsret dergâhı'nda halifeler yetişmiş, bu halifeler bölgenin farklı mıntıkalarında vazifelndirilerek, dergâhın yayılışında önemli birer aktör olmuşlardır.

3. Bâsret Dergâhı'nda tasavvufî eğitimin yanında medrese eğitimi de verilmiş, ilmî icâzeti olmayan kişiye hilafet verilmemiştir. Dolayısıyla Bâsret Dergâhı'nda medrese ve tekke birlikteliği daima olagelmiştir.

4. Bâsret Dergâhı ve postnişînleri, Doğu ve Günydoğu anadolu bölgelerinde Nakşibendî Tarikatı'nın yayılıp kabul görmesinde büyük rol oynamıştır.

5. Bâsret dergâhı'nda yetişen halifeler, gittikleri bölgelerde büyük hizmetler yapmış, bu halifelerden bazıları hizmetlerini genişleterek Bâsret Dergâhı'nın bir kolu olabilecek kadar büyümüşlerdir. Bu dergâhlardan bazıları; Cizre'de Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî Serdahl Dergâhı'nı, Diyarbakır'da Şeyh Hasan Nûrânî Aktepe Dergâhı'nı, Suriye'de Şeyh İbrahim Hakkı'nın kurduğu Hilvâ Dergâhı'dır.

6. Bâsret Dergâhı'ndan yayılan kollar bulundukları bölgelerde halen hizmetlerine devam etmektedirler

7. Bâsret Dergâhı'nın son postnişîni Şeyh Hüseyin Bâsretî dönemi ve sonrasındaki dönemde, bölgede meydana gelen bazı siyasi olaylar sebebiyle, bu aileden birçok kimse Irak ve Suriye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır.

8. Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin vefatından bir süre sonra, oğlu Şeyh İbrahim Hakkı önce Irak'a ardından Suriye'ye geçerek, burada bulunan Hilvâ köyünde bir camii, medrese ve dergâh inşa ederek, irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

ADAK, Abdurrahman, "Muhammed Said Seyda", **DİA**, Cilt 37, TDVY, Ankara 2009.

AKOT, Bülent, **Seyyid Sibğatullah Arvâsî ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı,** Ekev Akademi, no. 58.

AKTAŞ, Mehmet Nurullah. "Şark Medreselerinin İhya Teşebbüslerinde Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî ve Usûlu't-Tefsîr Adlı Risâlesi.", **The Journal of Academic Social Science Studies,** 2015, 172-185.

ALÛSİ, Ebussena Şihabuddin Mahmud el, **Neşvetuşşumul fisseferi ila İslâmul,** Bağdat: matbaatu vilaye, h.1367.

ARVÂSÎ, Seyyid Sıbgatullah, **Minah,** Semerkand Yayınevi, İstanbul 2015.

BAZ, İbrahim, "Mevlânâ Hâlid-i Bâğdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı", **İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,** S. 32, 2013,

BAZ, İbrahim, "Siirtli Âşık Bir Sûfî: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî." **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** 6.

BİNGÖL, Abdulkadir, **Kulîlkên Baxê Botân,** Berdan yayınevi, Diyarbakır 2008.

BOLELİ, Nusrettin, "Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı" **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü.** Cilt 1.

COŞKUN, İbrahim. "Hâmid el-Mardînî ve er-Risaletu'z-Zehebiyye Fi Akaidi Ehli'Sünneti", **İbrahim Hakkı ve Siirt Üleması Sempozyumu,** Beyan Yayınevi, İstanbul 2008, 391-403.

CÛDÎ, Abdurrahman, "Şêx Muşerref ê Xunûkî" **Nûbihar** 12.

ÇAKIR, Mehmet Saki, **Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul 2016.

ED-DÊRŞEVÎ, Muhammed Nûrî eş-Şeyh Reşîd en-Nekşebendî, **el-Kutûfu'l-Ceniyye Fî Terâcimi'l-Âileti'd-Dirşeviyye,** y.y., h.1425.

EL-CEZERÎ, Muhammed Bâkî Seydâ, **el-Mecmau'l-Munaddad el-Kamer'î fî Tercemeti Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî,** Çeviren İbrahim Öztürk, Mega Yayınevi, İnegöl 2008.

EL-MARDÎNÎ, Şeyh Abdulhâlim b. Şeyh Mûsa, **eş-Şeceretu'd-Durriyye fî Menâkibi's-Sâdâti'l-Hâmidiyye,** Erkan Yayınevi, İstanbul h.1412.

EZ-ZÎBÂRÎ, Şeyh Adnan Hakkı el-Elvânî, **Nebze min Ahvâli'ş-Şeyh İbrahim Hakki,** Nûman Yayınevi, Dimeşk 2009.

EZ-ZÎBÂRÎ, Şeyh Adnan Hakkı el-Elvânî, **Teracümi B'edu Ecdâdî ve Dîvâni Mesra'l-Eşvâk,** y.y., Dimeşk h.1431.

HÂMİDÎ, Muhammed Sadık, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidiyye Medreseleri", **Medrese ve İlâhiyat Kavşağında İslâmî İlimler** 2.

Hamidiler.com., Mardinli Seyyid Şeyh Hâmid, 2009. http://www.hamidiler.com/index.php?page=hayati (04 20, 2016 tarihinde erişilmiştir).

HASPOLAT, Yusuf Kenan, **Peygamberler Sahabeler ve Evliyalar Kenti Diyarbakır,** Amaç Yayınev, İstanbul 2016.

HINÛKÎ, Muhamed Nâzım b. Şeyh Müşerref, **en-Nûru's-Sârî fî Menâkibi'ş-Şeyh Müşerref el-Bervârî**, 2012.

HINÛKÎ, Muhammed Nâzım b. Şeyh Müşerref, **el-Eşi'etu'l-Bervâriyye fi'l-Bûdûri'l-Es'ediyye.**

KORKUSUZ, M. Şefik, **Tezkire-i Meşayih-i Amid,** Kent Yayınevi, İstanbul 2004.

KORKUSUZ, Şefik, **Nehri'den Hazne'ye Meşayihi Nakşibendi 2010,** Kilim Yayınevi, İstanbul 2010.

MEMİŞ, Abdurrahman, **Hâlid-i Bağdâdî Hayatı Eserleri Halîfeleri ve Anadoluda Hâlidîlik, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul 1998.

GÜNERİ, İzzettin, "Şeyh Bahaddin Oran'ın Oğlu Hifzullah Oran ile Röportaj" (10 04 2016).

GÜNERİ, İzzettin "Şeyh Celaleddin Bâsretî'nin oğlu Şeyh Selahaddin Oran ile Röportaj", (03 07 2016).

ÖZAYDIN, Murat, **Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı Eserleri Görüşleri,** Cihan Yayınevi, İstanbul 2009.

GÜNERİ, İzzettin, "Şeyh Ahmed Mûnis'in oğlu Muhammed Sadaka ile Röportaj", (07 06 2016).

Heyet, "Sâlih Sibkî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** Cilt 10, İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992.

Heyet, "Şeyh Muhammed Aynî", **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** Cilt 11, İstanbul 1992.

Heyet, "Şeyh Seydâ" **Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi,** İhlâs Gazetecilik Holding A. Ş., İstanbul 1992.

TEVERZÎ, Edîp, "Hınek Malûmat di Derbarê Dîwana Şêx Ebdurehmanê Axtepî de", **Nûbihar** 12.

TOKHTAROV, Midat, **Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî Hayatı Eserleri ve Fikirleri, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi), Bursa 2012.

ULUDAĞ, Süleyman, "Kerâmet", **DİA,** TDVY, Ankara 2002.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Kültüründe Keramet Anlayışı,** Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları. Bursa.

Yahya Munis, Munis el-Dêrşevi Ailesi, 2013. http://yahyamunis.blogspot.com.tr/2013/05/munis-el-dersevi-ailesi.html (04 20, 2016 tarihinde erişilmiştir).

YAŞIN, Abdullah, **Tarih Kültür ve Cizre,** Kent Yayınevi, İstanbul 2007.

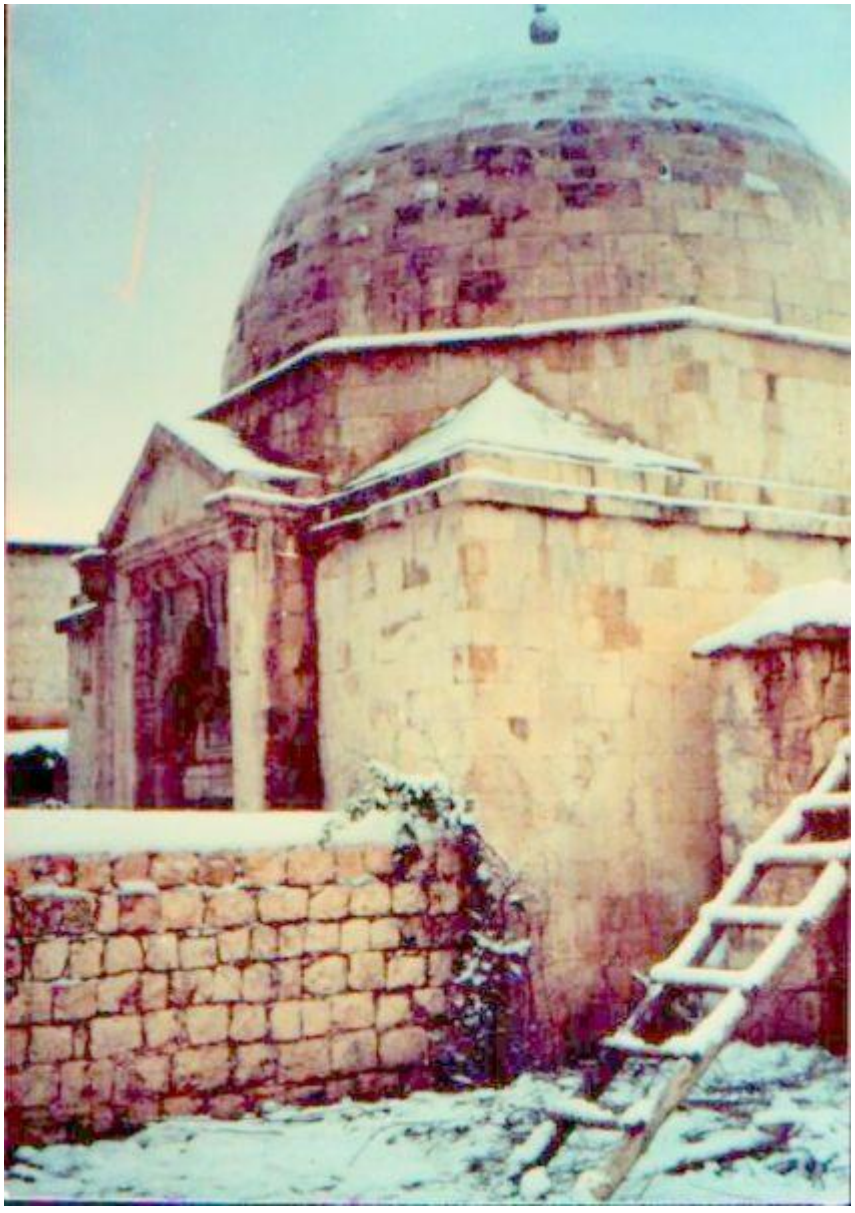
YILDIZ, M. Cengiz. "Midyat ve Çevresinde Dinlerarası Hoşgörünün Tesisinde Örnek Bir Şahsiyet Fethullah Hâmidî", **Makalelerle Mardin,** Cilt 4.

YILMAZ, İbrahim, "Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Eserlerindeki Fıkhî Meseleler ve Günümüz Açısından Önemi", **Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre,** y.y., İstanbul 2012.

YÜCE, Abdulhakim, "Cizre'li Şeyh Seydâ ve Tasavvufî Görüşleri" **Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu,** MRK Yayınevi, Ankara 2010, 637-645

ZÎBÂRÎ, Muhammed Şefik, **el-Ahvâlu'd-Durriyye ve'l-Ahbâru'l-Miskiyye fi's-Silsilti'z-Zîbâriyye,** y.y., Musul 1935.

EKLER



Şeyh Hâlid-i Zîbârî'nin Bâsret (İnceler) köyünde bulunan türbesi



Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin Hâlidiyye köyünde bulunan türbesi



Mevlânâ hâlid-i Bağdâdî'nin, kendisinden sonra Şeyh Hüseyin Bâsretîye verilmesini vasiyyet ettiği hırkası



Mevlânâ hâlid-i Bağdâdî'nin, kendisinden sonra Şeyh Hüseyin Bâsretîye verilmesini vasiyyet ettiği hırkası



Hilva Dergâhı



Şeyh Hüseyin Bâsretî'nin oğlu ve Hilva dergahının kurucusu Şeyh İbrahim Hakkı Bâsretî



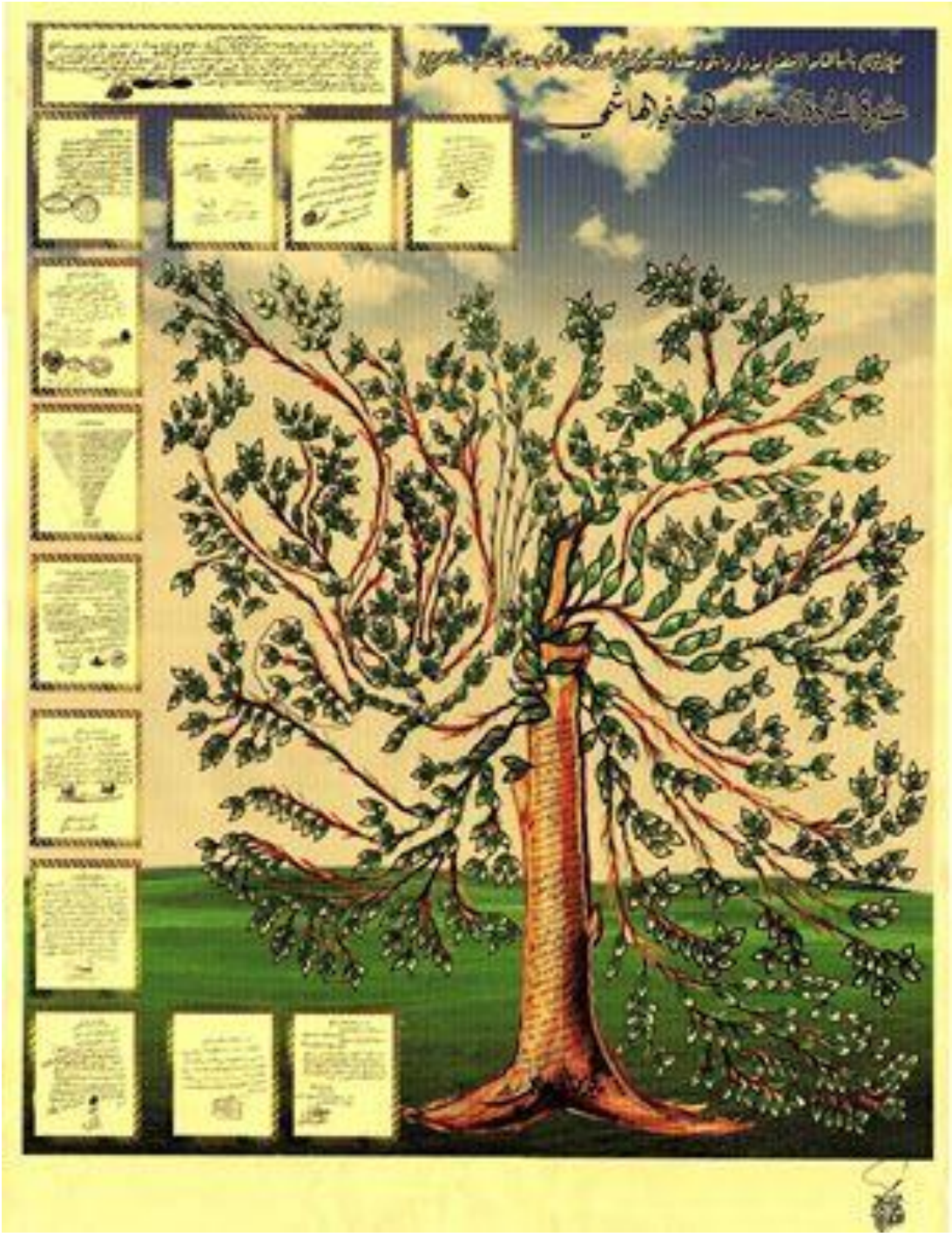
Siirt Merkezde bulunan Bâsret Kuran Kursu



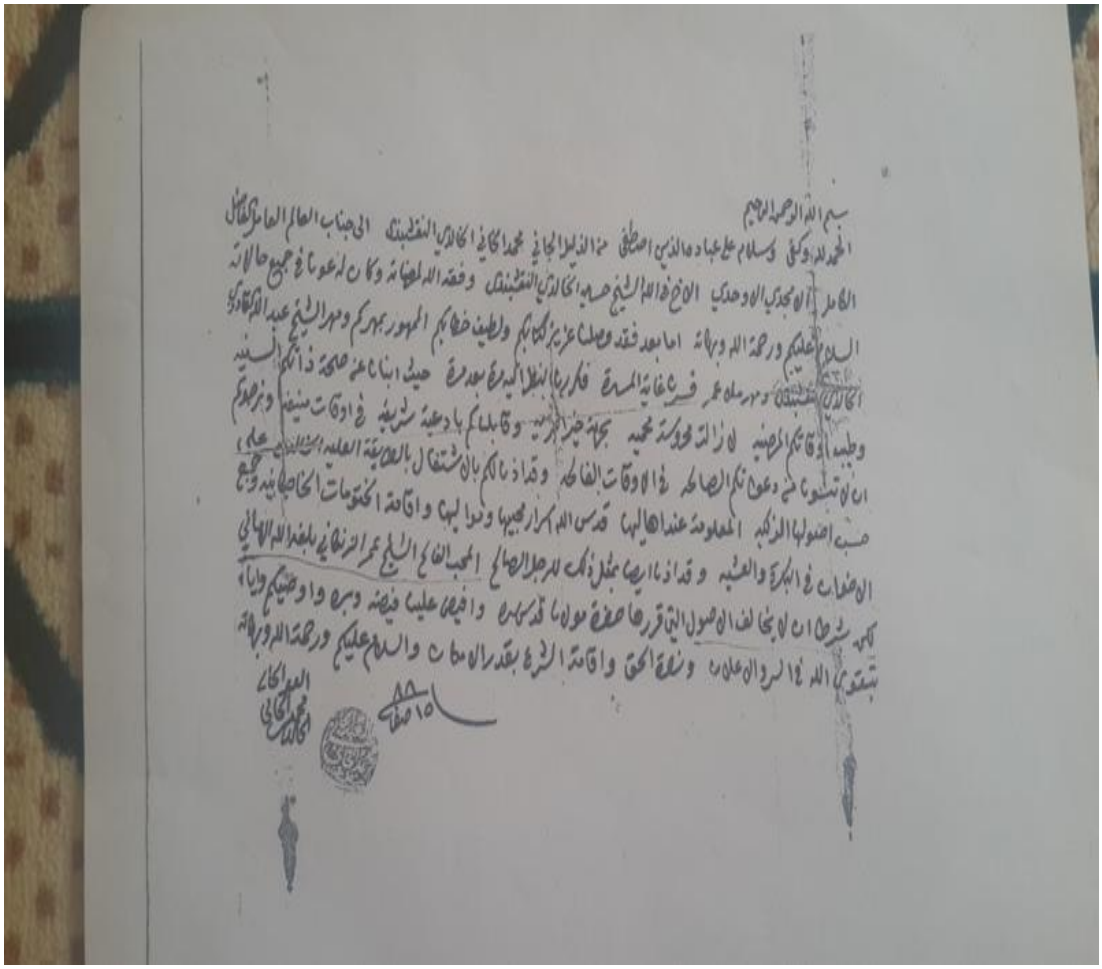
Şeyh İbrahimin oğlu Şeyh Adnan



Şeyh İbrahimin oğlu Şeyh Elvan



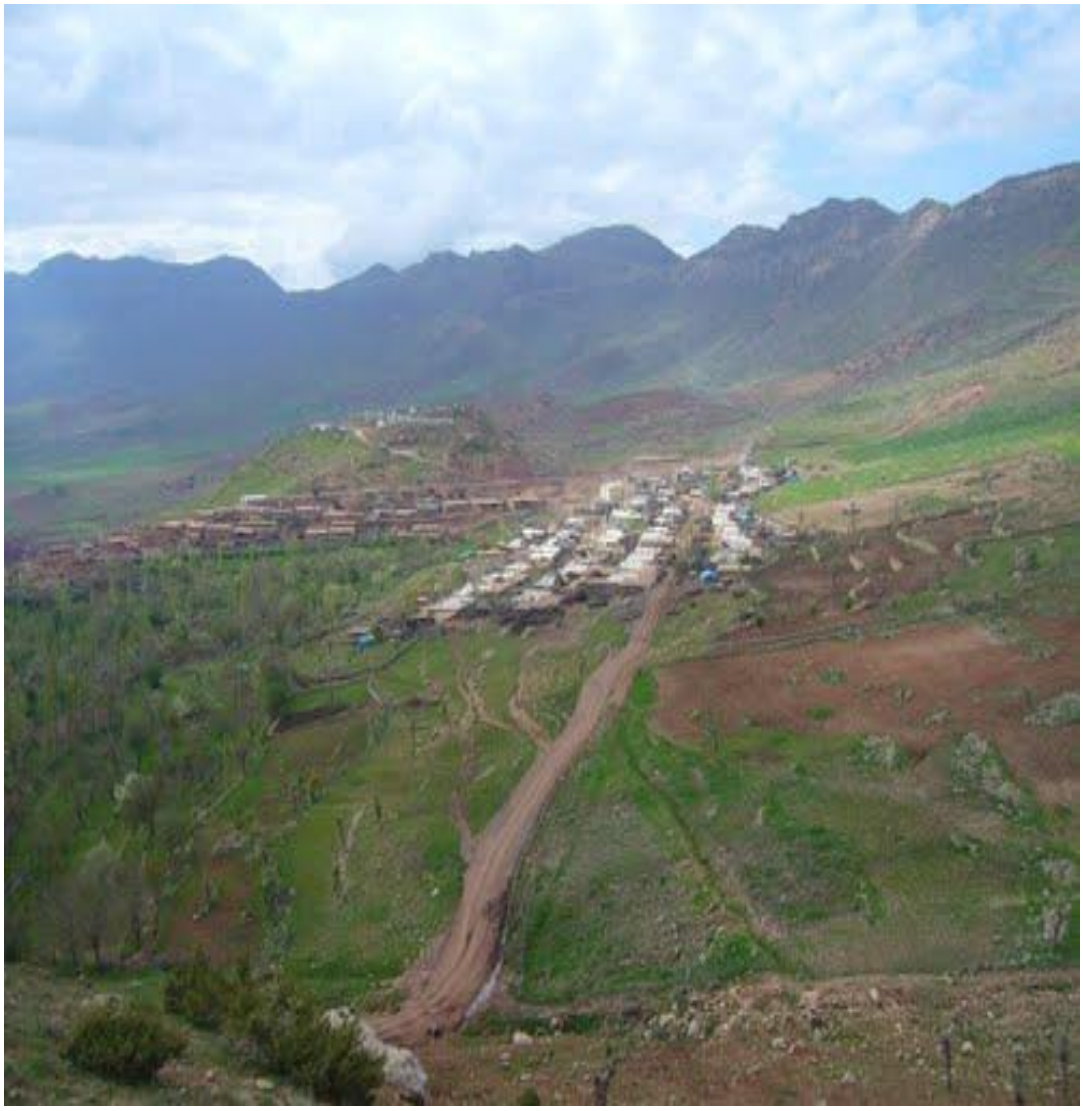
Zîbârî ailesinin Soyağacını gösteren belgegösteren belge



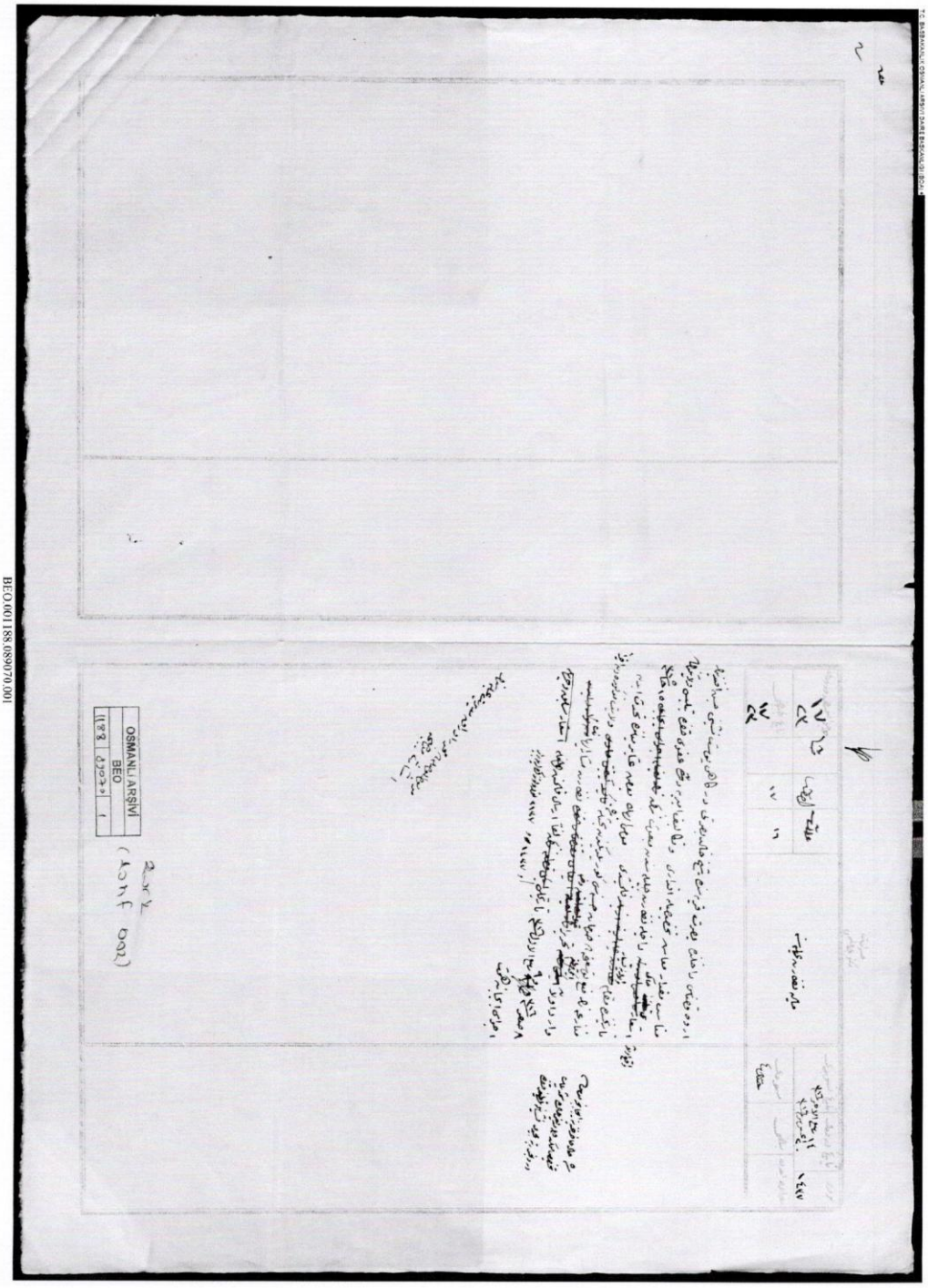
Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin vefatından sonra , Şam'da bulunan heyetin, Şeyh Hüseyin Bâsretî'ye gönderdiği hilafet mektubu



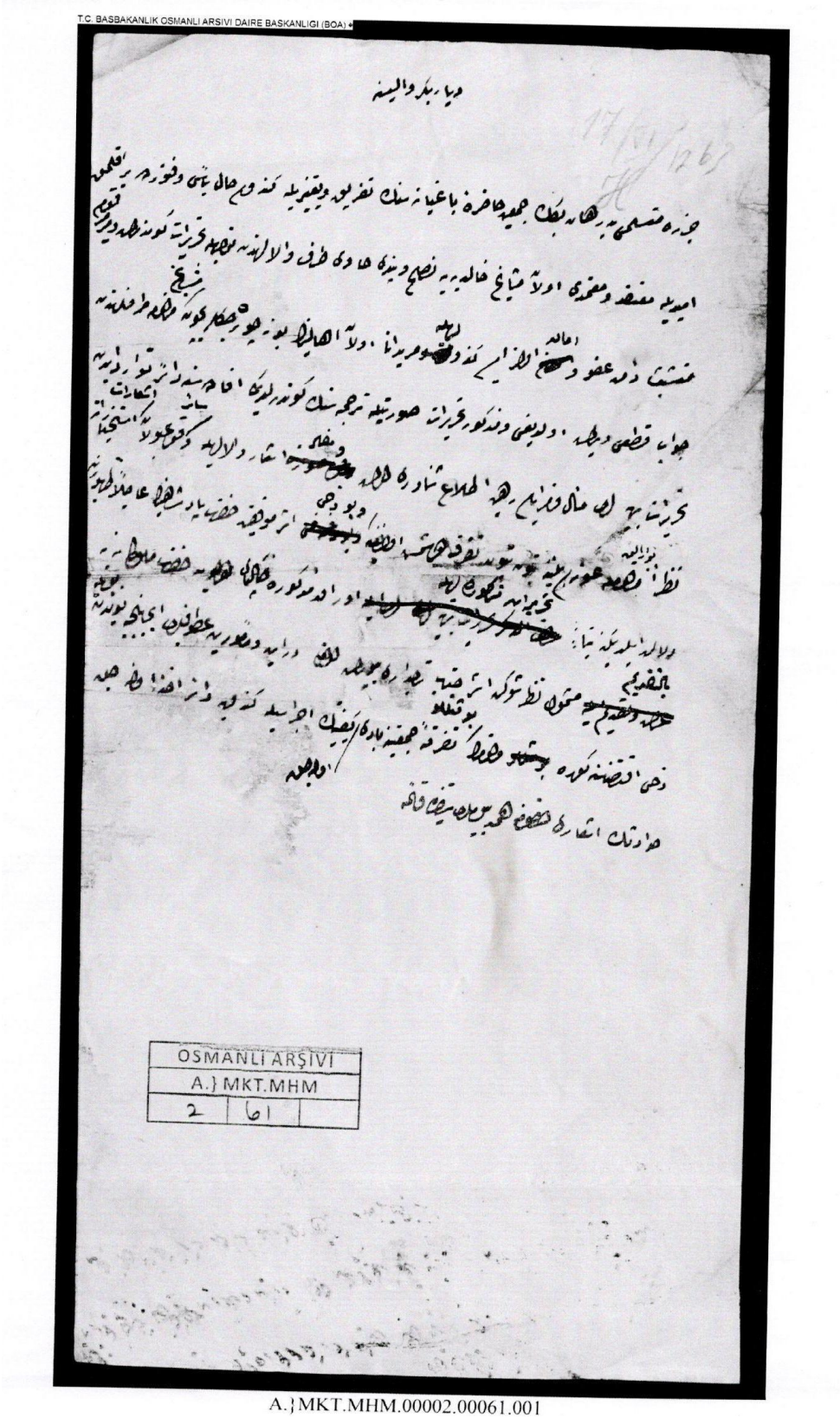
Bâsret Dergâhında postnişînlik yapmış olan Şeyh Muhammed Aynî'nin, Aynê köyünde bulunan türbesi



Bâsret (İnceler) Köyü

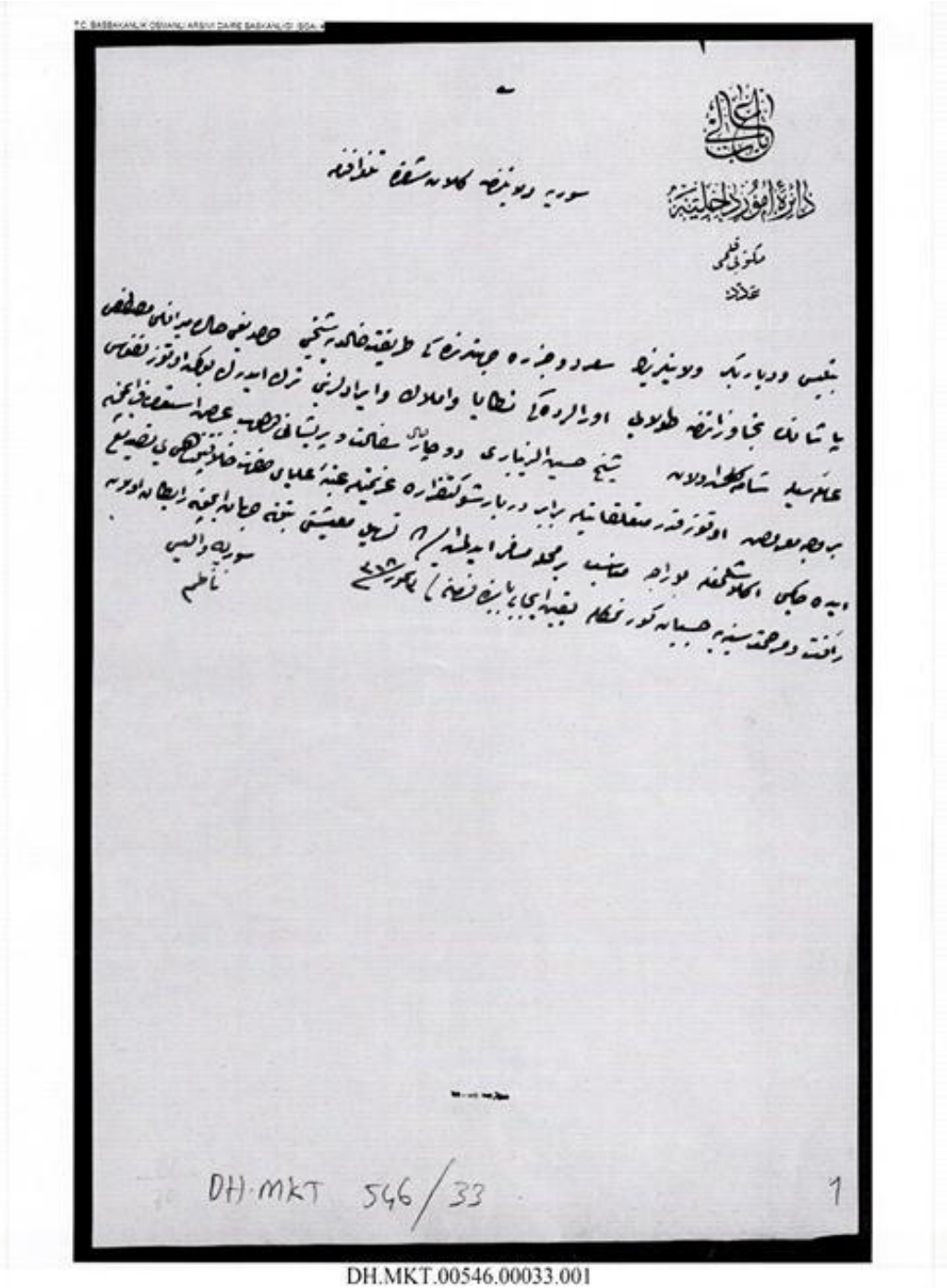


Bâsret Karyesinde bulunan Şeyh Hâlid-i Zîbârî'ye münasib miktara maaş tahsis edilmesine dair belge


T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.MHM
2 | 61

A.}MKT.MHM.00002.00061.001

Cizre bölgesinde bulunan Hâlidî şeyhlerinin, isyan başlatan Bedirhân Bey'e yaptığı nasihatlerin fayda verdiğine dair mektup



DH.MKT.00546.00033.001

ailesi ile birlikte Şama göç etmek zorunda bırakılan Şeyh Hüseyin Bâsretî ve ailesinin maişetinin temin edilmesine dair mektup